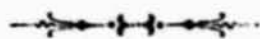


AZ AMERIKAI VERSENY  
ÉS A  
MAGYAR MEZŐGAZDASÁG.



IRTA  
SZATHMÁRY GYÖRGY.



---

BUDAPEST,  
KIADJA RÁTH MÓR,  
1882.

# TARTALOM-JEGYZÉK.

|                     |          |
|---------------------|----------|
| Bevezetés . . . . . | Lap<br>1 |
|---------------------|----------|

## ELSŐ FEJEZET.

### AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK MEZŐGAZDASÁGI VISZONYAI.

|                                                   |    |
|---------------------------------------------------|----|
| 1. Egy kis visszapillantás . . . . .              | 21 |
| 2. A szállítás, közlekedés . . . . .              | 28 |
| 3. Az amerikai buza termelési költsége . . . . .  | 36 |
| 4. Főgabnanemek termelése . . . . .               | 38 |
| 5. Liszt, kivitel, összehasonlítás . . . . .      | 42 |
| 6. Szesz . . . . .                                | 46 |
| 7. Marhaállomány, kivitel, hús . . . . .          | 47 |
| 8. Vaj és sajt . . . . .                          | 50 |
| 9. Gyümölcs . . . . .                             | 52 |
| 10. Lakosság és munkabér . . . . .                | 53 |
| 11. Pénzügy . . . . .                             | 54 |
| 12. Kereskedelem és kereskedelmi mérleg . . . . . | 57 |
| 13. Az amerikai verseny visszahatása . . . . .    | 60 |

## MÁSODIK FEJEZET.

### MAGYARORSZÁG MEZŐGAZDASÁGI VISZONYAI.

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| 14. Terület és népesség . . . . .                           | 66  |
| 15. Művelés alatti terület és termelési viszonyok . . . . . | 68  |
| 16. Közlekedés, szállítási díjak . . . . .                  | 87  |
| 17. Állattenyésztés . . . . .                               | 103 |
| 18. Borászat és gyümölcstermelés . . . . .                  | 111 |
| 19. Pénzügyi viszonyok . . . . .                            | 128 |
| 20. Az őstermeléssel foglalkozó népesség . . . . .          | 132 |
| 21. Külkereskedelem . . . . .                               | 134 |

## BEVEZETÉS.

---

A pár év óta mind fokozottabb erővel s mind nagyobb tömegekkel fellépő amerikai verseny azt az egyhangu meggyőződést keltette az európai közgazdák- és politikusokban, hogy itt komoly veszéllyel áll szemben a nyugoti és középeurópai mezőgazdaság; hogy a mezőgazdasági termények roppant mennyisége, melylyel Amerika, nevezetesen a nagy Unió az európai piacokat évenként elárasztja, oly természetű jelenség és oly tényező, a melylyel okvetlenül számolni kell; hogy az amerikai verseny már eddigi hatásaiban is forradalom szerű átalakulásokat és változásokat fenyegetőzik felidézni, melyeket megelőzni, melyek ellen teljes erővel védekezni, érdek- és önfentartás-parancsolta kötelessége minden agrikulturailag érdekelt nemzetnek és államnak az európai kontinensen.

Hogy minket magyarokat e kérdés már természeténél fogva is mily igen-nagyon közeli és közvetlenül érdekel, annak fejtegetésére kár, szót vesztegetni. — De hallgassunk meg a sok közül néhány szakvéleményt.

Dr. Peez Sándor, osztrák képviselő,\*) utal arra, hogy már 1873. évben került amerikai buza a felső csehországi malmakba és piacokra. Egy-

---

\*) Die amerikanische Concurrenz. Wien, 1881.

idejüleg tekintélyes mennyiségű zsir és szalonna hozatott be Amerikából az osztrák-magyar vámterületre s ezen czikkeknél már első fellépése is oly hatalmas volt, hogy míg azokból 1870-ben 165,000 métermázsa vittünk ki, 1874-ben már 150,000 métermázsa hozatott be a monarchia területére s e mennyiségből egy rész eljutott Budapestig is. Azóta megtörtént az is, hogy 1879-ben Triestben és Fiumében, a magyar gabna-kereskedelem kiviteli kikötőiben, amerikai buza került a piacra; 1880-ban Pilsen vidékének keményítőgyártása mintegy 30,000 métermázsa amerikai tengerit dolgozott fel és végül Reichenbergben az amerikai alma a rendes piaci áruczikkekhöz tartozik.

Miután szerző kimutatta az amerikai versenyki- és visszahatását Angliára, Franciaországra, Német- és Ausztria-Magyarországra, valamint az európai keletre, így végzi:

„A 16. században Amerika versenye megrontotta az európai bányáipart, megváltoztatta a világkereskedelem irányát, a nemes érczek szaporítása által forradalmat idézett elő az árakban, átalakította a társadalmi viszonyokat és előkészítette a 17. század borzasztó polgárháborúját, a harminczéves háborút. Vajha Amerika versenye a 19. században szerencsésebb eredményekre vezetne! Ezen verseny minden esetre legnagyobb gazdasági eseménye a jelen kornak. Hogy áldást vagy szerencsétlenséget hozzon, az a belátás és tetterőnek azon mérvétől függ, melyet Európa kormányai és népei vele szembe állítanak.“

Erélyes, nagyszabású és messzeható ellenszerek nélkül Peez úgy látja, hogy Amerika kon-



kurrencziája diadalmazkodni fog „az európai fenálló gazdasági viszonyok, hogy ne mondjuk: fenálló államok és országok romjain”. — És Peez nem áll egymagában e sötétlátással.

Egy vaskos kötetben foglalkozik e kérdéssel Wirth M.\*) is, ki a helyzetet így jellenzi: „A nemzetközi gabna-, állat- és huskereskedésnek rögtön és nagy dimenziókban történő fellépése folytán a közép- és nyugoteurópai mezőgazdák oly versenynyel állnak szemben, mely a válság jellegét kezdi magára öltetni s melynek leküzdésére organikus segélyeszközökhöz kell nyulni, hogy a mezőgazdasági lakosság az elszegényedéstől megóvassék.”

Hasonló nézetnek ad kifejezést a „Pfälzer Zeitung” szerkesztője, dr. Jäger Jenő, ki legújabb munkájában\*\*) igen tüzelesen foglalkozik e kérdéssel. Ő így szól: „Mezőgazdaságunk, földmivelő osztályunk beteg, nagyon beteg” — ezeket halljuk minden oldalról. Mindenfelől jönnek e panaszok s minden nap megújulnak. A mezőgazdaság segélykiáltása azonban nem szoritkozik csak Németországra, hanem kiterjed egész Közép-Európára, Franciaországtól, sőt Angliától egész be Magyarorszáig. És nem csak messze vannak elterjedve e segélykiáltások, hanem a társadalom alaprétegéből is hangzanak fel és a figyelmes szemlélő előtt helylyel-közzel oly módon nyilvánulnak, mely súlyos aggodalmakat kelt.”

---

\*) Die Krisis in der Landwirthschaft und Mittel zur Abhülfe. Berlin, 1881.

\*\*) Die Agrarfrage der Gegenwart, I. — Berlin, 1882.

Thüngen báró, a német mezőgazdasági érdekek buzgó harczosa 1879. ápril 12-én Bismarck herczeghez intézett levelében ezeket mondja:

„A mezőgazdasági középosztály eltűnik, a gazdag tőkészek csekély összegekért latifundiumokat vásárolnak és legelő-gazdaságot üznek; a földmivelőből ismét az lesz, a mi 200 év előtt volt: pásztor; egy része kivándorol, a másik rész szocialdemokratává lesz és készen van a társadalmi forradalom, mely a caesarismussal végződik. Ez azon kép, melyet látok, ha erélyesen nem segítenek a német mezőgazdaságon és nagyon szaporodnak a jelenségek, melyek arra mutatnak. A földmivelői csődök úgy nőnek, mint a lavina; a földbirtok nagy mértékben elértéktelenedik; a legbiztosabb jelzálogok nem fedeztetnek az eladáskor; egész vidékek lakossága csak mint jobbágya dolgozik az uzsorásnak. A földmivelői elem szívós a türésben, szenvedései és bajai sokáig rejtve maradnak, de ha egyszer nyilván válnak, akkor ez rohamosan és feltartóztathatatlannal történik, és mi ezen stadiumba jutottunk.“

Németországban növeli a bajt az, hogy a szocialdemokrácia nagy mértékben spekulál és nagy reményeket épít az amerikai verseny romboló hatásaira. Így okoskodik: A szocialdemokrácia terjedésének egyik legnagyobb akadály volt: a földmivesnek szívós ragaszkodása tulajdonához. Az amerikai gabna lerontja most e korlátot, expropriálja a földmivelőt, proletariatusba dönti s így őt, a fenálló társadalmi és állami rendnek védelmezőjét annak ellenségévé teszi. A gabna vámnak igen magasnak kellene lenni, hogy

a mostani gabnaárakat felényivel fölemelje; ugy de ez lehetetlen, mert megrontaná az ipart. . . . A szocialdemokrácia tehát az amerikai verseny rombolásaitól várja a maga felforgató terveinek valósulását. Ezt nyíltan ki is mondja a nemzetközi kommunismus atyjának, Marxnak veje, a Londonban lakó Lafargue, ki 1880. májusban ezeket írja: „A már is borzasztó amerikai verseny még csak most kezdődik. Minél jobban nő, annál inkább apad a földrente. Miután ezen amerikai verseny pár évig működni fogott, az európai agrarius kérdésnek csak egy megoldása marad: a földbirtok-tulajdonnak átalakítása kommunisztikus alapon.“

A németországi földbirtok eladósodásáról nincsenek oly kimerítő statisztikai adatok, mint más országokban, de azért birunk mégis némi tájékoztató adatokat. Így csak a takarékpénztárok által adott városi és mezőgazdasági jelzálog-kölcsönök következők: 1869-ben 259·0 millió márk, 1874-ben 520·5 m. m., 1875-ben 599·8 m. m., 1876-ban 675·7 m. m., 1877-ben 741·6 m. m., 1878-ban 800·0 m. m.

Jaeger idézett munkájában a német mezőgazdaság összes adóssági terhét 5 milliárd márkára teszi. Ugyanezen forrás szerint Poroszországban évenként 25,000 jobbára mezőgazdasági birtok kerül kényszer eladásra.

Mi a francia mezőgazdaságot illeti, itt is van panasz bőven. E helyütt csak a következők fölemlítésére szoritkozunk. A francia kormány 1879. ápril elején felhívta a „Mezőgazdasági nemzeti társulatot“, vizsgálja meg a mezőgazdaság helyzetét s megfelelve az elébe tűzött 12 kérdésnek,

mondjon véleményt a helyzet javítására szükségeknek mutató eszközökről. A felette értékes munka\*) 48 nagyobb jelentés összeállításából elkészült s bemutatja a francia agrikulturának fényoldalai mellett árnyoldalait is. Így: kevés a munkaerő, a törvényhozás husz év óta kiválóan az ipar érdekeinek előmozdítására fordítja figyelmét s a mezőgazdaságot elhanyagolja; a mezőgazdasági hitel drága (8—10%), a községi kiadások tulságos nagyok, a vasuti tariffák magasak, bonyolodottak és igazságtalanok, úgy hogy bort Spanyolországból és marhát Németország legtávolabb vidékeiről olcsóbban lehet Parisba szállítani, mint hasonló árucikkeket Franciaország azon vidékeiről, melyek csak 200 mértföldre vannak a fővárostól; tulságos nagy eldaraboltsága a francia földbirtoknak.

Az említett enquête-munkálatnak egy nevezetes passusa, mely az amerikai verseny ellen fordul, ezeket mondja:

„A megyéknek egy negyede, rossz aratáskor egy harmada, sőt még nagyobb része nem termel a maga szükségére elegendő gabonát, gondoskodni kell tehát arról, hogy a földmivelő a gabnáját lehető olcsón adhassa el a fogyasztóknak. Az idegen gabna behozatalra mázsánként 60 centime-nyi pénzügyi vám nem gátolja a forgalmat és nem emeli föl érezhetően a kenyér árát. Ellenben kívánatos, hogy valamint a gabnára, úgy az idegen húsrá is

---

\*) Enquête sur la situation de l'agriculture en France 1879, faite à la demande de M. le ministre de l'agriculture et du commerce par la société nationale d'agriculture, publié sur son ordre par J. A. Barral, secrétaire perpétuel. Paris, 1879/80.



finánczvam vettessék ki, mely az állat értékének 5%-át képezze. Az amerikai állatnak tömeges behozatala igen alacsony vámok mellett, melyek tényleg kisebbek, mint a fogyasztási adóknak egy nagy száma, mely nyugtalanságot keltett a mezőgazdasági körökben. A sertés tenyésztés aggasztóan hanyátlak, mert Északamerika oly árákon küldi a sertéshúst, melyek ellenében a francia tenyésztők nem boldogulhatnak; a Loire vidékén pl. az idegen verseny következtében annyira csökkent a disznózsir ára, hogy gépek kenésére használják.

Kívánja továbbá a munkálat, hogy a kormány a gabnára és marhára nézve ne kösse meg kezeit kereskedelmi szerződések által oly módon, hogy gátolva legyen, alkalmas időben urrá lenni a saját házában. Tehát a bajok felpanasztlása mellett látjuk a védelem sürgetését az idegen, főleg amerikai provenienciájú behozatal ellenében.

Panaszolja továbbá a munkálat, hogy a francia földbirtok megterheltetése felette nyomasztó s kívánja a földadó leszállítását 20%-kal. Beismertetik az is, hogy válságos a mezőgazdasági állapot:

„A mostani válság — úgy mond a jelentés — nem a bérmunkásokat éri, kiknek bére inkább emelkedik, mint leszáll; nem érinti a kisbirtokosokat sem, kik magok művelik birtokukat s terményeik nagyobb részét magok fogyasztják el, hanem éri majdnem csak a nagybirtokosokat, a bérbeadókat és bérlőket. — A válságnak, melyben vagyunk, mélyebb és komolyabb jellege van, mint első pillantásra látszik; majdnem társadalmi jellegű. Érezzük, hogy a bérbeadó

és csak földrentét élvező birtokos szerepe el van játszva s hogy a ki földjéből megélni akar, annak azon lakni és azt magának művelni kell.“

Mi a francia földbirtokok eladósodását illeti, a kormány által 1877-ben elrendelt felvételek kimutatták, hogy az eladósodás 1840. óta 6778 millió frankkal növekedett, vagy is 36 év alatt évenként 188 millióval emelkedett. 1876. végén a francia földbirtok adóssága 14,369 milliónyi horribilis összeget tüntet föl.

Ausztriában sem kedvezőbbek a viszonyok. Bizonyítják a következő hivatalos adatok: 1870-től 75-ig terjedő hat év alatt Ausztriában a birtokban történt változások összes száma: 1.199,977; ebből örökség útján 233,640 (évenként 38,940), eladás útján 933,567 (ebből executió által 31,790). Az említett hat év alatt a birtokosok összes új megterheltetése 2002.9 milliót tett (ebből örökség útján 116.1 millió). A főösszegeből levonva a teherktől felszabadításokat, a valódi új terhek, adósságok, melyek a 6 év alatt az ausztriai földbirtokokra nehezedtek, 711 milliót tesznek s így az adósság évi növekedése 118½ millió forintra megy. (A 711 millióba bele vannak számítva a bányá- és városi birtokok is). Csupán a nagy- és a parasztbirtokra esik 378 millió (az előbbire 81, az utóbbira 297 millió) s így az évi új adósság-teher 63 millióra megy.

Ezekhez számítva a következő évek adatait, kitűnik, hogy az osztrák földbirtok új megterheltetése 1870—1879-ig terjedő tíz év alatt 3,336.625,000 forintot tesz. Ebből levonva a teherktől felszabadítást, marad tiszta új adósság 945 millió, melyből 461 millió a parasztbirtokra esik.

Igen tanulságosak és sokat mondanak ezen adatok is. Ausztriában adósságok miatt eladtak parasztbirtokok:

| Év    | gazdaság | adósság         | egy gazdaságra esik |
|-------|----------|-----------------|---------------------|
| 1874. | 4413     | 13.840,149 frt. | 3136·2 frt.         |
| 1875. | 4585     | 15.793,942 „    | 3444·7 „            |
| 1876. | 5575     | 20.249,574 „    | 3632·6 „            |
| 1877. | 6948     | 27.368,157 „    | 3941·0 „            |
| 1878. | 9090     | 38.996,616 „    | 4290·0 „            |

Ezen öt év alatt tehát azon kisbirtokok száma, melyeket adósság miatt eladni kellett, nem csak megkétszereződött, de azon felül is nőtt; az eladott gazdaságok adóssági terhe pedig átlag 1874-hez képest egy egész harmaddal növekedett.

Fölötte jellemzők a következő adatok is Ausztria mezőgazdasági viszonyaira nézve. A parasztbirtokoknál a fedezet elégtelensége miatt megszűnt jelzálogi követelések tettek millió forintokban:

|          |                        |
|----------|------------------------|
| 1870-ben | 7                      |
| 1871 „   | 6                      |
| 1872 „   | 4                      |
| 1873 „   | 5                      |
| 1874 „   | 4,67—13,84-ből = 33%   |
| 1875 „   | 6,37—15,79 „ = 40 „    |
| 1876-ban | 7,77—20,24 „ = 38 „    |
| 1877-ben | 11,69—27,38-ből = 42 „ |
| 1878-ban | 20,36—38,99-ből = 52 „ |

Ausztriában tehát a parasztbirtokok kényszer-eladásánál a jelzálog-adósság fele, sőt azon felül sem fedeztetik; e szerint maga a hitelező, a tőkepénzes sincs többé biztosítva. — Galicziában, mely gabnatermelés tekintetében Ausztria legkíválóbb tartománya, 1867-ben a mezőgazdasági



birtokoknak csak 164 kényszer eladási esete fordult elő, 1879-ben ezen eladások már 3164-re emelkedtek.

Anglia mezőgazdasági viszonyait kiválóan jellenzi a már-már teljes anarchiává fejlődött irlandi kérdés. Kétség kívül van része e viszonyok elmérgesítésében az önállóságra törekvő irlandi pártnak is, de ennek támpontja mégis csak az amerikai verseny által teljesen felforgatott mezőgazdasági viszonyokban keresendő, melyek nélkül nem létesülhetett volna s nem fejthetett volna ki oly rettentő izgatásokat a föld-liga, mely daczolt Anglia hatalmával, úgy hogy Gladstone kapitulálni volt kénytelen. Hiszen Anglia tápszerei szükségletének legnagyobb részét külföldről, nevezetesen Amerikából fedezi!

Igy Anglia gabna- és lisztszükségletének  $\frac{3}{5}$  részét még maga fedezte 1866—1870. években; az erre következő 6 évben (1875—1880-ban) már megfordult a viszony, mert csak 20 millió métermázsát, vagyis 39% fedezett a belföld, 31.5 millió métermázsá, vagyis 61% külföldről jött. Az utolsó évben pedig, 1880/81-ben, 19.9 millió métermázsányi belföldi termeléssel 32.8 millió métermázsá bevitel állott szemben; ez utóbbiból 28 millió métermázsá, vagyis 85% (!! ) Amerikából jött be! (Peez id. munk.).

Anglia nem képes olyan olcsón termelni, mint Amerika s azért hanyatlak mezőgazdasága, azért támadnak ama szertelen zavarok; azért vándorol ki Angliából százával, ezrével az életre való bérlő, a ki hazájában nem képes megélni, mert nem képes az amerikai terményekkel versenyezni.

Kormány és parlament egyaránt megdöbben e viszonyokon s e kérdést annyira égetőnek és fontosnak találták, hogy egy parlamenti bizottság küldetett ki a mezőgazdasági viszonyok tanulmányozására. Hasonló okokból nem egy angol gazda és nagy birtokos, köztök a tanult Argyl herczeg ment ki Amerikába, tanulmányozni az ottani viszonyokat.

„Az 1879. augusztus hóval végződő gabna-évben — mondja a „Mark Lane and Baltic Almanac for 1881.“ — ébresztette föl először Amerika gabnatermelése Európa bámulatát; 1880-ban a gyarapodott bevített részben azon rendkívüli erőfeszítéseknek tulajdonították, melyeket az Unió azért tett, hogy fedezze az 1879-ki európai aratások hiányait, de a mostani, 1880. szeptemberrel kezdődő időszakban világos bizonyítékát látjuk annak, hogy az Egyesült Államok még középszerű aratás mellett is oly gabna mennyiséget dobnak a piacra, mely a gabnakereskedelem egész helyzetét s a föld értékét Angliában és Franciaországban teljesen át kell hogy alakítsa.“

Beaufort herczeg, az angol mezőgazdasági társulat elnöke pedig az angol farmer-klubhoz intézett levelében egyebek közt ezeket mondja: „Mi mindent megtettünk, a mit ész, szorgalom és pénz segélyével tenni lehetett. Mi földünk termőképességét 100 perczenttel fokoztuk. De Amerika, megmérhetetlen termékenysége és szállításainak olcsósága következtében oly áron importálja buzáját, melyeken mi nem állíthatjuk elő terményeinket.“

Stein Lőrincz, a híres nemzetgazdasági író és a bécsi egyetem tanára kiváló tudományos apparatussal s mélyen átgondolt rendszerességgel írt munkájában\*) az amerikai versenyt az európai mezőgazdaságra szintén vészhozónak s hatásaiban forradalom szerűnek tartja s másfelől oda nyilatkozik, hogy Európa rövid idő alatt kénytelen lesz, közös erővel és egyetértéssel védekezni a már eddig is félelmes arányokban fellépett tengerentuli konkurrenczia ellen, mely a következő 100 esztendő alatt még szakadatlanul fokozódni fog. Az amerikai nagy Unióban ugyanis óriási termékeny területek vannak, melyek még csak ezután kerülnek művelés alá, a mint a lakosság belülről és kívülről — bevándorlás által — folyton szaporodik. A művelés alatt levő föld is szűz és felette termékeny. Az amerikai mezőgazda potom áron jut a földhez, alig fektet bele valami tőkét, ezért nagy jövedelmet is húz belőle. Az európai jó részt primitív mezőgazdaság ellenében Amerikában mind nagyobb és nagyobb alkalmazást nyer a gép és a gőz. Az amerikai gőzzel szántja, gőzzel aratja, gőzzel csépli s gőzzel szállítja — vízen és vasúton — gabnáját, tehát roppant időt, munkaerőt és pénzt takarít meg. Folytonos nagy mérvű fejlődés minden téren; csak kevés kell ahhoz, hogy az amerikai községek üzlet-községekké alakuljanak, melyeknél a mezőgazdaságban szükséges gőzgépek községi gépekké lesznek, közös és sorszerinti használatra, mint most nálunk péld. a tűzoltásra használt vízipuska.

---

\*) Die drei Fragen des Grundbesitzes und seiner Zukunft. (Die irische, die kontinentale und die transatlantische Frage.) Stuttgart, 1881.

A technika és a verseny lehetővé teszi a szállítás folytonos olcsobbodását; szakadatlanul új vasutak, új csatornák nyitnak s így e tényezők mellett és segélyével a nagy távolságok által emelt akadályok teljesen leküzdetnek s a megkezdett irányban haladva, Amerika hova — tovább mind meg közelíthetlenebb magasságu fölényben fog állani az európai államok felett. E fölényt emeli az, hogy míg a nagy Unió államadósságai hatalmas arányokban évről-évre csökkennek, még pedig a vámjövödelmek segélyével, mert az Unió tetemes vámtételekkel védi és zárja el magát az európai iparczikkék elől, melyekkel pedig Európa megfizethetné az amerikai élelmi czikkeket, az alatt még nagyobb arányban nőnek az európai kontinens államadósságai s velők nő az adóteher és emeli e fölényt még az, hogy míg Európa nagy hadseregeket fentartani kénytelen, melyek óriási összegeket emésztenek föl s millió számra menő munkás kezét kötnék meg, az alatt az Unió mind e terhektől mentve van.

És mindezekhez most egy hatalmas új faktor: Canada sorakozik, melynek föllépését a tengerentúli versenyben 1882. évtől kezdve Stein „épen-séggel életveszélyesnek“ mondja az európai mezőgazdaságra nézve. Canada területe, mely tudvalevőleg angol birtok, 9 millió □kilométer, vagy 3.412,490 angol □mérföld, tehát 18-szor akkora mint a német birodalom, 14-szer nagyobb mint Ausztria - Magyarország és majdnem két akkora mint az európai Oroszország. E roppant területnek 1871-ben csak 3,882.632 lakosa volt s most is csak 4 milliónál valamivel több lakost számlál. A hivatalos statisztika szerint Canadának



2 millió angol □mértföldnyi szántóföldje és erdeje van, a miből 256 millió hektár (640 millió acre) buzaföld. Már most Hübner statisztikája szerint (az erdőt ide nem számítva) van művelés alatt levő föld millió hektárookban: európai Oroszországban 109, Ausztria - Magyarországon 38·6, Franciaországban 36, Németországban 32, Spanyolországban 25, Olaszországban 22, Nagybritania- és Írlandban 19·3, Svédországban 4·5, Németalföldön 2·7, Belgiumban 2 = összesen 281 millió hektár. Ha tehát a canadai statisztika tulzott volna is, még akkor is van Canadában annyi gabnatermelésre alkalmas föld, a mennyit egész Európa, Oroszország kizárásával, általában művelés alá vett.

Beaconsfield lordnak nagyszabásu tervei voltak Canadával. Az Atlanti oceant a Csendes tengerrel vasuttal akarta összekötni a Canadai Pacific-vasuttal. A Csendes tenger canadai partján egy nagy hadi kikötőt tervezett, melyből az angol érdekeket a china-japani vizekben védeni, Oroszország keleti partjait fenyegetni és Indiát fedezni lehetett volna. A canadai vasut e hadi kikötőt Angliával szoros kapcsolatba hozta volna. E végből az akkori kormány még is vizsgáltatta a földterületet, melyen a vasutnak át menni kellett s ekkor rájöttek arra, hogy a Felső- és a Winnipeg-től nyugotra elterülő roppant lapályterületnek más hivatása is van, minthogy a bivaloknak legelője, az indiánoknak pedig vadászterülete legyen.

Mielőtt Beaconsfield e nagyszerű tervét megvalósíthatta volna, a liberalisok által leszorított a kormányról s nem sokára rá meg is halt. A Gladstone - kormány idejét és kiváló gondját a



keleti kérdés, majd az irlandi és utóbb az egyiptomi bonyodalmok vették igénybe, de azért a terv elejtve nincs, legalább annyiban nincs, hogy a londoni és canadai kormány minden lehetőt elkövet, Canada benépesítésére; a kitünő minőségű szűz földet mesés kedvezmények mellett adja a betelepedőknek. Építik már a vasutat Selkirktől a Thunderöböl felé s meg van kezdve a Canadai Pacific-vasut építése nyugot felé és végül építeni kezdték a vicinalis vasutakat is, melyek bevezetnek a nagy prairiákba.

Az angol farmerek 15 grófságból küldtek ki a magok soraiból 1879. őszén szakembereket a helyzet tanulmányozására Canadába, kik is onnan visszatérve, oly jelentéseket tettek küldöiknek a tapasztaltakról, hogy azok elhatározták a tömeges kivándorlást Canada ama termékeny síkságára, melynek központja Manitoba tartomány. Ezek és az utánok következőknek munkás, gyarkorlott keze alatt csak hamar munkába vétetik a föld s az európai gabnapiaczok megfogják azt mielőbb érezni, az európai mezőgazdasággal együtt. A kiküldött angol bérlők egyike, Wallace, egész határozottsággal azt mondja jelentésében, hogy 1879-től számítva három év alatt, ha készen lesz a Canada-Pacific-vasutnak azon szárnyvonala, mely a Fort Williamtól (a Felsőtónál) Winnipegig vezet, Manitobában lehet gabnát termelni és innen Liverpoolba szállítani quarterenként 26 shillingért, vagy buhselenként 3 sh. 3 d.-ért, a mi métermázsánként 12 shillinget tesz, vagy is  $9\frac{1}{4}$  shillinget —  $11\frac{1}{2}$  frankot hectoliterenként. Bizonyosra lehet tehát venni, hogy 1882-től kezdve Canada északnyugati roppant gabnatermő területe

az Atlanti tenger európai kikötőibe  $5\frac{1}{2}$ — $7\frac{1}{2}$  oszt. ért. forinton fogja szállithatni a buza métermázsáját. És hogy milyen mérvben van kilátás arra, hogy a canadai gabna gyarapítsa a tengerentuli versenyt, mely már is mindenfelé általános megdöbbenést okoz, erre nézve tájékozásul szolgálhatnak a következő számok: 1872-ben Canada még csak 2.993,000 bushel buzát és 453,000 hordó lisztet exportált; — 1879-ben kivitele már 9.767,000 bushel buzára és 580,000 hordó lisztre emelkedett. Ugyan csak Wallace 1884—85-re 100 millió bushelre becsüli Manitoba buzatermelését, melyből mintegy 80 millió bushel kivitelre kerül, majd nem fél annyi, mint a mennyit az amerikai nagy Unió 1880-ban kivitt.

A mi végre Magyarországot illeti, nálunk is felismertettek a bajok és veszélyek, melyek mezőgazdaságukat fenyegetik.

A napi sajtóban, szakmunkákban és szaktesztületekben úgy, mint a parlamenti nyilatkozatokban emelkedtek ez irányban hangok és történtek utalások a veszélyre, bár nem oly mérvben, a mint azt a veszély nagysága megkívánta volna és a mint ezt más országokban tapasztaljuk.

Ezen világkereskedelmi viszonyok gyors átalakulása által okozott veszély képezé kiindulási pontját Mudrony Soma egyik munkájának,\*) melyben többi közt így szól:

„... gabnánk, gyapjunk és általában mezőgazdasági termelvényeinknek legyőzhetlen verseny társai akadtak az amerikai, ausz-

---

\*) Iparpolitikai tanulmányok a hazai ipar emelése tárgyában. Budapest, 1877.

tráiai és oroszországi megmérhetlen területek termelvényeiben. Mihelyt az amerikai, californiai, ausztráiai és oroszországi gabna, a laplatai és ausztráiai gyapjú, a dél- és északamerikai zsir és hús sőt az európai piacokon megjelent és látható volt, hogy emez első küldemények háta mögött ugyan azon termelvényeknek kimerithetlen tömege áll: akkor minden belátó nemzetgazda előtt tisztán állt az is, hogy hazánkra nézve az extensiv gazdálkodás kora lejárt, hogy — ha a világpiacz versenye közepette biztosan megállani és nemzeti termelésünk számára a világ piaczán biztos jövőt teremteni akarunk, — a termelés oly terére kell áthajolnunk, hová bennünket amaz új világ-részek extensiv gazdálkodása még nem követhet.

A világ-gazdaság kérlelhetlen törvényeinek következménye ez, mely elől nincs kitérés, melyet teljesíteni kell, vagy elenyészni a tulnyomó verseny súlya alatt.

Kormányférfiaink részéről sem hiányzanak ily értelmű nyilatkozatok. Így Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter, ki minisztersége előtt sokat foglalkozott közgazdasági kérdésekkel s azok iránti érzékét, előszeretét most sem tagadta meg. 1881. augusztus 14-én Zalaegerszegen, választói előtt egyebek közt ezeket mondá:

„ . . . De a merre csak tekintünk, a szükséglet nagyobb, mint a fedezet: úgy van az államban, a társadalomban, a családban, sőt az egyéni életben is. Innen van, hogy azon gazdasági krízis, mely Európában, a brit szigeteket is ideértve, létezik, reánk különös súlylyal nehezedik és rendkívüli fontossággal bír.

Amerika s különösen az Egyesült Államok elárasztják Európát terményeikkel s viszont az iparczikkeket először prohibíciók útján kizárva, ujabban pedig igen magas vámmal terhelve, fejlesztik gyáriparukat és elzárkoznak Európától. Tegyük ehhez azon óriási tevékenységet és munkaerőt, mely az amerikai népet fölemeli s ott mindenkit eltölt: nem csoda, ha Amerikával versenyezni föltötte nehéz.

Ne csináljunk magunknak illusiókat: ezen állapot még soká fog tartani, sőt Ausztrália, Afrika, Ázsiának némely részei fognak produktumaikkal a vásárra jönni. Nagy veszély fenyegeti Európában a földbirtokost s a mezei gazdát; e veszélynek bátran kell szemébe néznünk. . . .“

Érinti e kérdést Pekár Imre is, ki ide vonatkozólag ezeket mondja\*):

„Buzakivitelünket gátló két körülmény egyike, a melynél jelenben és bizonytalan hosszú időre javulásra nincs kilátás, az északamerikai Egyesült Államok versenye; de még Oroszországé, a fejlődő Ausztráliaé és a folyton épülő utak és csatornák által, öntözési rendszere által termésében növekvő Kelet-Indiáé. Olasz-, Franciaországot, Svájcot, Németországot, Ausztriát, hogy Angliát ne emlitsük, könnyen elérő ezen verseny csökkentése nem áll hatalmunkban és a miénknél kivétel nélkül olcsóbb termelési, raktározási és belforgalmi, — és össze nem hasonlítható jutányos szállítási költség, a melynél a tapaszt-

---

\*) Földünk búzája és lisztje, a tudomány, a fogyasztó, a molnár és a termelő szempontjából. Budapest, 1881.



talás eddig folyton csökkenést mutatott, haszonnal való exportunkat csak helylyel-közzel fogja megengedni, általában pedig állandóan nehezíteni, sokszor lehetetlenné fogja tenni.

A másik gátló körülmény drága termelésünkben rejlik. Magában a búzát termelő föld holdjának vagy hektárának megművelésére, a buza elkészítésére tett kiadásaink relative extensiv gazdálkodásunkhoz mérten magasak, — de absolute magasak és drágákká válnak azok összehasonlítva más, buza termelő nemzetek költségeivel, legyenek azok akár extensive, akár intensive gazdálkodók, ha azon, Oroszország kivételével, legkisebb és valóban csekély hozamot veszünk tekintetbe, melyet hazánkba hektáronként átlag elérünk.

Bár pl. Amerikában a földára, az adómentesség, a buza alá vett és folyton feltört szűz föld gazdagsága, gépek használata, a szállítás mesés olcsósága olyan tényezők, a melyek jelenleg és még soká fenállanak és az ottani termelőnek feletünk előnyt nyújtanak, mégis ha szigorúan és igazságosan akarunk itélni, be kell vallanunk, hogy ezen meg nem változtatható előnyöket magasabb hozam elérésével nagy részben és állandóan paralyálhatnók. És ez azon gátló körülmény, melynek elhárítása tőlünk függ.“

A fenebbiekben az amerikai verseny által támasztott helyzetnek általános képét, áttekintését kívántam adni. Mennyiben sikerült ez, mennyiben nem, annak megítélését az olvasóra bízom. Igyekeztem kimutatni, hogy az amerikai verseny által megteremtett közgazdasági helyzet és az abból folyó aggodalmak Nyugat- és Közép-Európában általánosak és súlyosak, úgy hogy sok helyen



nyomatékos hangok emelkednek, melyek egy európai, nemzetközi védelmet sürgetnek a mind fenyegetőbb mennyiségben beözönlő tengerentúli import ellen. Ily értelemben nyilatkozott a már törvénynyé lett általános vámtarifa tárgyalásakor pl. gróf Apponyi Albert is a magyar képviselőházban. Az érdekelt államok némelyike már védekező állást is foglalt el, mint Németország és részben monarchiánk is — a vámtarifában a nyers terményeknek nyújtott némi védelem által. De meg vagyok győződve, hogy itt nem fogunk megállapodhatni s ezen kifelé való védelmi kísérletre egész sora fog következni a köz- és nevezetesen mezőgazdasági intézkedéseknek, átalakulásoknak, ha nem akarunk összeroszkodni a fenyegető bajok súlya alatt.

Az előadottak világításában az olvasó kellőleg fogja méltányolhatni az alább közlendők értékét, súlyát és horderejét. Szólni fogok az amerikai közgazdasági viszonyokról s azok mellé állítom a magyar mezőgazdaság helyzetét, — itt is, ott is a tényleges helyzet tárgyilagos feltüntetésére törekszem. Kommentárra vajmi kevés szükség lesz. Az olvasó nagyon könnyen lefogja vonhatni a tanulságokat és következtetéseket a képből, melyet szemé és ítélte elébe állítani iparkodom, a rendelkezésemre álló források nyomán, melyekre fenebb részben hivatkoztam.

---

## ELSŐ FEJEZET.

### **Az amerikai Egyesült Államok mezőgazdasági viszonyai.**

1. Egy kis visszapillantás. A nagy Unió gazdasági viszonyainak hatalmas föllendülése nem támadt elő csak úgy, mint egy varázsütésre. Megfeszített munka és történeti fejlődésnek szüleménye az. Hogy nagyon messze ne kezdjük, ab ovo, hogy ne menjünk vissza az Unió alapításáig, rövid visszapillantásunk csak odáig terjed, a honnan kezdve mintegy új erőt merítve, az Egyesült Államok mind hatalmasabban, mind félelmesebben éreztetik az európai kontinenssel gazdasági erőteljességöket és fölényöket. — Az 1873-ki nagy válság képezi az elhatározó forduló pontot az Unió életében. E válság nem csak földrészünkön, de Amerikában is borzasztóan dühöngött és pusztított. A következő adatok világos fogalmat adnak a válság természetéről. Míg a krízis előtt évenként 400—700 millió forint fordítottatott vasutépítésre, ezen összeg rögtön 100 millióra szállt alá. 1873-tól 1876-ig az Egyesült Államokban nem kevesebb mint 27,845 bankrotte eset fordult elő 1552 millió

forintnyi tőkével. Átlag minden 21. czég megbukott. 1873. Szeptembertől kezdve 1875. végeig 121 vasuttársaság szüntette meg a fizetéseket — 1104 millió forint tőkével. 1876—77-ben 84 vasut, 7721 kilométer hosszúsággal és 830 millió tőkével került kotya-vetyére s miután még más 60 vasutat hasonló sors fenyegetett, föltehető, hogy három év alatt 144 vasut cserélt gazdát és tulajdonost s 2000 millió tőke majdnem teljesen kárba vészett sbt. A mérnökök, mechanikusok, hivatalnokok, kereskedők, segédek, munkások ezrei maradtak kenyér nélkül.

De épen a szerencsétlenség, mely máshol csak tétlen lehangoltságot, csüggedést és kétségbeesést okozott, Amerikában elhatározó új lökést adott a gazdasági élet- és föllendülésnek.

Ugyanis a krízis folytán foglalkozás és kereset nélkül maradt jobbára intelligens, munkaképes és vállalkozó szellemű tömegek, kisebb - nagyobb csoportokba összeálva, nyugot felé vándoroltak ki s egész erővel a mezőgazdálkodásra vetették magokat. — De eltekintve a belföldi kivándorlástól, az Egyesült Államok területére történt külföldi kivándorlást, mely az Uniónak tetemes tőkét és munkaerőt adott rendelkezésére, a következő adatok tüntetik föl:

|            |         |            |        |
|------------|---------|------------|--------|
| 1819 . . . | 250,000 | 1827 . . . | 18,878 |
| 1820 . . . | 8,385   | 1828 . . . | 27,382 |
| 1821 . . . | 9,127   | 1829 . . . | 22,250 |
| 1822 . . . | 6,901   | 1830 . . . | 23,322 |
| 1823 . . . | 6,354   | 1831 . . . | 22,633 |
| 1824 . . . | 6,912   | 1832 . . . | 60,482 |
| 1825 . . . | 10,199  | 1833 . . . | 58,640 |
| 1826 . . . | 19,837  | 1834 . . . | 65,365 |

|            |         |            |          |
|------------|---------|------------|----------|
| 1835 . . . | 45,364  | 1858 . . . | 123,125  |
| 1836 . . . | 76,242  | 1859 . . . | 121,282  |
| 1837 . . . | 79,340  | 1860 . . . | 153,650  |
| 1838 . . . | 38,911  | 1861 . . . | 91,920   |
| 1839 . . . | 68,369  | 1862 . . . | 91,987   |
| 1840 . . . | 84,066  | 1863 . . . | 176,282  |
| 1841 . . . | 80,282  | 1864 . . . | 193,416  |
| 1842 . . . | 104,565 | 1865 . . . | 349,061  |
| 1843 . . . | 52,426  | 1866 . . . | 318,494  |
| 1844 . . . | 78,615  | 1867 . . . | 298,358  |
| 1845 . . . | 114,271 | 1868 . . . | 297,215  |
| 1846 . . . | 154,416 | 1869 . . . | 395,922  |
| 1847 . . . | 237,967 | 1870 . . . | 378,766  |
| 1848 . . . | 140,695 | 1871 . . . | 367,789  |
| 1849 . . . | 297,024 | 1872 . . . | 440,483  |
| 1850 . . . | 369,980 | 1873 . . . | 459,004  |
| 1851 . . . | 379,466 | 1874 . . . | 277,593  |
| 1852 . . . | 371,603 | 1875 . . . | 209,036  |
| 1853 . . . | 362,645 | 1876 . . . | 187,027  |
| 1854 . . . | 427,833 | 1877 . . . | 142,020  |
| 1855 . . . | 200,887 | 1878 . . . | 180,000  |
| 1856 . . . | 200,436 | 1879 . . . | 177,000  |
| 1857 . . . | 251,306 | 1880 . . . | 457,000. |

Tehát e 60 év alatt több mint 10 millió ember vándorolt ki külföldről Amerikába, az Unió területére. E munkás kezek tevékenysége, egyesülve a benszülttekével csakhamar fokról fokra érezhető és látható volt az Unió termelésében s a termelés kivitelének fokozatos emelkedésében.

Sok féle tényező játszik közre ezen emelkedésben. Először is a kivándorlást és megtelepedést, ennél fogva a lakosság és termelés, tehát a kivitel gyarapodását nagy mértékben mozditja elő azon körülmény, hogy a még úratlan, gaz-

dátlan földterület tulajdanosa az Egyesült Államok kormánya lévén, ez utóbbi kiküldi a maga mérnökei, kik is ama területeket kerületek (township) szerint felosztják; utak, iskolák, vasutak, csatornák számára bizonyos részt kiszakítanak, a többit pedig 56—112 alsóausztriai holdra (egy a. a. hold = 0.575 hektár) terjedő birtokokra különítik el, melyek aztán a földdel való spekuláció kikerülésére csak bizonyos feltételek alatt bocsátatnak áruba. Sak tábla-alakban formáltatnak, hogy nagy birtokok, latifundiumok képződése megnehezíttessék. Az ilyen farm-birtokokat csak az veheti meg, a ki valóban letelepedik. A ki valamely farmon végleg megtelepedett, mindenkivel szemben elővásárlási joggal bír s öt évi birtoklás és a helyi költségek pontos fizetése után a birtok teljes tulajdonába megy át.

Vasutak, csatornák sbt. vállalkozói a kongressustól szubvenczióképen ingyen kapnak ily területeket, melyek értéke a közlekedési eszközökkel emelkedik és gyarapodik. A vasutaknak tehát nagyon is érdekében áll, hogy e területek hatalmasan és gyorsan benépesíttessenek s ez irányban el is követnek minden lehetőt, részint a szállítás, részint pedig az általuk áruba bocsátott föld olcsósága által.

Az Unió központi kormánya és a vasutak részéről történt birtokeladások 1875-ben 3.2 millió holdat, 1877-ben már 5.3 millió holdat tettek. S így egy-egy farmot 112 holddal számítva, nem kevesebb, mint 47,000 kis birtok támadt ez uton és idő alatt. A következő 1878. évben már 14 millió hold föld adatott el s támadt újra 125,000 kisbirtok. Tehát széles és hatalmas rétegben



gyarapodik Amerikában ép az a néposztály, mely nálunk leginkább szorongotva van.

A kormány öt évi hitelre s holdanként 3—6 forintjával adja el a földet. A vasutttársulatok valamivel drágábban adják a nekik adományozott földet, a konjunkturák és a helyzet szerint. Azonban itt is csak 5—10 forint között változnak az árak. Ha már most mind két nemű árak átlagát vesszük, 5—7 forintban, a megtelepedő farmer egy 112 holdas birtokot 560—800 forintért vehet meg, a mi minden esetre előnyös. Egy másik intézmény, mely a telepedést, a népesség szaporodását s a termelés fokozását jelentékenyen előmozdította, a telektörvény (Homestead-Act), minő az Unió 32 államában fenáll s mely kevés eltéréssel, a helyi viszonyokhoz alkalmazva, mindenütt azt rendeli, hogy a földbirtokoknak, sőt ingóságoknak is egy bizonyos része, minimuma a hitelezővel szemben 'hozzá férhetlen legyen; mi által a kisbirtokososztály nem expropriálható oly módon és könnyű szerrel, mint az az európai kontinensen naponta történik. Amerikában tehát a törvényhozás törekvése nem annyira az olcsó hitelre, mint inkább a fokozott, erőteljes termelésre és olcsó szállításra van irányozva. (Vannak, kik az amerikai telektörvény rendelkezéseit nálunk, Magyarországon is meghonosítandónak tartják.) Azonkívül az Unió 33 államában törvényes kamat-maximum áll fenn, a nélkül, hogy a tőke szabad forgása szenvedne.

Ezen tömeges ki-, illetőleg bevándorlások, megtelepedések által az Unió nyugoti része óriási maktárrá lett. E legfontosabb gabnaterület az Alleghany-hegységtől nyugotra Minnesota, Jowa

és Dakotán keresztül a felső Mississippi-völgyig terjed ki. Észak-keleti határai: a nagy tavak, s termékeny földjét a Red-River, Missouri és Arkansas folyók öntözik, melyek mindannyian a Mississipibe szakadnak. 1300 kilométer hosszúságban és 1000 kilométer szélességben ezen agyag és mészből szerencsésen kevert nagy terület sehol sem emelkedik 2—300 méternél magasabban a tengerszine fölött és számos folyói is kilometerenként csak 1—2 láb eséssel birnak, a mi fölötté megkönnyíti a hajózást. Mintha csak vasut- és csatorna-építésre volna teremtvé e földterület, mely a nagy tavak leszámításval 600 millió holdat foglal magában, vagyis  $5\frac{1}{2}$ -szer nagyobb területtel bir, mint Ausztria-Magyarország.

Északi és egész északnyugati részében buza terem, délen és délkeleten a kukoricza tulnyomó, melyben ritkán van rosz termés s mely az óriási állattenyésztésnek és hizlalásnak alapját képezi az Egyesült Államokban. E hatalmas területen a birtokok, farmok tulnyomóan kis méretűek, a rajtok levő épületek nélkülöznek minden luxust s csak a legszükségesebb igények kielégítésére vannak berendezve. Hanem aztán vannak, főleg a régi spanyol birtokviszonyokból származó óriási vagy latifundiumok is, melyeken az eke egy vonalban 36 kilométernyire halad előre, a nélkül, hogy megfordulna; melyeken a rendeletek telephon utján adatnak ki s az ellenőrzést lóvas felvigyázók viszik. Különösön nevezetes e tekintetben dr. Glenn, a hires „buza király“, ki 150,000 holdon csak buzát termel s annak Angliába szállítására egy tekintélyes hajórajt szokott használni. Birtokai Kaliforniában vannak.

Nagy könnyűséget élvez az amerikai termelő mezőgazdasági terményeinek értékesítésekor is. Mihelyt ugyanis a gabna eladásra el van készítve, a legközelebbi vasuti állomáshoz szállítatik, hol rendszeren gabnaraktár található s a nagy gabna-kereskedők egy-egy ügynöke tartozkodik. Ez utóbbi a napi áron vásárol, melyek a táviró és a sajtó segítségével mindig pontosan tudhatók. A gabnát az elevatorban megtisztítják, megméri s egy hivatalnok aztán „klasszifikálja“, azaz a gabna minőségéhez képest a helyesebb becslés érdekében felállított 3—5 osztály valamelyikébe sorozza. A farmer ekkor elveszti tulajdonjogát a beszolgáltatott gabnára nézve, de jogot nyer hasonminőségű, — vagy számu és mennyiségű gabnára, mire nézve egy elismervényt kap, melyet aztán pénzzé is tehet. A tovább szállítás végett a hasonminőségű gabna együvé öntetik. Így a gabna egy egyszerű szállítólevél mellett egyenesen Chicagoba, New-Yorkba, Liverpoolba, vagy Londonba megy. Ezen egyszerű eljárás által sok költség és időveszteség takarítatik meg.

Már ebből is látszik a vasutak rendkívüli fontossága a mezőgazdasági termelésre és a kereskedelemre nézve. A farmer és a vasut szoros összeköttetésben élnek egymással. Vasut nélkül nincs jutalmazó mezei munka s ezért nincs megtelepedés sem. És a lakosság gyarapodásával folyton terjed a vasuthálózat is. A vasut veszi át a mezőgazda terményeit és szállítja olcsón a tengerpartig, hol óriási elevatoraival a tengeri hajókba rakja. A szállítás, közlekedés tehát kiváló fontosságú lévén, erről külön fogunk szólni.

**2. A szállítás, közlekedés.** A rengeteg távolságok leküzdése, vagyis a közlekedési eszközök gyarapodása, tökélyesbülése és olcsósága mindenek között leginkább azon tényező, mely félelmessé és aggasztóvá tette az európai kontinensre s így reánk nézve is az amerikai versenyt. Viszonyaink átalakításában nekünk is e kérdésre kiváló gondot kell fordítunk ide-haza. Az Unió nyugati gabna termő vidékei és a keleti piacok, kikötő városok között 1500—3000 kilométernyi távolság van s ezt az Uniónak sikerült legyőzni oly képen, hogy a mezőgazdasági termények szállítása mellett ily roppant távolságokra, sőt azon felül még az európai kikötőkbe az Atlanti tengeren át, még mindig szépen jutalmazó jövedelem marad a gazdának.

Vegyük először tekintetbe *a)* a víziutakat, melyeknek fontosságát és szaporítását nálunk legtöbbször és nyomatékos érvekkel hangoztatta Türr tábornok. — Régebben, mikor a termények szállítása kiválóan víziuton történt, a megtelepedések is a folyamok mentét tartották irányadónak. Mig a bevándorlók oly területeken telepedhettek le, melyek folyói a nagy tómedenczékhez, vagy pedig a Szt.-Lőrincz-folyó s a Erie-csatorna segélyével az Atlanti tengerhez nyitottak utat, könnyű dolog volt. De mihely a bevándorlás tovább nyugatra nyomult elő, a Mississipi vidékére ért, melynek folyása az árukat a keleti piacokról a Mexicoi öbölbe terelte s e mellett a hajózás e roppant folyón sok helyen nagy nehézségekkel járt. Ezek leküzdésére van most irányulva az amerikaiak figyelme és törekvése s ennek sikerében, ismerve az amerikaiakat, kik előtt nincs lehetetlenség, nem szabad kételkedni. De ha egyszer meg van, ha a Missis-



sippi teljesen hajózhatóvá lesz téve, akkor az amerikai aratászöme a Mississippi-utat választja s Szt.-Louis és New-Orleans gabnakereskedés tekintetében Chicago és New-York fontosságára fognak emelkedni.

Addig is a termények a legrövidebb uton mennek keletre, az Atlanti tenger partja felé. A nagy tavak és a Mississippi legnagyobb keleti mellékfolyója, az Ohio mintegy a természettől e célra kijelölt utat képeznek. Ohiotól három csatornát építettek az Eric-tóhoz, míg másfelől az Illinois-folyó felhasználásával egy másik csatorna a Mississipit a Michigán-tóval, egy másik csatorna pedig az Ohio-folyó felhasználásával a Mississipit hozza egyenes összeköttetésbe az Atlanti tenger parttal Richmondnál. E víziutak segélyével Chicago, Cincinnati és Buffaló az amerikai keleti gabnakereskedelem főemporiumaivá nőtték ki magokat.

Az amerikaiak folyton dolgoznak víziutjaik tökélyesbítésén. Most azon vannak, hogy ama csatornákat, melyek a Niágaravizesést, meg a Szt.-Lőrincz-folyó gyors futamát megkerülik, oly módon mélyeszszék, hogy a hajók 3000 tonnával is a Felső-, Michigán-, Huron-, Erie- és Ontario-tavakon át Montrealig juthassanak, s ha ez keresztül lesz vive, akkor Chicagótól a Michigán és Duluthtól a Felső-tónál meg van teremtvé egy oly víziut, melyen át ugyan azon hajó átrakodás kényszerítése nélkül elviheti gabna-rakományát az Atlanti tenger partjáig s innen tovább fenakadás nélkül Londonba, vagy Liverpoolba.

Az említett nagy tavak s a tengerpart között számos csatornai összeköttetés áll fenn s hogy ezek milyen nagy szabásuak, mutatja az Erie-



csatorna, melyet New-York állam építtetett. 1817. óta folyton javította, szélesbítette, mélyítette, úgy hogy a hajók rakománya 1000 métermázsáról 30,000-re emelkedett. A szállítás mesésen megolcsóbbadott, s 0.13 krajczárt tesz tonna- és kilométerenként. A csatorna építésre fordított nagy tőke már visszatérült.

New-York állam csatornáin a szállítmányok 1877-től 1880-ig 49.8 millió métermázsáról 65.1 millióra emelkedtek s a bevétel a csatornai vámokból 1.9 milliótól 2.3 millió aranyforintra emelkedett.

A Mississippin és mellékfolyóin évenként 4000 millió forint értékű áruk szállíttatnak. A szállítás 1100 gőzös és 850 tutaj eszközli. Az „Ajax” gőzös egyszerre 32 csónakot vontat 21,000 metrikus tonna teherrel, a minek szállítására 2100 vasuti kocsi volna szükséges. 1881. júniusban szállították a Mississippin az első buzarakományt hajón, nem zsákokban, hanem egyszerűen a hajóüregbe öntve, a mi ismét a szállítási költségek apasztását vonta maga után. És a vállalat kötelezte magát, hogy a szállítmányt Szt.-Paultól Szt.-Louis-n és New-Orleanon az Atlanti tengeren keresztül métermázsánként 1.24 forintért aranyban szállítja Liverpoolba. A ki megtekinti a térképét, látni fogja, mily roppant távolság és mily mesés szállítási olcsóság ez!

A nagy tavakon 900 gőzös és 1800 vitorlás hajó és tutaj közvetíti a forgalmat, mely évenként meghaladja a 9 millió métr. tonnát.

A három nagy kiviteli víziút, mint a Mississippi, a Canadai és az Erie-csatorna, egymással folytonos versenyben állanak s minden javítás, porto-díjak leszállítása az egyik részről, szükség-

képen maga után vonja a hasonló intézkedéseket a másik kettőnél. Így pl. Canada azon dolgozik, hogy biztos és kényelmes víziutat teremtsen a Szt.-Lőrincz - folyón az oceáni gőzösök számára Chicago és Duluthig; másfelől New-York állam mélyíti a Erie-csatornát s egyszermind ezen állam senatusa elhatározta 1881. áprilban, az állami csatornákon való minden fuvardíj eltörlését, mint egyedüli eszközt arra nézve, hogy fenntartsa New-York eddigi fölényét.

Szóljunk most *b)* a vasutakról, mint melyeken leginkább megfordul az amerikai verseny tartóssága. A vasutak úgy vannak elrendezve, hogy kiegészítik a vízi és csatornai utakat s a mellett nem egy önálló irányt és utat nyitnak a nyugot terménygazdagságának. Az eddig csak szorványosan lakott területeket a három nagy transversál-vonal nyitotta meg a forgalomnak. Így Jowát, Nebraskát, Coloradot és Utáht a Philadelphiából Baltimoren, Chicagon át San-Franciscoig menő Pacific-vasut; — a nyugoti Missourit, Kansast és Uj-Mexicot a Baltimoreból jövő, Szt.-Louis-n és Cincinnati átmenő déli Pacific-vasut; — a nyugoti Wisconsin, Minnesotát, Dakotát és Montanát az északi Pacific-vasut nyitotta meg a forgalomnak, mely vasut Duluthot a Felső-tónál már nevezetes góczponttá emelte s mely Chicagonál az első Pacific-vasuttal egyesül.

Ezekhez járul még egy negyedik hatalmas utvonalként a Canadai Pacific-vasut, melynek kiindulási pontja Montreal. Innen tart észak-nyugot felé, hogy annak roppant gabna mennyiségét is forgalomba hozza. E vonal egy része, mint a bevezetésben is említettük, már ki van építve.

A fővonalokhoz számos szárnyvonal és helyi érdekű vasut csatlakozik, úgy hogy az Uniónak ma akkora vasuthálózata van, mely a mértföld számot tekintve, felülmúlja valamennyi állam vasutjait, mint ez a következő kimutatásból világosan látszik.

Forgalomban volt vasut:

|                     |         |           |
|---------------------|---------|-----------|
| 1830. évben . . . . | 37      | kilométer |
| 1840. „ . . . .     | 4,534   | „         |
| 1850. „ . . . .     | 15,246  | „         |
| 1860. „ . . . .     | 49,292  | „         |
| 1870. „ . . . .     | 85,139  | „         |
| 1875. „ . . . .     | 119,283 | „         |
| 1878. „ . . . .     | 131,682 | „         |
| 1879. „ . . . .     | 139,173 | „         |
| 1880. „ . . . .     | 149,630 | „         |

A mult 1881. évben az amerikai vasutak hossza elérhette a 160,000 kilométert (ebből 40,000 kilom. kettősvágányu) s így nagyon megközítette az összes európai vasutak hosszát (162,000 kilom.).

Hogy pedig az amerikai vasutak mekkora tökét képviselnek, azt a következő adatok mutatják.

Millió oszt. ért. aranyforintokban:

| év    | befekt. tőke | b e v é t e l                   |                                 | nettóbev.                       | kiñz. osztalék                  |
|-------|--------------|---------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|---------------------------------|
|       |              | személy-                        | teher száll.                    |                                 |                                 |
| 1871. | 5329         | 217 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 589                             | 283 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 113                             |
| 1872. | 6319         | 248 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 682                             | 331 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 129                             |
| 1873. | 7569         | 275                             | 778                             | 367 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 134                             |
| 1874. | 8444         | 281 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 759                             | 379                             | 134                             |
| 1875. | 8831         | 278                             | 728                             | 371                             | 148 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> |
| 1876. | 8937         | 272 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 722                             | 373                             | 136                             |
| 1877. | 9137         | 250 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 695 <sup>1</sup> / <sub>2</sub> | 342                             | 117                             |
| 1878. | 9180         | 249                             | 731                             | 375                             | 107                             |
| 1879. | 9584         | —                               | —                               | 438                             | 133                             |
| 1880. | 9795         | —                               | —                               | 510                             | 154.                            |

A közlekedési eszközök illetén áttekintése után c) a tarifakérdés nyomul előtérbe. Az e téren is tapasztalható roppant haladás és könnyítések szintén nem állottak elő csak úgy magokra, hanem nagy küzdelmek és elkeseredett harczok eredményei. A vasutak és más szállító vállalatok ezelőtt ugyancsak kizsákmányolták a szállításokra utalt közönséget, úgy hogy például a farmernek öt mázsa buza árába került egy mázsa szállítása Chicagótól New-Yorkig.

Egyes hatalmas kapitálista - csoportok befolyásuk alá kerítették bizonyos vasutakat s tulságosan magas szállítási tételek által erőszakoltak ki magoknak tetemes nyereséget.

De az önsegélyre szoktatott amerikaiak tudtak segíteni a bajon. A közép és nyugati államok gazdái rövid idő alatt nem kevesebb, mint 18,000 együletet alakítottak  $2\frac{1}{2}$  millió taggal s ezek klubokban, meetingen és sajtóban egetverő ágitációt csaptak a szállítási vállalatok, nevezetesen vasutak kizsákmányoló rendszere ellen. Követeltek állami vasutakat és csatornákat, a törvényhozástól szigorú törvényeket, tarifasémákat, vagy maximalis tarifák megállapítását — a gazda közönség védelmére a spekulánsok ellen. Az egyes államok törvényhozásai engedve az áramlatnak hoztak is szigorú törvényeket ily értelemben, melyek ellen az érdekelt társulatok heves tiltakozásokat adtak be, de közbe lépett a washingtoni Supreme Court s ítéletileg kimondotta, hogy teljesen elvitázhatlan az egyes államok törvényhozásának abbeli joga, hogy nyilvános jellegű társulatokat ellenőrizzen s megfelelő szállítási és raktárdíjakat állapítson meg. 1881. tavaszán New-York állam egy három tagu

bizottságot küldött ki, melynek feladata, a tarifák fölött ellenőrzést és felügyeletet gyakorolni. És meg van az a törekvés is, hogy olyan vasutak felett, melyek több állam területét szelik át, az ellenőrzés a washingtoni központi kormányra bízassék.

De az amerikaiak megtagadták volna legjellemzőbb vonásukat, ha itt állapotok volna meg, — beérve a kormány és a törvényhozásoktól nyert segélylyel. Igyekeztek külön magok is segíteni magokon. Miután gazdasági egyletek hatalmas agitációja és fellépésének sikerült keresztül vinni a legszükségesebb víziutak használhatóvá tételét, saját hajókat szereltek föl, úgy hogy 1879-ben már nem kevesebb mint 50 hajózási vállalatuk, 32 gabna-elevatoruk, 16 malmuk és számos raktáruk volt.

Már 1878-ban saját hajóikon küldtek gabnát Davenportból (Jowa államban) a Mississipin le, New-Orleanon át egyenesen Liverpoolba. Ily uton a magok részéről is versenyt támasztva, a tarifátételeket monopolisálni akaró szállítási vállalatoknak, az egyletek célzott értéke, a mennyiben kivívták a vasúti tarifák tetemes leszállítását.

Az Egyesült Államok hivatalos statisztikája szerint a fővonalok egyikén, mely a nyugotról jövő gabnának mintegy  $\frac{1}{3}$ -át szállítja a tengerpartra, a New-York központi vasuton a szállítási árak kilométer- és tonnánként következők voltak:

|             |             |      |                   |
|-------------|-------------|------|-------------------|
| 1868. évben | . . . . .   | 3.4  | krajczár aranyban |
| 1878.       | „ . . . . . | 1.15 | „ „               |

A nyugatról keletre szállító három fővonalon a teherszállitmányok egységi tétele tonna- és kilométerenként következő volt:

|             |             |     |                   |
|-------------|-------------|-----|-------------------|
| 1868. évben | . . . . .   | 2.9 | krajczár aranyban |
| 1878.       | „ . . . . . | 1.2 | „ „               |



Tehát 140%-nyi különbség! Ugyanezen idő alatt a teherszállitmányok tömege fölemelkedett 109 millióról 253 millió métermázsára.

Hogy miként konkuráltak egyes szállítási vállalatok s hogy ez mennyire hatott a tarifák lenyomására, kilátszik a következő adatókból.

Chicagotól New-Yorkig (1470 kilométer) került a teherszállitmány métermázsként aranykrajczárookban:

|                          | 1871. év | 1878. év |
|--------------------------|----------|----------|
| Tavan és csatornán . . . | 139      | 40       |
| Tavan és vasuton . . .   | 263—139  | 40—20    |
| Egyedül vasuton . . .    | 285—179  | 173—87.  |

Egyes évszakok szerint jelentékenyen változik a szállítási költség. Így például télen, midőn a víziutak a fagykövetkeztében járhatlanok s e szerint a vasutak verseny nélkül működnek, ez utóbbiak rendszerint fölemelik a szállítási tétteleket, míg ellenben nyáron, midőn élénken foly a verseny és forgalom, tetemes leszállítás áll be. Így pl. 1878-ban a vasuti teherszállitmány Chicagotól New-Yorkig 1000 kilogrammos tonnánként 12 frank volt, tehát körülbelül 0.75 centime vagy 0.3 krajczár tonna- és kilométerenként. Ez más szavakkal 0.114 krajczárt tesz métermázsa- és mértföldenként, a mi hallatlan Európában!

De még a fenebb kimutatott szállítási díj is, mely normalis tarifának tekinthető és Chicagotól New-Yorkig 173—87 krajczárt tesz aranyban, megfelel tonna- és kilométerenként 3—1.5 centime, vagyis vámmázsa- és mértföldenként 0.44—0.228 krajczárnyi egységi tételnek. Holott Ausztria-Magyarországban a 3 centime, vagy 1.2 krajczár aranyban tonna- és kilométerenként mint szállítási tétel

csak a legritkább kivételes esetekben fordul elő gabnaszállításoknál.

Mint ezekből látszik, a szállítási költségek az utolsó években tetemesen csökkentek Amerikában s tekintve a nyugatnak az Atlanti kikötőktől való roppant távolságát, mely 2—3000 kilométert is tesz ki, a szállítási költségek jelentékeny apadásával természetesen alább szállt azon ár is, melyért az amerikai gabnakereskedő Európába gabnát szállíthat s így olcsóbbá lévén az amerikai gabna, gyarapodott annak versenye, és versenyének veszélyes volta is az európai hasonló termények tekintetében.

**3. Az amerikai buza termelési költsége.** A mondottak után lássuk már most, mennyibe kerül az amerikai gazdának a buza, mire forgalomba hozza. A termelési, előállítási költségek tekintetében többféle számítás áll rendelkezésünkre, melyek a viszonyok: aratás-minőség, termőhely fekvése, szállítás és konjunkturák szerint különböznek ugyan, mint ez a dolog természete szerint nem is lehet másként, de bizonyosra vehető, hogy a már mondottak szerint is az irányzat folyton a gabnaárak leszállítása felé tör. Az alább következő kimutatások egyikének kedvezőbb, a másodiknak kevesbé kedvező viszonyok szolgálnak alapul.

| A)                             |      | Métermázsánként: |          |
|--------------------------------|------|------------------|----------|
| Termelés a távol nyugaton .    | 4'00 | frt              | aranyban |
| Szállítás a tavi kikötőhöz . . | 1'00 | "                | "        |
| " New-Yorkba . . .             | 0'53 | "                | "        |
| " N.-York-Liverpoolba . .      | 0'77 | "                | "        |
| Biztosítás és kommissió . .    | 0'22 | "                | "        |
| Elevator . . . . .             | 0'22 | "                | "        |
| Kirakodás Liverpoolban . .     | 0'20 | "                | "        |
|                                |      | <hr/>            |          |
|                                |      | 6'94             |          |
|                                |      | frt aranyban.    |          |

| B)                                          | Métermázsánként:          |
|---------------------------------------------|---------------------------|
| Termelés és szállítás az álmáshoz . . . . . | 6.51 frt aranyban         |
| Szállítás Chicagoba . . . . .               | 1.55 " "                  |
| " Chicago-N.-Yorkba . . . . .               | 1.21 " "                  |
| " N.-York-Liverpoolba . . . . .             | 1.12 " "                  |
| Költségek Amerikában . . . . .              | 0.26 " "                  |
| " Liverpoolban . . . . .                    | 0.49 " "                  |
|                                             | <hr/> 11.14 frt aranyban. |

Tehát az első számítás szerint a buza métermázsa Amerikából 6.94, a második szerint pedig 11.14 aranyforintba kerülne Liverpoolba szállítva. Az 1878, 79 és 80-ki jó aratások után az ár minden esetre inkább az olcsó, mint a drágább számításához közeledik. De lássunk illetékesebb számításokat is. Ronna a termelési költségeket nyugaton métermázsaánként 3.73 aranyforintra teszi, mihez 3.20 forint szállítási költséget számítva, a métermázsa buza Angliában 6.93 forintba kerülne. — Beaufort herczeg a termelési költségeket 4.24 aranyforintra számítja, mihez 3.20 forint szállítási költséget adva, 7.48 aranyforint árat kapunk. Jodlbauer és Bärmann szerint a farmer a buza métermázsaát 3 aranyforintért állíthatja elő s miután a szállítási költség a legtávolabb nyugotról 4.50 forintot tesz ki, az amerikai buzát Londonban 7.50—8 forintért aranyban lehet eladni s a mivel 8 forinton felül kél el, az nyereség. Még határozottabban nyilatkozik James Caird, a londoni statisztikai társulat elnöke, ki végzetes tévedésnek tartja az európai mezőgazdák részéről, ha azt hiszik, hogy Amerika nem képes, a buzát tartósan angol quarterenként (480 angol font) 48 shillingen, vagy métermázsaánként

11 aranyforinton alól Angliába szállítani. Azt mondja továbbá, hogy a nyugot-amerikai nagy prairiák még csak most kezdenek benépesítettetni, a szállítási költségek folyton apadnak, a hajók nagyobbak, a csatornák mélyebbek lesznek és a kereskedés mind biztosabbá válik. A nyugot-amerikai gazda a buza métermázsáját  $6\frac{1}{2}$  aranyforintért képes Angliába szállítani s így a legalacsonyabb árak mellett is igen jelentékeny nyereségre van kilátása. Dr. Meyer R. pedig, egyike azoknak, kik legelőször lettek és tettek figyelmessé az amerikai konkurrenzia veszélyeire, azt mondja, hogy Európának 2—5 év alatt az Atlánti kikötőkben métermázsánként 5—7 aranyforint buzaárakkal kellend számolnia.

Mindezen adatok és források tehát biztos kilátást nyújtanak arra, hogy az amerikai gabna ára folyton lejjebb szállni fog, a mi ismét csak az amerikai versenyhez az európai kontinensen füzött aggodalmokat igazolja.

**4. Főgabnanemek termelése, kivitel, összehasonlítás.** Hogy megismerkedjünk a reánk nézve legfontosabb termelési ágak terjedelmével, azok kivitelével s hogy még teljesebb fogalmunk legyen arról, hogy mivel állunk szemben, mutassák meg az alábbi hivatalos statisztikai adatok. Buzával volt bevetve az Unió területén:

|                |         |                  |
|----------------|---------|------------------|
| 1871. évben *) | . . .   | 8.068,525 hektár |
| 1873.          | " . . . | 8.980,695 "      |
| 1875.          | " . . . | 10.672,481 "     |
| 1877.          | " . . . | 11.933,889 "     |

---

\*) Értve mindig az amerikai fiskális évet, mely terjed az egyik naptári év jul. 1-től a következő év jun. 30-ig.

|             |       |                   |
|-------------|-------|-------------------|
| 1878. évben | . . . | 13.179,185 hektár |
| 1880. „     | . . . | 14.579,094 „      |

Tehát tíz év alatt majdnem megkétszereződött a búzával bevetett terület, a mi egy részről mutatja a búzatermelés jövedelmezőségét, de másfelől az amerikai verseny növekvő erejének és tartosságának zálogát is képezi.

Az aratási eredményeknél még nagyobb gyarapodást látunk. A buza és kukoricza aratási eredményeit, a törtszámok elhagyásával, millió métermázsákban a következő adatok tüntetik föl:

|             |       | buza | kukoricza |
|-------------|-------|------|-----------|
| 1850. évben | . . . | 27   | 150       |
| 1860. „     | . . . | 47   | 213       |
| 1867. „     | . . . | 41   | 221       |
| 1868. „     | . . . | 57   | 296       |
| 1869. „     | . . . | 61   | 231       |
| 1870. „     | . . . | 71   | 222       |
| 1871. „     | . . . | 64   | 279       |
| 1872. „     | . . . | 63   | 252       |
| 1873. „     | . . . | 68   | 278       |
| 1874. „     | . . . | 76   | 237       |
| 1875. „     | . . . | 84   | 216       |
| 1876. „     | . . . | 83   | 336       |
| 1877. „     | . . . | 79   | 327       |
| 1878. „     | . . . | 99   | 342       |
| 1879. „     | . . . | 114  | 353       |
| 1880. „     | . . . | 131  | 392       |
| 1881. „     | . . . | 109  | 357.      |

A gyarapodás tehát a buza termelés mennyiségében 1850—80-ig 30 év alatt 380 százalék, a kukoriczánál a gyarapodás ugyanezen idő alatt 160 perczent.



Ép oly tanulságosak reánk nézve az 1880. évre vonatkozó emez adatok is:

|                 | aratás, millió<br>métermázs | művelés alatti<br>terület, millió<br>hektár | érték, oszt.<br>aranyfrtban |
|-----------------|-----------------------------|---------------------------------------------|-----------------------------|
| Kukoricza . . . | 392                         | 25·3                                        | 1234·9                      |
| Buza . . .      | 131·3                       | 14·5                                        | 921·1                       |
| Rózs . . .      | 5·6                         | 0·6                                         | 30·8                        |
| Zab . . .       | 65·1                        | 5·1                                         | 256·2                       |
| Tatárka . . .   | 4·2                         | 0·2                                         | 16                          |
| Összesen .. .   | 598·2                       | 45·7                                        | 2459.                       |

Szorosan összefügg a gyarapodás eddigi adataival az alábbi kimutatás, mely az amerikai buza és kukoricza kivitelét tünteti föl mesés számú eredményekben:

|                   | buza<br>ezer métermázs | kukoricza |
|-------------------|------------------------|-----------|
| 1850. évben . . . | 217                    | 1681      |
| 1860. " . . .     | 1135                   | 845       |
| 1867. " . . .     | 1692                   | 3799      |
| 1868. " . . .     | 4408                   | 2843      |
| 1869. " . . .     | 4892                   | 1798      |
| 1870. " . . .     | 10107                  | 329       |
| 1871. " . . .     | 9505                   | 2508      |
| 1872. " . . .     | 7376                   | 8795      |
| 1873. " . . .     | 8356                   | 9828      |
| 1874. " . . .     | 19625                  | 8781      |
| 1875. " . . .     | 14569                  | 7359      |
| 1876. " . . .     | 15420                  | 13621     |
| 1877. " . . .     | 11144                  | 18070     |
| 1878. " . . .     | 20122                  | 21793     |
| 1879. " . . .     | 33914                  | 22005     |
| 1880. " . . .     | 41780                  | 24990     |
| 1881. " . . .     | 40800                  | 23700.    |

A buza kivitel tehát 1850—80-ig terjedő 30 év alatt 19152 százalékkal (!), a kukoricza kivitel pedig ugyanezen idő alatt 1385 perczettel (!) emelkedett!

A kivitt buza értéke 1880-ban 381 millió aranyforint volt, a kukoriczáé ugyan ekkor 108·5 millió. Az egész buzaaratásból kivitetett:

1850. évben . . . . . 0·8%

1880. „ . . . . . 33%.

A kukoriczaaratásból kivitelre került:

1850. évben . . . . . 1·1%

1880. „ . . . . . 6·9%.

Az Egyesült Államok főkiviteli gabnája tehát a buza. A kukoricza aránytalanul nagy része otthon fogyasztatik el s az állattenyésztésnek, valamint az állat- és húskivitelnek képezi alapját.

Főpiacza az amerikai buzának minden esetre Anglia, melynek hivatalos adatai szerint ez utóbbi 1880-ban behozott buzára 306, lisztre pedig 87 millió aranyforintot adott ki. Ebből az amerikai buzára 201, lisztre 54 millió aranyforint adatott ki. E két élelmi cikkből behozatott Angliába összesen 50·76 millió métermázsa s ebből nem kevesebb, mint 33·4 millió métermázsa vagyis 65·33% az Unió területéről jött. — Buza, kukoricza, liszt és hüvelyes összesen 327 millió aranyforint értékben vitetett be Angliába 1879-ben Amerikából, vagyis ez utóbbi összes kivitelének e cikkekből 81%a!!

De ezen kívül Franciaországba s Németországba is érkeztek az utóbbi években gabna-szállitmányok az Unióból; és érkeztek Olaszországba, a Földközi tenger kikötőibe, sőt monarchiánkba is. A Svájcot és Dél-Németországot, a monarchia régi és rendes gabna piacát erősen

kérdéses tétette nekünk 1880-ban az amerikai gabna. 1880-ban Amerika és Oláhország dominált a keleti Svájcban s Münchenben 1881. áprilisban amerikai gabnát öröltek.

Fenebb közöltünk egy kimutatást az Unió buzakiviteléről, most lássuk összehasonlítás kedvéért a monarchia buzakivitelét 1868—1880. évek folyama alatt:

|                       |      |                |
|-----------------------|------|----------------|
| 1868. évben . . . . . | 5852 | ezer métermázs |
| 1869. " . . . . .     | 3685 | " "            |
| 1870. " . . . . .     | 1971 | " "            |
| 1871. " . . . . .     | 2800 | " "            |
| 1872. " . . . . .     | 573  | " "            |
| 1873. " . . . . .     | 385  | " "            |
| 1874. " . . . . .     | 688  | " "            |
| 1875. " . . . . .     | 1005 | " "            |
| 1876. " . . . . .     | 1199 | " "            |
| 1877. " . . . . .     | 3726 | " "            |
| 1878. " . . . . .     | 3623 | " "            |
| 1879. " . . . . .     | 3804 | " "            |
| 1880. " . . . . .     | 2941 | " "            |

Ez összehasonlításból kitűnik, hogy a monarchia buzakivitele csupán 1868-ban multa felül az amerikaiat s azóta az előbbi egyre fogyott, az utóbbi pedig folytonosan és hatalmasan növekedett, úgy hogy Ausztria-Magyarország buzakivitele 1879-ben csak 11·22, — 1880-ban meg épen csak 7%-át tette az amerikainak!

5. Liszt, kivitel, összehasonlítás. Az amerikaiak nem szoritkoznak csupán a nyers terményekre, azok kivitelére, hanem serényen hozzáláttak a nyers termények feldolgozásához, nevezetesen a lisztiparhoz. A Cincinnatiiban és Londonban volt kiállításokon senki sem tanulmányozta a

magyar malom berendezését és iparterményeit alaposabban mint amerikaiak. Lejöttek Budapestre a helyszínén is tanulmányozni, megrendeléseket tettek, inkább csak mustra kedvéért s ma már utánozzák és versenyeznek a keresett magyar liszttel.

Az amerikai malmok főhelye St. Paul-Miniapolis kettősváros, Minnesota államban. E helyen nem kevesebb mint 25 részint három-, részint nyolczemeletes malom van. 1873-ban még csak 12 volt s így meghaladták Budapestet, mely csak 15 malmot számlál. A minneapolis malmok most egy kis erőfeszítéssel képesek, naponta fedezni London napi szükségletét; vagyis megörölnek naponta 12,000 zsákot à 280 font, vagyis 15.254 métermázsát, a mi egy év alatt 5.567,710 métermázsát tesz ki. 1881-ben egy új óriási malmot építettek, mely évenként 3.5 millió hektoliter búzából 2.4 millió lisztet képes produkálni 8, millió forint értékben. A liszt e pontról Duluthon vagy Chicagon át kerül a világforgalomba s a szállítást Németország bensejeig métermázsánként 3 forintra teszik.

A legujabb időig a liszt minősége tekintetében a monarchiáé s nevezetesen Magyarorszáé volt az elsőség. A 7 fajta liszt közül, melyek az angol piacon előfordulnak, az amerikai verseny először is alsófajtákat ragadta magához s ma már 0—3 számúakra vagyunk visszaszorítva. És itt sem lesz megállapodás, mert az amerikaiak egyre azon dolgoznak, hogy a buzatermelésben kifejtett ügyességük és gazdasági fogásaik által a buzaszemnek keménység és qualitás tekintetében nagyobb értéket kölcsönözzenek; tökéletesítik malmaik szerkezetét, magyar módra zsákokban (és nem hordókban) szállítanak s a szállítási árakkal már is előbbre

vannak és pl. Amsterdamba 1.50—2 frttal olcsóbban szállítanak, mint Magyarországból.

Az amerikai lisztnek is nagyobb része angol piacra kerül, a melyen küzdelem és verseny az Unió javára s Francia-, Németország és monarchiánk kárára dőlt el. Hogy mily mértékben kerül amerikai liszt a három legfőbb angol piacra, az iránt tájékozást nyújt a következő kimutatás. Kivitetett liszt az Egyesült Államokból métermázsákban:

|             | Liverpool | London  | Glasgow | összesen  |
|-------------|-----------|---------|---------|-----------|
| 1877. évben | 886,866   | 195,765 | 234,918 | 617,549   |
| 1878. „     | 490,302   | 554,370 | 462,717 | 1.507,389 |
| 1879. „     | 846,238   | 789,288 | 993,061 | 2.628,587 |

Tehát három év alatt majdnem 400%-nyi gyarapodás! És hozzá még a lisztbevétel Angliába 1880-ban emelkedett: 3.715,027 métermázsát tett, holott monarchiánkból a liszt és lisztgyártmány bevétele Angliába ez évben csak 725,312 métermázsára ment és az előző évben: 1879-ben még 864,543 métermázsá volt. Tehát állandóan visszaszorítottunk az angol piacról. A mi Magyarországot illeti, az Adria-társulattal újabb törvény alapján létrejött szerződés, remélhetőleg, sokat fog lendíteni liszt kivitelünkön az angol piacokra, de azért az amerikai konkurrenzia érezhető lesz mégis; s ha e törvényes intézkedés létre nem jön, rövid idő alatt teljesen kiszorítottunk lisztünkkel Angliából.

Az 1880-ban a monarchia területéről Angliába kivitt liszt a következő utakon exportáltatott:

|                        |         |             |
|------------------------|---------|-------------|
| Fiumén át . . . . .    | 403,287 | métermázsá  |
| Trieszten át . . . . . | 224,423 | „           |
| Hamburg és Brémén át   | 87,602  | „           |
| összesen .             | 725,312 | métermázsá. |



A liszt nagyobb része tehát a fiumei uton ment ki s ez tisztán magyar volt. Mi a szállítási költségeket illeti, itt is konstatálnunk kell az amerikaiak fölényét. Ugyanis e vonalon volt métermázsként a szállítási díj:

|                               |      |     |    |    |
|-------------------------------|------|-----|----|----|
| Budapest - Fiume (600 kilom.) | 1.36 | frt | o. | é. |
| Fiume - Glasgow . . . . .     | 1.08 | "   | "  | "  |
| összesen . . . . .            | 2.44 | frt | o. | é. |

Amerikában pedig Chicagótól Liverpoolig vagy Glasgowig csatornán, vagy vasuton (ca. 1500 kilom.), aztán a tengeren át métermázsként 3 forintba kerül a szállítás. Vagyis a szállítási tétel Chicagótól Angliáig háromszor hosszabb vasutvonalon és kilencszer nagyobb földrajzi távolság mellett majdnem ugyan az, mint Budapesttől az angol piaczig!

New-Yorktól Parisig fizet 10 métermázsa liszt a biztosítási díjjal együtt kerek számban 20 forintot aranyban, Budapestről Parisig pedig a legolcsóbb uton 32.6 forintot aranyban.

Ilyen körülmények között csak természetes, ha az amerikai liszt folyton tért foglal az európai kontinensen s 1880-ban már Hollandia, Belgium, Franciaország és Dél-Németország fogyasztottak amerikai lisztet.

Ugyanezen okból ismét természetes az is, ha a mi lisztünk szorul ki a piacokról. 1879-ben még 2—4 millió métermázsa lisztet exportált a monarchia, vagyis (a 0.52 millió métermázsa behozatal levonásával) netto 1.89 millió métermázst. A következő 1880-ban már 1.4 millióra, vagyis (a 0.64 millió métermázsa behozatal levonásával) netto 0.73 millió métermázsa szállt alá. Tehát

bruttokivitelünk a lisztben 1, nettokivitelünk pedig 1·16 millió métermázsával csökkent.

Különben teljes áttekintést nyújt a monarchia és az Unió liszt-kiviteléről az 1868—80. évek alatt ezer métermázsában a következő táblázat:

|                     | Auszt.-Magyarorsz. | Egy. Állam. |
|---------------------|--------------------|-------------|
| 1868. évben . . . . | 1394               | 1845        |
| 1869. „ . . . .     | 1631               | 2161        |
| 1870. „ . . . .     | 1475               | 3078        |
| 1871. „ . . . .     | 1778               | 3247        |
| 1872. „ . . . .     | 708                | 2235        |
| 1873. „ . . . .     | 428                | 2277        |
| 1874. „ . . . .     | 631                | 3638        |
| 1875. „ . . . .     | 836                | 3538        |
| 1876. „ . . . .     | 1128               | 3497        |
| 1877. „ . . . .     | 1631               | 2972        |
| 1878. „ . . . .     | 3317               | 3561        |
| 1879. „ . . . .     | 2452               | 5011        |
| 1880. „ . . . .     | 1409               | 5900.       |

Bevett pedig az Unió 1880-ban kivitt lisztből 70·70 millió aranyforintot, Ausztria-Magyarország pedig 25·70 milliót.

**6. Szesz.** Említettük és kimutattuk, mily roppant mennyiségű kukoriczát képes termelni az Unió s minthogy az amerikaiak a szeszt jobbra e gabnanemből készítik, minthogy továbbá az Egyesült Államok 1880-ban 392 millió métermázsá kukoricza termésből csak 25 millió métermázsát vittek ki, elképzelhető, hogy jövőre mily arányokban képes fellépni az ismeretes és mind kedvezőbbé váló szállítási viszonyok mellett a szeszkivitel, melylyel már is figyelemre méltó konkurrencziát támasztott. A szeszkivitel New-Yorkból 1880-ban

345,980 métermázsát tett s az európai kontinens államai között így oszlott meg;

|                                   |         |            |
|-----------------------------------|---------|------------|
| Spanyolországba . . . . .         | 148,447 | métermázsa |
| Franciaországba . . . . .         | 83,255  | "          |
| Oláhországba . . . . .            | 17,985  | "          |
| Németországba . . . . .           | 17,417  | "          |
| Gibráltárba . . . . .             | 11,001  | "          |
| Ausztria-Magyarországba . . . . . | 6,770   | "          |
| Portugálba . . . . .              | 5,272   | "          |
| Törökországba . . . . .           | 4,231   | "          |
| Belgiumba . . . . .               | 3,442   | "          |
| Angliába . . . . .                | 348     | "          |

Hogy oly kevés amerikai szesz jutott Angliába, ennek magyarázatja a szeszre vetett magas angol védvám van.

7. Marhaállomány, kivitel, hús. A Csendes tengertől a Sziklahegyig s Mexicotól Canadáig terjedő területen, melyen jobbra kukoriczát termesztene, hatalmas állattenyésztés üzemel. Itt is szembetűnő gyarapodással találkozunk. Az Egyesült Államok marhaállománya tett millió darabban:

|                        | 1840. | 1880. | %-os gyarapodás |
|------------------------|-------|-------|-----------------|
| Ló . . . . .           | 4     | 12.5  | 212.5           |
| Szarvasmarha . . . . . | 15    | 34    | 126.7           |
| Sertés . . . . .       | 26    | 35    | 34.6            |
| Juh . . . . .          | 19    | 40    | 110.5.          |

A jelzett roppant területen 36,000 darabra is menő gulyák is fordulnak elő. A legnagyobb szarvasmarha tenyésztő Allen Samuel, kinek Texasban levő 1620 hektárnyi birtokán nem kevesebb, mint 225,000 darab szarvasmarhát tenyészt s 400 pásztor és 2000 ló áll szolgálatára. A legnagyobb juh tenyésztő farm az Unióban Új-Mexicóban van, a neve Albuquerque és 500,000 darab juhot tenyészt.

Mi az élő állatok kivitelét illeti, itt még nagyobb emelkedést észlelünk, minek oka a tenyésztés gyarapodásán kívül szintén a közlekedési eszközök szaporodásában, másfelől a szállítási díjak tetemes csökkenésében keresendő. Ugyanis 1878-tól 1880-ig a marha és hús szállítási díjai az oceáni gözösökön felényire szállt alá. A szarvasmarha fizetett darabonként 60 forintot, később 30 frtot. Így tehát nagyon természetes, ha az Egyesült Államokból kivített 1877-ben 50,000, 1878-ban már 80,040, 1879-ben 136,720 és 1880-ban már 182,700 darab szarvasmarha. Tehát folytonos emelkedés a kivitelben.

És lássuk most a marhakivitel értéket (szarvasmarha, sertés, ló, öszvér, juh és szárnyas után). Ez tett:

|             |   |       |                              |   |   |   |   |   |
|-------------|---|-------|------------------------------|---|---|---|---|---|
| 1875. évben | . | 5.30  | millió oszt. ért. aranyfrtot |   |   |   |   |   |
| 1876.       | " | 4.90  | "                            | " | " | " | " | " |
| 1877.       | " | 6.45  | "                            | " | " | " | " | " |
| 1878.       | " | 11.70 | "                            | " | " | " | " | " |
| 1879.       | " | 23.15 | "                            | " | " | " | " | " |
| 1880.       | " | 31.72 | "                            | " | " | " | " | " |

Az élő állatok kivitelének értéke tehát 1875-től 1880-ig 498%-kal emelkedett!

E helyütt meg kell még emlékeznünk a hús-kivitelről is, mint mely a mezőgazdasággal szoros kapcsolatban áll. A szalonna és sonka, sertéshús és zsír az amerikai kivitelnek főcikkei közé tartoznak s kivált újabb időben igen jelentékeny jövedelmi forrást képeznek. Míg 1830-ban a sertéshús kivitele Európába csak 2½ millió értéket képviselt, 1880-ban már e nemű cikkek kivitele 170 millió forintot tett aranyban. A sertés-kereskedelem középpontja már nem Cincinnati,

hanem Chicago, hol 1880-ban 5.375,000 sertést vágtak le, holott 1851-ben számuk csak 20,000-re ment. Ezenkívül még 1.380,000 sertés szállított e városon keresztül külföldre. Csak egy maga Chicago város 1878-ban több mint 862 millió aranyforint értékű páczott húst, zsirt, szalonnát és sonkát vitt ki.

Az Egyesült Államok kivitelét e czikkeken az utolsó három évtizedben a következő táblázat mutatja:

|                        | millió aranyforint |       |       |
|------------------------|--------------------|-------|-------|
|                        | 1860.              | 1870. | 1880. |
| Fris sertéshús . . . . | 6.2                | 6.5   | 11.8  |
| Szalonna és sonka . .  | 4.5                | 12.2  | 101.9 |
| Disznózsir . . . . .   | 9                  | 11.8  | 55.8  |
| Fris marhahús . . . .  | —                  | —     | 14.8  |
| Sózott, füstölt mar-   |                    |       |       |
| hahús . . . . .        | 5.3                | 3.8   | 5.7   |
| Hús-konserv . . . . .  | —                  | 0.6   | 15.7. |

Az utolsó években némely államok, mint Francia-, Német-, Olaszország, a Svájc és monarchiánk (Magyarország unszolására 1881. márczius 16-án) kénytelenek voltak, behozatali tilalommal védekezni az amerikai sertéskereskedés produktumai ellen, mit az amerikai sertéseknél gyakrabban előforduló trichinnel indokoltak, a mi magában Amerikában is konstatáltatott. De nem élt e tilalommal Anglia, mely legtöbbet fogyaszt e czikkekből.

Az Unió uralja úgy szólva a világpiacot disznóhússal és zsirral; a termelt árunak jó részt 60%-át exportálja. Egyedül Angolországba 100 millió értékű sertéshús, szalonna és sonka kerül, melyek ott a nagy kereskedésben különként 25—30 krajczárjával árultatnak.



A kevésbé jó ízű és finom, de métermázsánként 2—3 forinttal olcsóbb amerikai disznózsírversenye jelentékenyen megcsappantotta ez árucikkben az osztrák-magyar kereskedelmet. Az előtt nagy mennyiségben vitetett ki magyarországi zsír Német-, Francia-, Angolországba, de az amerikai áru e piacokat jó részt elvette tőlünk s kivitelünket Ausztriára szorította, sőt újabb időben már a bécsi piacot sem tarthattuk meg egészen és még Magyarországra is került amerikai disznózsír. Az amerikai e nemű konkurrencziának visszahatása látszik abban is, hogy Ausztria-Magyarország szalonna- és zsírkivitelének 1869-ben csak 65,000 forint nevetséges értéke volt, vagy a sonkakivitel értékét: 226,000 frtot is ide számítva, csupán 291,000 frtot tett az Egyesült Államok 157 millió értékű kivitelével szemben ezen árukban.

Különös fontosságot nyert az utolsó években a friss hús kivitele, melynek lehetővé tétele és gyarapítása végett új meg új találmányokon török fejöket. 1874-ben történt először, hogy Canadában levágott 12 tonnányi friss marhahús jégbe hűtve érkezett Liverpoolba, hol is különként 55 krajczárjával árultatott. A friss hús rendes kivitele New-Yorkból Angliába 1875-ben vette kezdetét s már 1876-ban 151,636 métermázsát, 1879-ben pedig 195,390 métermázsát tett ki; s az amerikaiak annyira remélik vinni a dolgot, hogy az első minőségű friss marhahús kilóját az angol kikötőkben 54 krajczáron adhassák, a mi Bécsben és Budapesten 70—80 krajczáron szokott vétetni.

**8. Vaj és sajt.** A mezőgazdasággal és állattenyésztéssel szoros kapcsolatban van még a vaj- és sajtkészítés, miből az Unió ismét jelentékeny

összegeket vesz be. És hogy is ne? Az Uniónak 13 millió tehene van (Magyarországnak csak 1.740,399), tehát két annyi mint Franciaországnak és hatszor annyi mint Angliának. Ennek megfelelőleg a vaj- és sajtkivitel értéke 700 millió aranyforintot tesz ki. A vasutak a két cikk szállításából 1879-ben 10, a tej szállításból pedig 20 millió aranyforintot vettek be.

A vaj- és sajtkivitel folytonos gyarapodását a következő adatok mutatják, melyeket buzdítás és épülés okából ide iktatunk:

|             | v a j                    |                         | s a j t                  |                         |
|-------------|--------------------------|-------------------------|--------------------------|-------------------------|
|             | mennyiség,<br>métermázsa | érték, mil-<br>lió frt. | mennyiség,<br>métermázsa | érték, mil-<br>lió frt. |
| 1856. évben | 13,166                   | 1,160                   | 38,656                   | 1,774                   |
| 1860. „     | 34,504                   | 2,288                   | 69,818                   | 3,130                   |
| 1870. „     | 9,080                    | 1,184                   | 260,124                  | 17,762                  |
| 1875. „     | 28,612                   | 3,012                   | 458,585                  | 27,318                  |
| 1878. „     | 99,000                   | 10,240                  | 562,000                  | 22,480                  |
| 1879. „     | 111,600                  | 11,469                  | 643,000                  | 24,757                  |
| 1880. „     | 177,968                  | 13,380                  | 579,031                  | 22,342                  |

Ezen aránylag rövid idő alatt tehát a vajnál 1252, a sajtnál pedig 1397 perczettel növekedett a kivitel! — Ezzel szemben Ausztria-Magyarország vajkivitele 1879-ben 63,985 métermázsa volt, miből levonva a 972 métermázsa behozatalt, a kivitel netto 63,013 métermázst tett. — A sajtnál ellenben a 12,744 métermázsanyi behozatal felülmúlja a kivitt 4585 métermázssával! Vagyis míg a vajnál a monarchia netto 4.6 millió frtot vett be, a sajtnál 1 millióval passiv mérlege volt.

A miket fenebb mondtunk s nevezetesen a most utóbb felsorolt adatok mind meg annyi buzdító és sarkaló momentum arra nézve, hogy kiváló gondot fordítsunk az állattenyésztésre, mire

a magyar föld oly nagyon alkalmas; — illetőleg a tej értékesítő, sajt készítő szövetkezetek terjesztésére. Egy újabb ilyen szövetkezet, a hortobágyi e nyár folytán alakult meg Debreczenben kecsegtető kilátásokkal. (Míg másutt a sűrűmérő 34—36 fokot mutat, a hortobágyi tej 40—42 fokos s így nem csak a sajt nyereség nagy, de minőségileg is kitűnőnek s az érlelt lágy, luxus-sajtokhoz tartozónak mondják.) Kár, hogy e téren fölötté csekély mozgalom észlelhető és csodálatos, hogy Keglevich István gróf, a bars megyei gazd. egyesület elnöke, nem látszik méltányolni e szövetkezetek valódi jelentőségét („Magyar Föld“, 110. sz.).

**9. Gyümölcs.** Szóljunk végül a gyümölcs termelésről is pár szót. A mezőgazdasági tömeges termelés mellett az amerikaiak nem feledkeztek meg a kertművelésről sem. Százezernyi család él e termelési ágból, mely tisztességes jövedelmet nyújt. Már 1876-ban 1.100,000 hektárnyi föld volt gyümölcsstával, szőlőtökével beültetve s ugyan akkor nem kevesebb, mint 112 millió almafát, 28.2 millió körtefát 112.2 millió barackfát, 141.2 millió szőlőtökét számláltak az Unióban s ugy ezek, mint a különféle eperfajták 276.4 millió forint jövedelmet hoztak a gyümölcs tenyésztőknek.

A földi eper idényben New-Yorkba naponként 45,000 liternyi vitetik be a piacra e gyümölcsből, melyet különösen Virginiában tenyésztének nagyban. Hitelt érdemlő tudósítások szerint egy maga Kalifornia képes volna, egész Európát ellátni gyümölcscsel. A gyümölcsszáritás kiváló iparrá fejlődött; előbb csak házi iparilag kezeltetett. Baltimoreban s más városokban gyárak támadtak, melyekben a szükséges berendezés és gépek segélyével

a gyümölcszsáritás nagyban üzetik. Delaware, Michigán és Illinois államokban a befőzés is gyárilag kezeltetik s így a készítmények itt is tömegesen kerülnek a kereskedelembé.

Az Unióból 1880-ban 2 millió hordó fris alma vitetett ki. Ugyanezen év oktob. és nov.-ben New-Yorkban jó asztali alma hordója 60—70 krajczáron kelt a nagy kereskedésben; Liverpoolban azonban az árák 6 és 12 forint közt váltakoztak hordónként. Az amerikai alma nem csak Angliában, hanem Pétervárott és Kelet-Indiában is rendes árucikké lett, sőt még, mint említettük, a monarchiában is behozatik.

Hol áll ettől a mi gyümölcsstermelésünk? Láttunk ugyan egyes magyarországi kiállításokon, nevezetesen a budapesti gyümölcskiállításon szép gyümölcs példányokat, de azok jobbára csak egyes nagyobb uradalmakból kerülnek ki; inkább a saját fogyasztás, mint a kivitel szempontjából termeltetnek. Általában pedig maga a nép, Kecskemét és még egy két hazai vidék kivételével, nem foglalkozik gyümölcsstermeléssel, még olyan helyeken sem, a hol ez, más kereseti forrás hiányában, jövedelmező s jutalmazó foglalkozást képezhetne.

\* \* \*

A mondottak kiegészítése- és befejezésére szólnunk kell még némely más kérdésekről is, melyek részint többé-kevésbé összefüggnek az Egyesült Államok mezőgazdasági viszonyaival, részint pedig azokra világot vetnek.

**10. Lakosság és munkabér.** Az Unió lakossága 1880-ban csak mintegy 5 millió volt, tehát annyi, mint Portugálnak. Volt akkor 2 városa 40,000-nél és 4 városa 10,000-nél több lakossal.



Ma már az Unió több mint 50 millió lakost számlál; van 20 városa 100,000-nél több lakossal, melyek közül New-York 1·2 millió, Philadelphia 850,000, Brooklyn 567,000, Chicago 504,000 lakossal a legnagyobbak.

Az Egyesült Államok népessége e század elejétől fogva évtizedenként 23—36%-kal növekedett s ez arányban szaporodva, e század végén 90—100 millió lakost fog számlálni. Láttuk fennebb, mekkora szerepe van itt a bevándorlásnak is. Az 1820-tól 1879. végeig történt bevándorlások (10·78 millió) 46%-a Angliából, 35%-a Németországból s 19%-a más országokból származott.

Az amerikaiak észlelete szerint különösen a két utolsó évben a bevándorlások physikai és fináncziális tekintetben igen előnyösek voltak. Átlag egy-egy bevándorló 100 forintnyi készpénzt vitt be magával. És a mint kiszámították, az európai bevándorlók mintegy 2000 mill. aranyforintnyi tőkét vittek be magukkal összesen az Unióba, de még ennél is többet nyert az Unió a bevándorlók munkaereje, értelmessége, vállalkozási szelleme és tapasztalata által.

Egyfelől a bevándorlások, masfelől a használatban levő roppant számú gépek mérséklőleg hatottak a munkabérre, mely a különböző évszakok szerint változik. Tavasszal a munkabér, az élelmezésen kívül, havonként 45 forint, aratáskor 6 forint naponként, cséplés idején 5 forint, ősszel pedig 65 forint havonként, — napi 12 órai munkáért. A munkabér általán nagyobb, mint az európai kontinensen, de aztán az amerikai munkás többet és jobban is dolgozik, mint az európai.

II. Pénzügy. A gazdasági munka minden terén elért rendkívüli eredmények az Unió



gazdagságát is nagy mértékben növelték. Az állampapírok visszafizetései és konverziói számos tőkét tettek folyóvá, úgy hogy míg azelőtt Amerikának nagy szüksége volt európai tőkékre, 1881. óta amerikai kapitálisták elkezdenek európai pénz-műveletekben részt venni. Az említett év nyarán amerikai pénztőkések a bécsi piacon tiszai sorsjegyeket vásároltak s részt vettek az olasz valuta-kölcsönben is.

Az Unió nemzeti vagyonosságának gyarapodását 1820. óta 30 évi időszakonként Mulhall következőleg becsüli:

|                | millió<br>aranyforint | a lakosságra fejenként<br>esik forint |
|----------------|-----------------------|---------------------------------------|
| 1820 . . . . . | 3,760                 | 390                                   |
| 1850 . . . . . | 14,270                | 610                                   |
| 1879 . . . . . | 63,590                | 1,450.                                |

Az Egyesült Államok 63·5 milliárdnyi vagyonossága csak 25%-kal kisebb mint Angliáé, s azon összeg, melylyel az amerikai nemzeti vagyon 1850. óta gyarapodott, elég volna arra, hogy az Unió megvegye egész Németországot földbirtokai-, városai-, bankjai-, hajói- és gyáraival együtt és még maradna ezen felül néhány milliárdja. Ugyanezen forrás szerint a 63·5 milliárdból esik 22·2 milliárd a mezőgazdaságra, 41·3 milliárd az ipar- és kereskedelemre. Az előbbi foglalkozási ág 24%-ot, az utóbbiak 22%-ot jövedelmeznek.

A következő táblázat teljes áttekintést nyújt az Egyesült Államok pénzügyi helyzetéről és annak fokozatos javulásáról:

| év    | összes bevétel,<br>millió<br>aranyforint | bevétel,<br>a lakosságra fejenk.,<br>forint | összes kiadás,<br>millió<br>aranyforint | kiadás,<br>a lakosságra fejenk.,<br>forint |
|-------|------------------------------------------|---------------------------------------------|-----------------------------------------|--------------------------------------------|
| 1860. | 112·1                                    | 3·57                                        | 126·4                                   | 4·02                                       |
| 1861. | 83                                       | 2·60                                        | 133·2                                   | 4·16                                       |

| év    | összes bevétel,<br>millió<br>aranyforint | bevétel,<br>a lakosságra fejenk.,<br>forint | összes kiadás,<br>millió<br>aranyforint | kiadás,<br>a lakosságra fejenk.,<br>forint |
|-------|------------------------------------------|---------------------------------------------|-----------------------------------------|--------------------------------------------|
| 1862. | 103·8                                    | 3·19                                        | 939·2                                   | 28·90                                      |
| 1863. | 224·2                                    | 6·80                                        | 1437·4                                  | 43·55                                      |
| 1864. | 486·8                                    | 14·53                                       | 1729·9                                  | 51·64                                      |
| 1865. | 644                                      | 18·30                                       | 2590·2                                  | 73·58                                      |
| 1866. | 1040                                     | 28·88                                       | 1038                                    | 28·83                                      |
| 1867. | 925·7                                    | 25·2                                        | 693·4                                   | 18·74                                      |
| 1870. | 792                                      | 19·80                                       | 587·4                                   | 14·69                                      |
| 1875. | 568                                      | 12·62                                       | 559·2                                   | 12·43                                      |
| 1879. | 547·6                                    | 11·22                                       | 533·8                                   | 10·89                                      |
| 1880. | 667                                      | 13·13                                       | 535                                     | 10·53.                                     |

Mint e táblázatból látszik, az 1862—65-ki háborus évek roppant terheket róttak az Unióra. 1865-ben az államadósság nem kevesebb mint 5689 millióra ment, de 16 évvel később, 1881-ben már 4005 millióra szállt alá, tehát 1683 milliónyi államadósság törlesztetett, a mi 16 év alatt 29%-nyi államadóssági redukciónak felel meg. És még jelentékenyebb ennél az államadóssági kamat redukció.

A hadi szükségletre fölvelt adósságok 6—7·3 százalékosak voltak; de ezen papirokat, mihelyt az Unió hitele javulni kezdett, fokozatosan 4½—4%-os bondsokra változtatták. És a konverziók tovább folynak, de az állampapírok mind a mellett igen magasban állanak. (1881. nyáran New-Yorkban a 4%-os papírok 117-en felül álltak.) Így a kamatter, mely 1865-ben 302 millió volt, leszállt 1879-ben 158 millióra s ha valami képen háboru nem jön közbe, az amerikaiak azt remélik, hogy 10—15 év alatt az egész államadósságtól megszabadulnak! Melyik európai állam kecsegtetheti magát ilyen álomszerű kilátásokkal!?

És azt sem lehet mondani, hogy tán az egyes államok adósságának növesztése által csökken az Unió szövetségi adóssága, mert az Unió egyes államainak összes adóssága 1880-ban nem tett többet 568 millió aranyforintnál. — Hogy betekintést nyerjünk az Egyesült Államok újabb költségvetésébe, ime álljon itt az 1880. évi budget millió aranyforintokban:

| bevételek              | kiadások                 |
|------------------------|--------------------------|
| vám . . . . . 373      | államadóssági törlesztés |
| belső adók . . . . 248 | és kamat . . . 191.5     |
| földeladás . . . . 2   | kormányzat . . . 115     |
| különfélek . . . . 44  | hadügy, indián-          |
| összesen . . . 667.    | védelem . . . 76.2       |
|                        | tengerészet . . . 27     |
|                        | dotációk indiá-          |
|                        | noknak . . . 12          |
|                        | nyugdíjak . . . 113.3    |
|                        | összesen . . . 535.      |

Tehát 132 millió fölösleg. — A bevételnél a „belső adók“ következő tételekből állanak: szeszadó 121.3, dohány 78.4, bor és sör 25.6, bélyeg 15.2, bankok és bankárok adója 6.7, büntetéspénzek 0.8 millió aranyforinttal. — A nyugdíjak nagy összegét a polgárháboru magyarázza meg, de ez összeg a dolog természete szerint folyton csökkenni fog. És megemlítjük, hogy az 1882. költségvetési előirányzat ismét 180 millió aranyforintnyi fölösleget mutat.

12. Kereskedelem és kereskedelmi mérleg. Még csak kevés mondani valónk van az Egyesült Államokról. Vessünk most egy pillantást a kereskedelmi forgalomra. Az Unió be-

és kivitele tett millió aranyforintokban a hivatalos statisztika szerint:

| év          | bevitel | kivitel |        |
|-------------|---------|---------|--------|
| 1870. . . . | 872     | 785     | — 87   |
| 1871. . . . | 1040    | 886     | — 154  |
| 1872. . . . | 1252    | 888     | — 365  |
| 1873. . . . | 1284    | 1045    | — 239  |
| 1874. . . . | 1135    | 1172    | + 37   |
| 1875. . . . | 1066    | 1026    | — 40   |
| 1876. . . . | 921     | 1081    | + 160  |
| 1877. . . . | 902     | 1205    | + 302  |
| 1878. . . . | 874     | 1390    | + 516  |
| 1879. . . . | 891     | 1421    | + 530  |
| 1880. . . . | 1336    | 1671    | + 335  |
| 1881. . . . | 1285    | 1804    | + 519. |

Látszik e táblázatból, hogy 1876. óta, mikor a nagyszerű gabnakivitel kezdődik, rendkívüli módon gyarapodik a kivitel, úgy annyira, hogy 1876-tól 1881-ig a kiviteli többlet 2362 millió aranyforintot tesz ki.

Hogy fogalmunk legyen az amerikai ki- és bevitel czikkeiről, ime az 1880. évi forgalom millió aranyforintban:

#### B e h o z a t a l

##### a) vámmentes:

|               |     |                      |     |
|---------------|-----|----------------------|-----|
| kávé . . . .  | 121 | tea . . . .          | 40. |
| bőrök . . . . | 60  | nyers selyem . . . . | 24  |

##### b) vámköteles:

|                       |     |                         |    |
|-----------------------|-----|-------------------------|----|
| czukor . . . .        | 169 | bor és pálinka . . . .  | 15 |
| gyapjú és gyapjúáru   | 115 | vegyészi szerek . . . . | 15 |
| vas és vasáru . . . . | 107 | dohány . . . .          | 15 |
| selyemáru . . . .     | 64  | porcelán és agyag-      |    |
| vászonáru . . . .     | 47  | áru . . . .             | 12 |
| gyapotáru . . . .     | 59  | soda . . . .            | 12 |

|                       |       |                    |     |
|-----------------------|-------|--------------------|-----|
| czináru . . . . .     | 35    | rövidáru . . . . . | 12  |
| gabna . . . . .       | 27    | gomb . . . . .     | 8   |
| bőr és bőráru . . . . | 24    | egyéb . . . . .    | 339 |
| juta és jutaáru . . . | 16    |                    |     |
| összesen . . . . .    | 1336. |                    |     |

K i v i t e l:

|                        |       |                         |     |
|------------------------|-------|-------------------------|-----|
| buza és buzaliszt .    | 452   | kukoricza és kukoricza- |     |
| gyapot és gyapot-      |       | liszt. . . . .          | 108 |
| áru . . . . .          | 442   | petroleum . . . . .     | 72  |
| élelmi szer . . . . .  | 254   | dohány . . . . .        | 33  |
| fa és fagyártmány.     | 33    | bőr és bőráru . . . .   | 14  |
| szarvasmarha . . . . . | 27    | egyéb . . . . .         | 236 |
| összesen . . . . .     | 1671. |                         |     |

Egy pillantás az amerikai behozatal czikkeire meggyőz arról, hogy az Unió nagy mértékben emánczipálta magát Európától. A behozatal legnevezetesebb czikkei: gyarmatárak és nyers termények, Kelet-Indiából, Brasiliából, Buenos-Airesből s Chinából jönnek. A gyártmányokat Európából kapja ugyan az Unió (mint vas és vasárak, textilárak, czin- és bőrárak), de ezek értéke (451 m.) együtt nem éri föl az amerikai kivitelnek csak egy tételét is, a buza és buzaliszt-kivitel, mely egymaga 452 milliót képvisel!

Hogy miként lepi el az Unió exportjával a körülöttünk levő főbb piacokat, láthatjuk a következők adatokból, melyek Német-, Francia- és Angolországgal való forgalmat tüntetik ki mil. aranyfrtban:

| év            | az Unió bevétele<br>Németországból | az Unió kivitele<br>Németországba |
|---------------|------------------------------------|-----------------------------------|
| 1877. . . . . | 63                                 | 116.2                             |
| 1878. . . . . | 69.6                               | 109.6                             |
| 1879. . . . . | 71                                 | 114.1                             |
| 1880. . . . . | 104.5                              | 114.                              |



Ezen adatokban benne foglaltatik a monárchiánkkal való kereskedelem egy része is. Lássuk most Franciaországot:

|               | az Unió bevitele<br>Franciaországból | az Unió kivitele<br>Franciaországba |
|---------------|--------------------------------------|-------------------------------------|
| 1878. . . . . | 93                                   | 114.5                               |
| 1879. . . . . | 107                                  | 165                                 |
| 1880. . . . . | 139.5                                | 200.                                |

Még szembetűnőbb az Unió térfoglalása Angliában:

|               | az Unió bevitele<br>Angliából | az Unió kivitele<br>Angliába |
|---------------|-------------------------------|------------------------------|
| 1875. . . . . | 219                           | 696                          |
| 1876. . . . . | 168                           | 759                          |
| 1877. . . . . | 164                           | 778                          |
| 1878. . . . . | 145                           | 891                          |
| 1879. . . . . | 203                           | 918                          |
| 1880. . . . . | 421                           | 907.                         |

**13. Az amerikai verseny visszahatása a monarchiára.** A veszély, melyet a hatalmasan fellépő amerikai verseny reánk nézve magában rejt, több irányban észlelhető. Első sorban és mindenek fölött közvetve árt, az által, hogy nagy mértékben befolyásolván a szomszéd államok piaczeit, onnan minket részben kiszorított, másfelől pedig némely állam kereskedelmi politikájának oly irányt adott, mely reánk nézve fölötte káros. Így Németország új kereskedelmi politikája az agrárius mozgalmakból támadt s ezek hozták létre a védvamos politikát. E fontos változásnak valódi oka és kutforrása pedig nem más, mint az, hogy az amerikai gazdák úgy szólva teljesen elfoglalták az angol piacokat, honnan a német mezőgazdák kiszorítottván, abban kerestek s találtak is kárpótlást, hogy a német piacokat az új vámpolitika folytán

lehetőleg monopolisálják kenyérterményeik számára, — egyuttal megnehezítvén a Németországtól keletre fekvő államoknak, tehát monárcchiáknak is Angliába, Franciaországba, Belgiumba, Svájcba, Hollandiába irányuló átmenő kereskedelmét. Mind e változás- és átalakulásnak az amerikai verseny volt a kavásza. Ez átalakulások hatásának gyűrűzete elhatott már hozzánk is és a visszahatás némely gazdasági cikkknél már beállott, másnál meg beállani fenyegetőzik.

Mi a búzát illeti, láttuk a monárcchia kivitelét e cikkben a (4.) közölt kimutatásból, mely szerint búzakivitelünk 1868. óta folyton csökkent 1877-ig. Innen kezdve 1879-ig tartotta magát, hogy aztán 1880-ban már ismét majdnem egy millió métermázsával alább szálljon. Tekintve, hogy az amerikai verseny főleg az utolsó négy év alatt dobta roppant massákban terményeit az európai piacokra, még szerencsének mondható az is, hogy 1877-ben 3·7, — 1878-ban 3·6, — 1879-ben 3·8 és 1880-ban 2·9 millió métermázsá kivitelünk volt a búzából. Az megtörténhetik, hogy klimatikus viszonyaink mellett, a melyek lehetővé teszik a monárcchiában a korábbi aratást, az amerikai verseny daczára ezután is egy ideig évenként 30—40 millió forintnyi búzát vihet ki a monárcchia, de nagy aggodalom merül fel az árakra nézve. Eddig elé ugyan a buzaárak is jól tartották magokat. Így a bécsi átlagos buzaárak az utolsó évtizedben métermázsánként oszt. ért. forintokban tettek:

|               |       |               |       |
|---------------|-------|---------------|-------|
| 1870. . . . . | 10·72 | 1873. . . . . | 15·46 |
| 1871. . . . . | 12·88 | 1874. . . . . | 13·78 |
| 1872. . . . . | 14·02 | 1875. . . . . | 10·42 |

|               |       |               |       |
|---------------|-------|---------------|-------|
| 1876. . . . . | 11.63 | 1879. . . . . | 10.45 |
| 1877. . . . . | 13.00 | 1880. . . . . | 11.30 |
| 1878. . . . . | 10.66 | 1881. . . . . | 12.60 |

Megjegyzendő azonban, hogy az évtized első felében belföldi, a második felében pedig külföldi kedvezőtlen aratások érvényesítik befolyásukat ezen árakra, melyek átlag az 1870—80-ki évtizedben 12 osztr. ért. forintot tesznek, a mi a világpiaczon 10 aranyforintnak felel meg. Az árak tehát elég magasak voltak, csak az a kérdés, vajon normalisoknak tekinthetők-e azok? Nem-e inkább mesterkéltek, melyeket rossz termések idéztek elő? És fentarthatók lesznek-e, ha egyidejűleg Amerikának és Oroszországnak akár csak közepes aratása lesz? Aztán az e munka elején közlött adatok és szakvélemények majdnem kétséget kizáróvá teszik, hogy Amerika rövid időn képes lesz 6—7.50 oszt. ért. forinton árulni buzájának métermázsáját Angliában s az Atlanti kikötőkben.

Az amerikai verseny visszahatása már világosan látható liszt-kivitelünknel. Így a monarchiából kivitetett 1870-ban 3.3 millió métermázsá liszt 59.4 millió forint értékben s e kivitel 1880-ban már leszállt 1.4 métermázsára és 25.7 millió forintra (l. 5.), a mi tetemes csökkenés ily rövid idő alatt, s a minek ismét károsan kell visszahatnia a mezőgazdaságra, kereskedelemre, állathizlálásra, bankokra és vasutokra egyaránt. A visszaesés e cikknél annál érzékenyebb, mert a liszt gyártmány természetével bírván, állandó, rendes piacra inkább lehetne számítani vele és buzakivitelünknek liszt-kivitelünkkel való összehasonlításából kiderül, hogy az utóbbiban való csökkenés nem annyira az

aratási konjunkturák, mint inkább idegen vámrendszabályok és idegen verseny folytán állott be.

Végül meg kell emlékeznünk még egy fontos mezőgazdasági kiviteli cikkről s ez a marha. Itt is felette károsan látjuk visszahatni az amerikai versenyt. A nagy mérvű apadást e cikknél mutatják a következő adatok. A monárchiából kivitetett szarvasmarha:

|             |             |         |       |
|-------------|-------------|---------|-------|
| 1875. évben | . . . . .   | 175,689 | darab |
| 1876.       | " . . . . . | 204,394 | "     |
| 1877.       | " . . . . . | 273,497 | "     |
| 1878.       | " . . . . . | 181,904 | "     |
| 1879.       | " . . . . . | 99,456  | "     |
| 1880.       | " . . . . . | 94,998  | "     |

És láttuk más helyen, hogy ugyan azon három utóbbi évben, mely idő alatt a monarchia marhakivitele fokról-fokra csökkent, az amerikai marhakivitel tetemesen gyarapodott. — Az utolsó három év alatt marhakivitelünk nem kevesebb, mint 178,499 darabbal, vagyis 65·25%-kal csökkent, mi által oxportunk e tételnél 34·6 millió aranyforinttal rövidült meg. (E szerint liszt- és marhakivitelünk csökkenése együtt 68·3 millió forintot tesz ki.) Főleg a német határon átmenő kivitelünk szenvedett nagy csorbát. Kivitetett ugyanis a német határon a monarchiából marha darabszám:

|                         | 1877.   | 1878.   | 1879.   | 1880.   |
|-------------------------|---------|---------|---------|---------|
| ökör és bika            | 106,758 | 57,911  | 26,121  | 14,679  |
| tehén . . .             | 54,452  | 25,738  | 10,145  | 11,898  |
| fiatal marha és borju . | 29,545  | 22,069  | 12,222  | 8,289   |
| sertés . . .            | 578,448 | 343,944 | 418,057 | 313,390 |
| malacz . . .            | 76,835  | 38,213  | 21,843  | 52,751  |
| juh és kecske           | 406,257 | 538,380 | 184,085 | 41,934. |

Tehát a jelzett idő alatt tesz a kiviteli csökkenés az 1-ső tételnél 86%, a 2-iknél 78%, a 3-iknél 72%, a 4-iknél 46%, az 5-iknél 31%, és az utolsónál 89%-ot!

E tények ékesszólóbban beszélnek minden kommentárnál.

Összegezzük a mondottakat: Az amerikai nagy Unió 1880-ban 41·8 millió métermázsá b u z á t vitt ki, míg Ausztria-Magyarország buzakivitele ugyan ekkor csak 2·9 millió métermázsát tett s így a két kivitel úgy viszonylik egymáshoz, mint 93 : 7; egyik főpiacunk, Németország, 1880-ban több búzát, rozsot és kukoriczát fogyasztott Amerikából, mint monárchiánkból (a Németországba bevitt összes nyers terményekből került Ausztria-Magyarországból 37% buza, 9% rozs, 5½% kukoricza; — az Egyesült Államokból pedig 39% buza, 29% rozs és 92% kukoricza); továbbá liszt kivitelünk 1878. óta több mint 100 perczettel csökkent, mi alatt az Unió liszt kivitele majdnem ugyan annyival emelkedett; amerikai szesz került a Svájcba, Konstantinápolyba, sőt Triesztbe és Fiuméba is; marhákivitelünk 1877-től 1880-ig 34·6 millió értékkel csökkent.

Mindezen, eddig közölt adatok, melyeknél Peez idézett munkáját használtuk vezérfonalul, úgy hisszük, eléggé alkalmasak arra, hogy felvilágosítsanak s meggyőzzenek az amerikai verseny jelentőségéről, annak irányzatáról és még ezután is beállandó következményeiről. Alkalmasak arra, hogy az amerikai versenyt, mely pedig tulajdonképen még csak most kezdődik s már is oly kihívó módon érezteti hatásait, mint már hatalmas tényezőket komolyan fontolóra és számításba vegyünk általában



közgazdasági és különösen agrikulturalis politikánk, életünk- és berendezésünkben.

Az eddigiekben, figyelmeztetőül, egy képet adtunk az amerikai mezőgazdasági viszonyokról s az azokból származó amerikai verseny mérveiről és félelmes hatásairól. Összehasonlítás és könnyebb eligazodás kedvéért állítsuk most e kép mellé Magyarország mezőgazdasági viszonyait. A következő fejezetben tehát ezekről fogunk beszélni.

## MÁSODIK FEJEZET.

### Magyarország mezőgazdasági viszonyai.

14. Mielőtt hazánk mezőgazdasági viszonyait feltüntetnők, szóljunk előbb magáról a területről s a népességről. Magyarország, a hozzá tartozó részekkel együtt az 1876-ki átszámítás szerint 15.564,433 lakossal és 32.404,300 hektár területtel bír, a melyből 91·9% termőföld s a művelési ágak szerint következőleg oszlik el:

|                     |            |         |
|---------------------|------------|---------|
| szántóföld . . . .  | 10.914,957 | hektár  |
| legelő . . . . .    | 4.698,377  | „       |
| rét és kert . . . . | 4.142,511  | „       |
| szőlő . . . . .     | 407,905    | „       |
| erdő . . . . .      | 9.327,116  | „       |
| nádas . . . . .     | 157,888    | „       |
| összesen . . . . .  | 29.648,754 | hektár. |

Mi a népességet illeti, tekintve, hogy annak szaporodása- és fogyására számos más okokon kívül a gazdasági viszonyok is befolyással bírnak, már mint e tekintetből is tanulságost, közöljük itt Magyarország-Erdély (280,389 □kilométer) népességére vonatkozó hivatalos adatokat az 1869—78-ki évtizedről. A lakosság száma volt:

|                     |            |
|---------------------|------------|
| 1869. évben . . . . | 13.561,245 |
| 1870. „ . . . .     | 13.685,852 |

|             |   |   |   |             |
|-------------|---|---|---|-------------|
| 1871. évben | . | . | . | 13.741,650  |
| 1872.       | " | . | . | 13.724,567  |
| 1873.       | " | . | . | 13.417,304  |
| 1874.       | " | . | . | 13.418,020  |
| 1875.       | " | . | . | 13.525,459  |
| 1876.       | " | . | . | 13.670,624  |
| 1877.       | " | . | . | 13.767,265  |
| 1878.       | " | . | . | 13.839,144. |

Az 1880-ki népszámlálás szerint Magyarország-Erdély lakosainak száma: 13.728,622; chez számítva Fiume és kerületének 20,981 lakossát, továbbá a polgári Horvát-Szlavonország 1.194,415 és a volt határörvidék 698,084 főnyi népességet, a magyar birodalom lakossága 1880-ban 15.642,102 lélek. (Nem számítva ide Dalmácia 476,101 lakosát.)

Tehát jó formán stagnáció az, a mit a népesedési mozgalom tekintetében tapasztalunk. Ha az 1878-ki állapotot vesszük a magyar koronához tartozó részekkel együtt, terület és népesség következőleg alakul:

|                     | terület         | lakosság    |
|---------------------|-----------------|-------------|
| Magyarország-       |                 |             |
| Erdély . . .        | 280,389 □kilom. | 13.839,144  |
| Fiume és kerül.     | 19 "            | 17,884      |
| Horvát-Szlavon-     |                 |             |
| ország:             |                 |             |
| a) Horvátország     | 13,654 "        | 765,278     |
| b) Szlavonorsz.     | 9,625 "         | 378,007     |
| a volt horv.-szlav. |                 |             |
| végvidék . . .      | 20,327 "        | 693,907     |
| összesen . . .      | 324,014 □kilom. | 15.694,220. |

(Itt teljesen számításon kívül hagyjuk a jogilag ugyan a magyar koronához tartozó, de tényleg

osztrák kormányzat alatt levő Dalmátországot 12,792 □kilom. területével és 456.961 főnyi lakosságával.) Adataink egyöntetű és összevágó volta érdekében, valamint az összevetés tekintetéből az alább mondandókban csak a saját képi Magyarországot, vagyis Magyarország-Erdélyt, vesszük alapul.

15. **Művelés alatti terület és termelési viszonyok.** Az 1869—80-ki időszak aratási eredményei, illetőleg a learatott területről készült hivatalos statisztikai adatok összevetéséből kitűnik, mekkora volt és miként változott a jelzett idő alatt a művelés alatti terület Magyarország-Erdélyben. A kimutatásban a tételek szerepelnek: kenyértermény (őszi és tavaszi buza, őszi és tavaszi rozs, tönköly és kétszeres); egyéb termény (őszi és tavaszi árpa, zab, köles, tatárka, magbűkköny, borsó, lencse, bab, kukoricza, burgonya, őszi és tavaszi repce, lenmag, kendermag, dohány, lenfonalnak, kenderfonalnak, cukorrépa és takarmányrépa); kaszáló (bele értve ide a mesterséges kaszálókat, mint: luczerna, lóhere, baltaczim, bűkköny-keverék, mohar stb., valamint a rét- és gyepszénát) és ugar. Ezen művelési ágakban volt a művelés alatti terület hektároiban:

A)

|                   | 1869.             | 1870.             | 1871.             | 1872.             |   |
|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|---|
| kenyértermény . . | 3.773,224         | 3.531,107         | 3.423,345         | 3.527,092         |   |
| egyéb termény . . | 3.673,055         | 4.089,427         | 4.067,297         | 4.203,865         |   |
| kaszáló . . . . . | —                 | 2.520,195         | 2.678,499         | 2.712,070         |   |
| ugar . . . . .    | 1.711,416         | 2.132,496         | 2.297,108         | 2.421,648         |   |
| összesen .        | <u>9.157,695</u>  | <u>12.273,225</u> | <u>12.466,249</u> | <u>12.864,675</u> |   |
|                   | 1873.             | 1874.             | 1875.             | 1876.             |   |
| kenyértermény . . | 3.694,149         | 3.706,965         | 3.751,834         | 4.247,831         |   |
| egyéb termény . . | 4.321,613         | 4.298,869         | 4.484,979         | 5.359,628         | 8 |
| kaszáló . . . . . | 2.730,395         | 2.712,395         | 2.777,752         | 3.242,446         |   |
| ugar . . . . .    | 2.236,865         | 2.240,458         | 2.251,730         | 2.774,169         |   |
| összesen .        | <u>12.938,022</u> | <u>12.958,687</u> | <u>13.266,295</u> | <u>15.624,074</u> |   |
|                   | 1877.             | 1878.             | 1879.             | 1880.             |   |
| kenyértermény . . | 3.907,673         | 4.065,179         | 3.895,813         | 3.716,310         |   |
| egyéb termény . . | 4.740,424         | 5.087,947         | 4.919,664         | 4.686,933         |   |
| kaszáló . . . . . | 3.053,359         | 3.143,551         | 3.118,764         | 3.104,937         |   |
| ugar . . . . .    | 2.437,746         | 2.597,300         | 2.386,772         | 2.172,389         |   |
| összesen .        | <u>14.139,202</u> | <u>14.893,977</u> | <u>14.316,013</u> | <u>13.680,569</u> |   |



Mint ez adatok mutatják, évről évre minden művelési ágban fokozatosan mind több és több terjedelmű föld vétetett művelés alá. És a mi különösen a búzát illeti, a learatott terület hektároiban a következő volt:

B)

|         | 1869.            | 1870.            | 1871.            | 1872.            |
|---------|------------------|------------------|------------------|------------------|
| ö. buza | 1.946,854        | 1.851,988        | 1.682,145        | 1.806,608        |
| tav. „  | 210,742          | 172,114          | 201,429          | 213,783          |
| összes. | <u>2.157,596</u> | <u>2.024,102</u> | <u>1.883,574</u> | <u>2.020,391</u> |
|         | 1873.            | 1874.            | 1875.            | 1876.            |
| ö. buza | 1.975,787        | 2.031,356        | 2.114,963        | 2.422,615        |
| tav. „  | 166,424          | 214,349          | 176,267          | 180,436          |
| összes. | <u>2.142,211</u> | <u>2.245,705</u> | <u>2.291,230</u> | <u>2.603,051</u> |
|         | 1877.            | 1878.            | 1879.            | 1880.            |
| ö. buza | 2.249,560        | 2.329,435        | 2.299,356        | 2.254,284        |
| tav. „  | 167,034          | 173,330          | 165,563          | 156,943          |
| összes. | <u>2.416,594</u> | <u>2.502,765</u> | <u>2.464,919</u> | <u>2.411,227</u> |

Látjuk tehát, hogy külterjesség tekintetében ezen idő alatt mintegy 300,000 hektárral gyarapodott a búzatermesztés. Hanem ezzel épen nincs mindig arányban maga a termelés eredménye is, sőt e tekintetben igen nagy hullámzásokat tapasztalunk, a minek oka az időjárásán kívül minden esetre a művelési módban is keresendő. Így hogy csak a kenyérterményeket vegyük, a kimutatott területen (l. A) termett:

C)

|      | 1869.      | 1870.      | 1871.      | 1872.      |
|------|------------|------------|------------|------------|
| hlt. | 36.024,273 | 40.081,948 | 31.950,002 | 28.754,841 |
|      | 1873.      | 1874.      | 1875.      | 1876.      |
| hlt. | 22.112,425 | 36.594,354 | 30.098,329 | 28.722,823 |

|      | 1877.      | 1878.      | 1879.      | 1880.      |
|------|------------|------------|------------|------------|
| hlt. | 42.932,368 | 59,698,214 | 28.916,904 | 42.471,499 |

Ezen adatoknak az A) alattiakkal (kenyértermény) való összevetéséből látjuk pl., hogy 1872-ben 100,000 hektárral nagyobb területről 3.2 millió hektoliterrel arattunk kevesebbet, mint 1871-ben; 1873-ban 170,000 hektárral nagyobb területről 6.6 millió hektoliterrel arattunk kevesebbet, mint 1872-ben; továbbá 1875-ben majdnem 50,000 hektárral nagyobb a learatott terület (mint az 1874-ki) s mégis 6.9 millió hektoliterrel kevesebb a termés (mint 1874-ben) és így tovább. Ugy hogy — legalább az 1869—80-ki időszak adatai alapján — majdnem általános szabályként lehet fölállítani, hogy minél extensívebb a művelés, minél nagyobb területet arattunk le, annál kisebb a termés, — a mi elég nagy baj. De lássuk ugyan csak a kenyérterményeknél az átlagos hozamot. Egy hektár átlagos termése volt:

D)

|            | 1869. | 1870. | 1871. | 1872. | 1873. | 1874.  |
|------------|-------|-------|-------|-------|-------|--------|
| hektoliter | 9.55  | 11.35 | 9.33  | 8.15  | 5.99  | 9.87   |
|            | 1875. | 1876. | 1877. | 1878. | 1879. | 1880.  |
| hektoliter | 8.02  | 6.76  | 10.98 | 14.69 | 7.42  | 11.43. |

Egy pillantás e táblázatra szembetünővé teszi a rendkívül nagy hullámozást és bizonytalanságot a termelésben, minő különösen az 1878. és 73., továbbá az 1870. és 76-ki termések között észlelhető; úgy hogy még a legkiválóbb gonddal művelt gazdaságokban is holdanként 20 és 4 mérő közti hullámozások fordulnak elő. Magyarországon az 1868—77-ki évtizedben (ideértve a gazdag termésű

1868-at is, mikor egy kat. holdon átlag 14 mérő termett) átlag csak 8 mérő termett egy kat. holdon, míg a nagy terjedelmű rosz talajjal bíró Németországban 14 s Franciaországban is 1872—78-ban 14 mérő volt egy kat. hold átlag termése, melyen felül a termés 31 francia megyében emelkedik és pedig 20 mérőn felül 28-ig 7 megyében.

Tehát az eddigiek alapján főleg két nagy bajt lehet konstatálni a magyar | mezőgazdaságban. Egyik a kenyértermények művelésének térbeli kiterjesztése; a másik, ennek meg nem felelő módon, a termés csökkenése, bizonytalansága és nagy mérvű hullámozása, melyek mellett a gazdának tönkre kell menni. Konstatálták e bajokat az Orsz. Magyar Gazdasági Egyesület által 1880. január második felében tartott rendkívül fontos és tanulságos enquête-tárgyalások is, melyeknek kiváló részét képezték e kérdések.

Az enquête-bizottság\*) a baj kutforrását abban találja, „hogy a búzának tulýágos kiterjesztése, ugyan abban a földben gyakori ismétlése, az elkészett és rosz művelés, a megfogyott igavonó marha, a takarmány, állattartás és trágya hiány legfőbb tényezõi a buza termelõ gazda bajainak”. — Különösen az okszerûtlen gazdálkodásról ezeket mondja a bizottsági jelentés:

„Hogy a buzatermelés az ország tulnyomó nagy részében kivált a kiskgazdák által lehetõ legkevésbé okszerû módon erőszakoltatik, arra elegendõ, felhozni azon tényt, hogy az annak idején

---

\*) Az Orsz. M. Gazd. Egyesület által gazdasági bajaink kipuhatólása és orvoslása érdekében tartott enquête-tárgyalások. I. füzet, elõadó: Máday Izidor. Budapest 1880.

barbár üzletnek kikiáltott három nyomásos 'gazdaságnak a talajerőt kimélő értékétől messze elmaradnak a mai zsaroló forgók, ha ugyan kiskgazdáink nagy zöme által követett könnyelmű gazdálkodást forgóval egyáltalán kapcsolatba hozni lehetséges. Így tény az, hogy Magyarország déli megyéiben, nevezetesen a Bánátban, buza, buza, tengeri, buza; a Czeplédtől Szegedig jobbról-balról elterjedő roppant területeken buza, buza, buza, dohány — négyes forgó járja, hol háromszori buza után a földnek pihenőül dohányt kell teremnie és mind ezt trágya nélkül! Hogy ily gazdálkodás mellett nálunk egy holdon átlagban jóval kevesebb terem, mint Európa bármely, sokkal kevésbé termékeny talaju államaiban, azt nem kell tovább indokolni." — Továbbá: „Gazdáink, eltekintve a kivételezettől, a tulságos mértékben üzött buzatermeléssel hanyagolják el a helyes arányt, kiméletlenül zsarolják földjeiket, vetésforgóról tudni sem akarnak, takarmányt nem termelnek, állatot nem tartanak s azért a kellő trágyával nem rendelkeznek. Minden másod-harmad évben ugyan arra a helyre visszakerül a buza rosszul művelt, ki nem pihent, trágyázatlan földbe! Ily eljárás mellett a buza, mely pedig az országnak klimája és talajához mérten legelső és legjövedelmezőbb terménye, nem felelhet meg a legszerényebb várakozásnak sem. Kivált kiskgazdáink nagy zöme a repczét buzatarlóba, a buzát tengeri tarlóba veti, hozzá még felületes munkával, sőt megtörténik, hogy a tengeri tarlóra reá vetett buza csak egyszerűen szántás nélkül beboronáltatik.... Az ilyen buza termelő gazdák és sajnos, ezek képezik az országban a nagy több-



séget, ma a legkedvezőtlenebb helyzetben vannak... A mágocsi uradalom, vagy más hasonló irányban kezelt birtok egyéb terményei: gyapjú, állattartás, repcze és hasonlókkal pótolván a hiányt, csak kikeresi valahogy a 4 mérős termést, de mivé lesz a kiskazda, kinek a buza egyedüli reménye, oly években, midőn hazánkban — fájdalom — a már nem ritka inséges termések állanak elő? Adósságba keveredés, évekre terjedő és a legközelebbi rossz év által fokozódó pénzzavar, sőt nyomorgás a kiskazda sorsa.

Ime gazdasági bajaink egy részének valóban pregnáns és meggyőző módon való feltüntetése. E bajok orvoslására a nevezett bizottság a következő javaslatokat teszi, melyekhez mi is teljes meggyőződéssel csatlakozunk, helyeselve azokat az utolsó betűig:

„A gazdasági egyesületeknek a kormány által minden eszközzel támogatandó feladatai a buza tultermelés csökkentése és jövedelmezőségének fokozása körül — csak a legnevezetesebbeket érintve — a következők lehetnének:

Minden vidéken az illető helyi viszonyokhoz mért vetett takarmányfélék terjesztése, általában a takarmánytermelés mennyiség és minőség tekintetében előmozdítása. Erre igen sok eszköz kínálkozik, u. m.: takarmánymagvak kiosztása, betakarítás, megcséplésre szolgáló gépek terjesztése, jutalmak kitűzése.

Másodszorban az állattenyésztés minden ágának előmozdítása. Az ide célzó intézkedések bőven ismeretesek, itt csak olyanokra reflektálunk, melyek kivált a gazdasági egyletek feladatát képezik és ilyen a néhány egylet által már megkezdett amaz eljárás, hogy a legtöbb lábas jószágot tartó gazdaságot jutalmazza.

Harmadszorban a trágya termelés és okszerű kezelés előmozdítása lenne az egyletek feladata, mi végre minta szerűleg kezelt trágyatelepek felállítása, vagy



jutalmazása, vagy épen segélyezése igen helyes intézkedés leendő.

Végre a gazdasági kisebb iparágak u. m. a gyümölcs és konyhakertészet, a méhészetnek előmozdítása feladata a gazdasági egyleteknek. De itt ne mint eddig, egyes ügyesb kezelők, gyakran csak a dilettantizmus nyerjenek jutalmakat, hanem a rendszer inkább oly gyümölcs és konyhakerti s ugy méhészeti telepek buzdítására legyen alapítva, melyek állandó kivitelre dolgoznak vagy tényleges jövedelem dolgában valódi közhasznú eredményeket mutathatnak fel.

A kormánynak teendője még fontosabb. Ha a gabna tultermelést térileg megszorítani, de egyúttal a kisebb területeken a terméseket fokozni és ez uton a termelést olcsóbbá tenni akarjuk, ide csak fokozott takarmánytermelés, állattartás és trágya előállítás útján juthatunk. A tömeges takarmánytermelésnek azonban nálunk országszerte nagy mérvben érezhető akadályai vannak. A hegyes vidékek völgyeiben a talaj tulságos nedvessége, a lapályokon a szárazság állják útját a vetett takarmány- és fűvönésnek egyaránt.

A kormánynak azért fontos és sürgős feladata, hogy amott lecsapolások és alagcsövezések, emitt nagyobb mérvű öntözésre alkalmas csatornák létesítése, vagy segélyezése útján lehetséges és biztosítsa a takarmánytermelést. Hol ez alap meg van adva, ott az állattartás maga magától fog kifejlődni és terjedni.

Mindezeket a magunk részéről is helyeselve, feltűnő, hogy az enquête-tárgyalások folyamán épen nem, a bizottsági jelentésben pedig nem kellően és nem behatólag látjuk méltányolva az amerikai verseny jelentőségét. A bizottsági jelentés kétséget fejez ki az iránt, hogy Amerika, rendes terméseket feltételezve, ezután is oly roppant mennyiségével a nyers terményeknek jelenhetne meg a az európai piacokon és támaszkodik e tekintetben azon ismert optimisztikus ellenvetésekre, melyek itt-ott szórványosan az amerikai versenyben rejlő

veszély ellenében megnyugtatósul ugyan, de néze-tünk szerint nem alaposan felhozatni szoktak.

„Igaz ugyan, mondja a jelentés, hogy az amerikai buzatermelés 1870—1878-ig 82 millió hektoliterről 147 millióra emelkedett, tehát 75%-kal, de ugyanezen időben a buza fogyasztás is fejenként 3·6 mérőről 4·5 mérőre, tehát 9 év alatt 30%-kal emelkedett s ezen növekedő buza fogyasztás, mely nemcsak a népesség szaporodásával, de az ipar és a jólét emelkedésével is egyaránt halad, minden esetre csökkentőleg fog hatni a kivitel tulságos emelkedésére.“

Fájdalom e jóslat és előrelátás épen nem valósult meg, mert az említett körülmény „semmi esetre“ sem hatott csökkentőleg az amerikai gabna-kivitelre; sőt ellenkezőleg azt tapasztaljuk, hogy 1878. óta, meddig a jelentés adatai terjednek, 1881-ig épenséggel megkétszereződött az amerikai buza kivitel: 1878-ban volt még csak 20·1 millió métermázsa és 1881-ben már 40·8 millió métermázsa emelkedett!

Hiszen in thési igaz az, hogy ha nő a belfogyasztás, csökkeni kell a kivitelnek, csak az a baj, hogy az amerikaiak azzal döntik meg az ilyen elvont igazságokat, hogy sokkal nagyobb arányok- és százalékokban termelnek többet, mint a minő arányok- és százalékokban nő a belfogyasztás és a belföldi szükséglet. Ide vonatkozólag mondja helyesen P e k á r Imre idézett munkája\*) 107. lapján: „A statisztikai adatokból merített tapasztalás az amerikai behozatal évenkénti nagyobbodását mutatja s ha még tekintetbe vesszük a már fejlett

---

\*) Földünk buza és lisztje... Budapest, 1881.

Oregon és Kalifornia s a még munkás kezekre váró Csendes tengeri államok területét, végre a Red-River völgyét és Canadában a két Saskatchewan folyam által öntözött területet, valóban nem látjuk be, hogy az amerikai termelés mikor lesz egyensúlyozva saját fogyasztása által és mikor szűnik meg milliárdokra menő kivitelével Európa piacain uralkodni.

Ép oly elhibázottnak látszik előttünk a jelentés amaz okoskodása és vigasza is, mely az amerikai ismert mesés olcsóságu szállítási díjakból meritetik. Erre nézve mondja a jelentés, „hogy ily verseny hosszabb időn keresztül nem vihető, azt bizonyítani felesleges”. Már pedig a tények azt bizonyítják, hogy biz az vihető s a mesés massákban termelt és folyton növekvő mennyiségű amerikai vas és kőszén, a vízi és vasuti szállítási vállalatok legfőbb szükségleti cikkei, meg a roppant tökebőség, mely alacsony kamatozás mellett is elég haszonhajtó, ezen vigasztalást nem igen teszük plausibilissé. Láttuk, hogy a képtelenségig olcsó szállítási tarifák mellett is bámulatosan nyulik a sinek hossza s szaporodnak a csatornák. Bárcsak mi is utánozhatnók Amerikát!

És még egy ellenvetés az amerikai verseny fenyegető volta ellen. „Igaz ugyan — mondatik az I. füzet 120. lapján — hogy az amerikai gazda is itt-ott már okszerű gazdaságot folytat, de ezzel már nem képes buzáját oly olcsón előállítani, mint a szűz földeken és azért azzal csak a víziutakhoz közel vidékekről versenyezhetik.” — Ezzel szemben ugyanazon füzet 125. lapján mint mentőszert gazdasági bajaink ellen ajánlja a jelentés

a magyar gazdaközönségnek az okszerű gazdálkodást a következő szavakkal:

„A buzatermelésnek térileg megszorítását a bizottság, szabatosan véve, oly mérvre tartja szükségesnek, hogy a buzavetésnek tulságos, az okszerű gazdaságvitel s a termések rovására üzött kiterjesztése mellőztessék, hogy egy szóval zsaroló, talajkimerítő gazdaságot ne vigyünk, hanem inkább erősb állattartás és trágyázás mellett olyant, mely kisebb téren nagyobb terméseket és így olcsóbban előállított búzát eredményezne(!)“ — Hogyan, a mi nálunk mentőszer volna, az Amerikában kalamitás!? Magyarországon az okszerű gazdálkodás a búzában nagyobb és olcsóbb termelést, Amerikában pedig annak ellenkezőjét eredményezné? Az lehetetlenség. Ne ámítsuk magunkat azzal, hogy az amerikai termőföld is ma-holnap kimerül az eddig üzött rablógazdálkodás következtében, mert az egészben és nagyban beláthatlan hosszú idő múlva sem fog bekövetkezni, mert először a terület óriási nagy; másodsor, mert nem ezer év óta zsaroltatik a föld, mint Magyarországon és uj meg uj szűz föld kerül roppant terjedelemben eke alá, mint ujabban Canada s ha bekövetkezik is egyszer valamikor annak ideje, hogy az amerikaiak is kénytelenek lesznek az okszerű gazdálkodásra térni, ezt is a nálok meglevő hatalmas tényezők mellett, miket e munka illető helyein láttunk s nevezetesen a miénknél hasonlíthatlanul nagyobb tökebőség folytán könnyebben és nagyobb haszonnal fogják tehetni, mint mi.

Fenyegető marad tehát az amerikai verseny ezután is, a messze jövőben is, sőt az e munka



folyamán mondottakra támaszkodva, joggal mondhatjuk, hogy jövőre még inkább kell tartanunk tőle, mint ezelőtt. Érezni látszik ezt az említett bizottsági jelentés is, mely a felhozott vigasztalások és kételyek daczára következőleg szólja el magát egy helyen:

„A buzaárak alakulását ma napság nagy részben Amerika irányítja, melynek kivitele Európába pl. a múlt évben és ez év tavaszán 50 millió hektolitert tett, mely mennyiség, hozzá számítva az orosz és indiai folyton növekedő buzatermelést, oly tömeg, mely ha évenként ismétlődnék, gabnaáraink folytonos alacsony állását, vagy legalább is csak ritka kivételes években kedvező állását feltételeznék.” — Más helyen meg így szól: „...Tény csupán az, hogy buzafölöslegünkön jövőre csak az északamerikai verseny számbavétele és bizonyos háttárig leküzdése után fogunk tudhatni, mely körülménnyel minden esetre számolnunk kell!”

Nagyon helyes. Mi sem akarunk mást, mint azt, hogy az amerikai verseny jelentőségével, a mint azt felismertük, komolyan számoljunk. Ez legyen egy hatalmas okkal több arra nézve, hogy minél hamarább és minél erélyesebben ragadjuk meg a mentő eszközöket, melyekre a bizottsági jelentés javaslatában rámutatott, azaz minél hamarább és egész erővel térjünk át az okszerű gazdálkodásra. Ez azonban — fájdalom — nem fog egyhamar megtörténni. Tudjuk ugyanis — és ezt konstálja a nemzetgazdasági tudomány is —, hogy felette nagy és csökönös a konservati-



vismus a mezőgazdaságban; nem egy könnyen és nem egyhamar válik meg zöme a mezőgazdáknak az egyszer megszokott művelési módtól. És van még egy másik támpont is, mire ebbeli nézetünket alapítjuk. Erre Kodolányi Antal mutatott rá, midőn az orsz. gazd. egyesület által tartott enquête-tárgyalások alkalmával így szólt:

„Magyarország el van látva gazdasági intézetekkel és csupán az sajnálandó, hogy a részvét oly csekély... A legutóbbi népszámlálás szerint valódi középbirtok t. i. olyan, mely 200—1000 holdra terjed összesen volt 13,748; uradalom pedig, mely 1000—10,000 holdra terjed, 5795; ily nemű birtok tehát összesen 19,543. Ha már most föl vesszük, hogy Magyarországon a gazda-tisztek és erdészek száma összesen 16 ezerre megy és hogy ezeknek gyermekei közül többen vannak, kik a tanintézeteket látogatják, továbbá, hogy a kereskedői és iparos osztály is küldi gyermekeit ezen intézetekbe, azt hiszem, hogy nem hibázom, ha azt mondom, hogy körül-belül minden 50—80 birtokra esik egyetlen egy tanuló, ki a gazdasági intézetekből kikerül. Ez tehát oly csekély részvét, hogy lehetetlen remélnünk, miszerint az okszerű gazdálkodás Magyarországon egyhamar meg fog honosulni.“

Annak bővebb illusztrációjaként, a mit Kodolányi mondott, álljanak itt a következő hivatalos adatok.\*) Állami gazdasági szakiskola volt: 1. a m.-óvári gazd. akadémia, 2. a keszthelyi, 3. debreczeni, 4. kolozsmonostori és 5. a kassai

---

\*) Jelentése báró Kemény Gábor földmivelés-, ipar- és keresk. m. k. miniszternek a gazdasági tanintézetek állásáról 1880/81. évben. Budapest, 1882.

gazd. tanintézet. Továbbá 6. a debreczeni, 7. lipótvárosi földmivesiskola; 8. az ér-diószegi, 9. tarcsai és 10. a budapesti vinczellérképezde; meg az 1881. januárban megnyitott nagyenyedi vinczellérképezde 11.

Végül a magán, vagy testületek által fenntartott szakiskolák: 1. az istvántelki (ország. gazd. egyesület), 2. nagy-szent-miklósi (gróf Nákó-alapítvány és Torontál megyei községek), 3. beszterczei, 4. földvári és 5. medgyesi. Mindaz 5 földmivesiskola. A 3 utóbbit a szász egyetem tartja fenn. Ezen, összesen 16 szakiskola tanulóinak száma 800 (államiakban 598, magán intézetekben 202). Feltéve, hogy a 800 tanuló mind sikeresen végzi a tanintézeteket (s ide számítva még a földmivesiskolákat is!), 24 birtokra esik egy oly tanuló, ki gazd. intézetből kerül ki. Pedig M.-Óváron sokan vannak külföldiek, kik nem maradnak az országban s a tanulók egy jó %-a elzúlik, mielőtt végezne.

Tehát ezen az úton is oda érünk ki, a honnan kiindultunk, hogy t. i. az amerikai verseny fenyegető lesz reánk nézve. Sokat tehetnénk e baj ellensúlyozására gazdálkodási és művelési módunk megváltoztatása által is, de nagy az indolencia s így maradnak kilátásaink a jövőre azok, a milyeneknek jeleztük s a mint Lobmayer J. Ferencz is az említett enquête-tárgyalások alkalmával tett nyilatkozatában körvonalozta, mondván: „A mi főverseny-társaink jelenleg Amerika és Oroszország. Nem fog elmúlni néhány év, és úgy Amerika, mint Oroszország nagyobb mérvű produkcióját fogjuk tapasztalni; valamint Ausztráliának s Anglia amerikai és keletindiai

tartományainak versenyét fogjuk érezni. A gyors fejlődés minden kellékével bírnak ezen országok és így oly versenyzőkkel állunk szemben, kik bennünket legyőznek, mert mi a kezdeményezés első fokán túl nem törekszünk és ha valamit kiviszünk, az akkor történendett már, mikor mi újra túl vagyunk haladva.

Drága termelés, csekély átlag termés, vagy, alacsony hozam jellemzi buzatermelésünket. Az Egyesült Államokban egy hektáron 12 hektoliter, a miénknél mostohább talaju Ausztriában 12·72 hektoliter, Belgiumban 22 hektoliter, Hollandiában 26, Würtembergben 29, Norvégiában 16 mások szerint 20, Angliában 26 mások szerint 29, Franciaországban (1871—1878.) 14·52, Ausztráliában (Uj-Dél-Wales) 18, Magyarországon pedig 1869—80-ki 12 évi átlag szerint csak 9·46 hektoliter terem egy hektáron. Az egy Oroszországot kivéve, mely hektáronként csak 7·5 hektolitert termel, nekünk van legcsekélyebb hozamunk.

Mi az előállítási költségeket illeti, erre nézve csak szórványos és hiányos adataink vannak. Némi támpontul és tájékoztatásul szolgálnak azok, melyeket a többször említett orsz. magyar gazd. egyesület enquête-bizottsága nyilatkozatában közöl. E költségek az ország különböző vidékei és különféle művelési módok szerint természetesen különböznek. Így egy kat. hold buza előállítási költsége kerül a b. Sina-féle uradalmakban:

|                   | bevétel    |            | marad      |
|-------------------|------------|------------|------------|
| A) Fehérm. ercsii |            |            |            |
| urad. . . .       | frt. 50·74 | frt. 60·79 | frt. 10·05 |
| B) Tolnamegye si- |            |            |            |
| montornyai ur. „  | 57·26      | „ 81·04    | „ 23·78    |

|                   |             | bevétele   | marad      |
|-------------------|-------------|------------|------------|
| C) Zalam. bellán- |             |            |            |
| ticzi urad. . .   | frt. 47·72  | frt. 69·32 | frt. 21·64 |
| D) Csanádm. ke-   |             |            |            |
| vermesi urad. „   | 38·02       | „ 62·12    | „ 24·10    |
| E) Tolnai „ „     | 45·24       | „ 69·29    | „ 24·05    |
| F) Trencsénmegye  |             |            |            |
| baáni urad. . „   | 43·66       | „ 78·76    | „ 35·10    |
| G) Torontálm.     |             |            |            |
| Ó-bébai urad. „   | 31·19       | „ 56·99    | „ 25·80    |
| Átlag a 7 urada-  |             |            |            |
| lomban . . .      | frt. 44·83. |            |            |

Majorsági kezelés mellett háromféle számítás áll előttünk. Az I. a hazánkban divó rendszeresebb vetésforgók alapján történt, elfogadva azon elvet, hogy 9 év leforgása alatt a szántóföld egyszer megtrágyáztatik, egyszer fekete ugarnak hagyatik, a buza pedig felváltva más terményekkel, háromszor ismételtetik ez időszak alatt. Ezen alapon kiszámítva egy kat. hold buza termelésének előállítási költsége 37 frt. 78 kr.

A II. számítás szerint (Békés megyében) e költség tesz 41 frt. 81 krt.

A III-ik szerint közepes viszonyokat véve alapul, majorsági jobb kezelés és 12 mérő átlag termés mellett az Alföld nagy részén, a költség 36 frt. 98 kr.

Az ugynevezett paraszt gazdaságban egy kat. hold buza előállítási költsége vidékenként 25, 27, 35 frt. között váriál. — Hogy az előállítási költségek fedezve legyenek (egy mérő buzát átlagban 4 frt. 50 krtban véve fel), egy kat. holdnak majorsági kezelésnél 8—10, paraszt birtoknál

5 $\frac{1}{2}$ —8 mérő buzát kell teremni s átlag az egész országban meg is terem 8 mérő egy holdon, de ez is csak azt mutatja, hogy a gabnatermelés eddigi átlag terméseink mellett nem jövedelmez eléggé s még nagyobbá lesz a baj, ha rossz években a termés az átlagon jóval alul marad.

Ellenben az amerikai Unióban egy hektár buzaföld (12 hektoliter átlag terméssel) Pekár adatai szerint 42 frt. 64 krba kerül. Ha 2 hektolitert vetőmag gyanánt visszatartunk és minden költség a fenmaradó 10 hektoliterre tétetik, egy hektoliter előállításának összes költsége teend 4 frt. 26 krt. Ha a piaczig (Angliáig) való szállítást hozzá számítjuk, akkor a 10 hektoliter bekerülési ára 42 frt. 64 kr. lévén, egy angolországi kikötőbe való szállításnak a költsége pedig 20 frt. 80 kr. és így Angliába állítva 10 hektoliter bekerül 63 frt. 44 krba, vagyis a piacra egy hektoliter bekerülési ára teend összesen 6 frt. 34 krt.; tizenegy évi átlag számítás szerint pedig az angol középár hektoliterenként 9 frt. 40 kr., úgy hogy hektoliterenként 3 frt. 6 kr. tiszta haszonnal dolgozik az amerikai buzatermelő, a mely a befektetett termelési költségekhez mérten 71%; ha pedig a szállítási költséget is befektetésnek tekintjük, 48% tiszta hasznot eredményez a buzatermelésnél, nem számítva a két hektoliter visszatartott vetőmagot.

Őszi és tavaszi buzát az 1869—79-ki 11 évig átlagban 2.250,194 hektárról arattunk le s ugyan ezen 11 évi átlag szerint 9 hektoliter termett egy hektáron. Már most 1 hektoliter buza árát 8 frtra véve, ha termelésünket annyira fokozhatnók, hogy hektáronként csak 1 hektoliterrel termeljünk



többet, ez évenként 18 millió forinttal, ha 2 hektoliterrel termelnénk többet, 36 millió forinttal, ha pedig a mostohább talajjal bíró Ausztria buza-termelését megközelítnők, azaz 3 hektoliterrel termelnénk többet hektáronként, ez már 54 millió forinttal nagyobbjövedelmeteredményezne évenként.

Mennyi ösztön, mennyi ok arra nézve, hogy mi hamarabb térjünk át egész erővel az okszerű gazdálkodásra! Mit ha tenni elmulasztanánk, ha gyorsan nem alkalmazkodunk a megváltozott viszonyokhoz; ha a körülöttünk levő átlakulásokat figyelembe nem vesszük s azokhoz képest nem alakítjuk át mezőgazdasági viszonyainkat, keservesen fogjuk megkeserülni. Még van idő, bár csak igen rövid idő!

Végül álljon itt egy táblázat, mely a statisztikai évkönyv és Kilenyi adatai szerint áttekintést nyújt hazánk kenyértermény-produkciójáról (búza, tönköly, kétszeres, rozs), annak kiviteléről, továbbá lisztkivitelünk és a budapesti malmok lisztgyártásáról:

| Évek  | M a g y a r o r s z á g<br>buzatermésének |                                               |     |                      | M a g y a r o r s z á g                       |                    |                      |                       |                    | Budapest<br>malmai<br>termelé-<br>sének ősz-<br>szege<br>méterm. |
|-------|-------------------------------------------|-----------------------------------------------|-----|----------------------|-----------------------------------------------|--------------------|----------------------|-----------------------|--------------------|------------------------------------------------------------------|
|       | összege<br>hektoliter                     | átlag 77 kiló<br>súlylyal<br>hektoliterenként |     | értéke<br>o. é. frt. | kenyértermény-                                |                    |                      | liszt-<br>kivitelének |                    |                                                                  |
|       |                                           | frt.                                          | kr. |                      | termelé-<br>sének ősz-<br>szege<br>hektoliter | kivitelének        |                      | kivitelének           |                    |                                                                  |
|       |                                           |                                               |     |                      |                                               | összege<br>méterm. | értéke<br>o. é. frt. | értéke<br>o. é. frt.  | összege<br>méterm. |                                                                  |
| 1868. | 29.562,000                                | 8                                             | 25  | 243.885,000          | 52.964,000                                    | 9.190,000          | 89.074,000           | 26.040,000            | 1.584,000          | —                                                                |
| 1869. | 18.725,000                                | 6                                             | 88  | 128.829,000          | 36.024,000                                    | 6.794,000          | 58.354,000           | 32.842,000            | 2.002,000          | —                                                                |
| 1870. | 22.260,000                                | 8                                             | 08  | 179.858,000          | 40.081,000                                    | 5.026,000          | 49.845,000           | 34.570,000            | 1.921,000          | 2.985,000                                                        |
| 1871. | 15.819,000                                | 9                                             | 45  | 149.489,000          | 31.950,000                                    | 6.217,000          | 63.614,000           | 46.458,000            | 2.322,000          | 3.215,000                                                        |
| 1872. | 15.564,000                                | 10                                            | 30  | 160.313,000          | 28.754,000                                    | 2.901,000          | 32.773,000           | 26.310,000            | 1.315,000          | 2.690,000                                                        |
| 1873. | 14.076,000                                | 11                                            | 36  | 159.905,000          | 22.112,000                                    | 1.840,000          | 24.879,000           | 18.142,000            | 825,000            | 2.570,000                                                        |
| 1874. | 21.614,000                                | 9                                             | 78  | 211.382,000          | 36.594,000                                    | 2.458,000          | 30.144,000           | 24.082,000            | 1.317,000          | 2.700,000                                                        |
| 1875. | 17.243,000                                | 8                                             | 35  | 143.981,000          | 30.098,000                                    | 4.437,000          | 41.327,000           | 23.683,000            | 1.547,000          | 3.120,000                                                        |
| 1876. | 18.208,000                                | 8                                             | 28  | 150.760,000          | 34.740,000                                    | 5.168,000          | 51.991,000           | 36.112,000            | 1.952,000          | 3.488,000                                                        |
| 1877. | 25.316,000                                | 8                                             | 62  | 218.223,000          | 42.932,000                                    | 6.761,000          | 78.650,000           | 41.208,000            | 2.028,000          | 3.577,000                                                        |
| 1878. | 38.277,000                                | —                                             | —   | —                    | 59.600,000                                    | 6.247,000          | 59.363,000           | 45.591,000            | 2.830,000          | 4.200,000                                                        |

16. De mind az, a mit okszerű gazdálkodás alatt értünk, még nem elég az üdvösségre; nem elég arra, hogy a folyton fejlődő és erősödő külversenynyel sikeresen megküzdhessünk. Láttuk az Amerikáról mondottaknál, mekkora szerepet játszanak a kiviteli és versenyképességben a közlekedési eszközök, illetőleg a szállítási díjak. Ezek képezik a második főpontot, melyre tekintetünket vetjük, midőn mezőgazdaságunk s versenyképességünk érdekeit tartjuk szem előtt, és pedig annnyival inkább, mert a szállítási díjak méltán sorolhatók a termelési költségek közé, miután a gabna-kereskedő a gabnaárakba beletudja a szállítási költséget is, miből következik, hogy a viteldíjak leszállítása jövedelmezőbbé teszi a mezőgazdaságot, az ország legfőbb jövedelmi forrását, tehát fokozza a versenyképességet is. A szállítás olcsóságára e szerint a lehetőség utolsó határáig törekednünk kell.

Mig az okszerű gazdálkodásra való áttérés tekintetében a feladatnak csak egy része hárul a kormányra és törvényhozásra, a teendők nagyobb része pedig magoktól, gazdáinktól függ, a közlekedésügy terén, mindazt, a mi ezzel összefügg, minden czélszerű intézkedést, reformot, könnyebbséget, szállítási olcsóságot, szóval a mezőgazdaság életérdekeinek megfelelő forgalmi politikát a kormánnytól és a törvényhozástól vár az ország.

E téren már is rendkívül sok és üdvös intézkedést konstatálhatunk, de azért koránsem lehet, nem szabad itt megállapodnunk. De mielőtt tovább mennénk, lássuk, ismerjük meg előbb az eszközöket, melyekkel e téren rendelkezünk. Mi a vasutakat illeti, hogy messzebb vissza ne menjünk,

1876-ban Magyarország összes vasutainak hossza 6680·668 kilométer volt; ebből tisztán magyarországi 4089·065 kilométer; állami még csak 885·572 kilométer.

1877-ben összes vasutaink hossza 6786·851 kilométer; ebből tisztán magyarországi 4248 kilométer, állami már 1692·363 kilométer.

1878-ban vasutvonalaink hosszasa egyre nő és 6915·302 kilométert tesz; ebből tisztán magyarországi 4280 kilométer, melyből esik a magyar állami vasutakra 1701·882 kilométer.

1880-ban Magyarország összes vasutainak hossza 7079·320 kilométer; ebből tisztán magyarországi 4383·877 kilométer, állami pedig már 2556·263 kilométer.

1882. július hóban Magyarország összes vasutainak hossza már 9940 kilométer; ebből tisztán magyarországi 4632 kilométer, közös 5308 kilométer, állami 2758 kilométer.\*)

Látjuk ez adatokból, hogy vasuthálózatunk aránylag rövid idő alatt általában tetemesen megnagyobbodott s hogy különösen az állami vasutrendszer évről évre hatalmasan tért foglalt. És itt még nincs megállapodás. Már kész a törvényjavaslat s tárgyalása az 1881/84-iki országgyűlés első ülészakáról csak munkahalmaz miatt szorult le, melyben a kormány felhatalmaztatik, hogy „az állami biztosításban részesülő azon vasutak üzleti kezelését, melyek üzletjövédelmi feleslegeikből elsőbbségi kölcsöneik évi járadékát fedezni nem képesek, átvehesse”. Ilyen vasutak: a pécsbarcsi 67·742,089, első erdélyi 289·857, kassa-

---

\*) „Nemzet”, 1882. évi 5. szám. Reggeli kiadás.

oderbergi és eperjes-tarnovi (magyar rész) 362·8416, alföld-fiumei 392·274, arad-temesvári 55·453, m. északkeleti 580·346,413, e. m. gácsországi (magyar rész) 120·0317, duna-drávai 166·2095, m. nyugoti (magyar rész) 304·7749, összesen 2339·530,202 kilométer hosszúságban.

Az államvasut-rendszernek illeten fokozatos kiterjesztése, az állam növekedő befolyása a vasutakra és vasuti tarifákra jótékony kihatással lesz a szállítás olcsóságára s e tekintetben az orsz. gazd. egyesületnek 1879. decz. 15—17-én és 1880. január 12—16-án a közlekedésügyben tartott enquête-tárgyalásai nyomán szerkesztett bizottsági szakvélemény\*) szerint is „a tarifareform, vagyis a tarifáknak esetleges és forgalmi-közgazdasági viszonyainkhoz simuló átdolgozása minden irányban a legsürgősebb közgazdasági kérdések közé tartozónak nőtte ki magát“. E szakvélemény is azt hiszi, hogy a meglevő tarifaviszonyokon „lényeges változás fog eszközöltetni az által, ha az államosítás nagyobb mérvben fog keresztülvitetni“. — Azt hisszük — úgy mond —, hogy nagy szolgálat tétetnék a belforgalom közgazdasági érdekeinek, ha — miután az államvasutak különböző hálózatain egy és ugyanazon árszabályok vannak érvényben — a magyar államvasutak tarifarendszere akár jelen alakjában, akár változtatásokkal kiterjesztetnék a magyar állam közvetlen befolyása alatt álló összes vasuti

---

\*) Az orsz. magyar gazd. egyesület által gazdasági bajaink ki-  
puhatolása és orvoslása érdekében tartott enquête-tárgyalások. V. füzet.  
Közlekedés. Előadók: Gróf Dessewffy Aurél és György Endre.  
Budapest, 1881.



hálózatokra. Ez biztosítaná a belföldi forgalom egyöntetűségét, biztosítaná azon visszas állapot teljes megszüntetését, mely az egyes vidékek lakói között az utóvégre is közpénzből fentartott vasúttársulatok által fentartatik; könnyebb átnézetet adna a tarifák tekintetében s a legtöbb esetben jelentékenyen olcsóbbá is tenné a szállítási díjakat.“ És hogy e tekintetben még mindig volt kívánni való, álljon itt a következő összehasonlító táblázat, a m. nyugoti vasutnak a gazdasági egyesület enquêtején bemutatott összeállítása alapján:

| Kilométernyi<br>távolságra | A vasutak<br>megnevezése                               | G a b n a<br>sth. örlemények<br>100 kilogrammonként<br>o. é. krajczárookban |
|----------------------------|--------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------|
| 50<br>100<br>200<br>300    | Német birodalmi vasut<br>Elsass - Lothringenben        | 18·8<br>31·4<br>57·1<br>80·7                                                |
| 50<br>100<br>200<br>300    | Alsó-sziléczia-márki vasut<br>(kir. porosz államvasut) | 18·3<br>32·6<br>54·8<br>75·4                                                |
| 50<br>100<br>200<br>300    | Magyar kir. államvasutak                               | 21·4<br>35·7<br>62·2<br>84·7                                                |
| 50<br>100<br>200<br>300    | Osztrák államvasut                                     | 24·5<br>40·0<br>64·5<br>96·3                                                |
| 50<br>100<br>200<br>300    | Magyar nyugoti vasut                                   | 24·5<br>37·7<br>58·1<br>78·5                                                |
| 50<br>100<br>200<br>300    | Ostrák déli vasut                                      | 24·4<br>36·6<br>58·6<br>85·6                                                |

Mint e táblázat mutatja, az osztrák államvasut legdrágábban szállított; de hiba volt a magyar államvasutaknál is, melyek magasabb tarifával dolgoztak, mint a nevezett német vasutak, sőt azt az anomáliát is láttuk, hogy a magyar államvasutak nagyobb távolságokra magasabb díjtételeket alkalmaznak, mint a magyar nyugoti vasut.

Azóta a szállítás olcsósága tekintetében figyelemre méltó mozzanatokot jegyezhetünk föl. Így a magyar államvasutak összes vonalain 1882. év folyamában általános szállítási díjmérséklések \*) alkalmaztattak, tehát oly áruczikkekre nézve is, melyek minket közelebbről érdekelnek. A kiviteli, nevezetesen az Ausztriával, Svájc czal, Német-orsszággal való forgalom nem csekély könnyítéseit foglalják magokban az 1882. szept. 10., 15. és 20-ika, nem különben aug. 1-je óta érvénybe lépett rendkívüli és idény tarifák.

Teljesen osztozunk a bizottsági véleményben, midőn a kivitelről ezeket mondja: „A kivitel kérdését mi oly fontos érdeknek tartjuk, hogy esetleg áldozatoktól sem riadunk egyáltalában vissza ennek elősegítése és biztosítása céljából. Összes hazai vasuthálózatunknak rendeltetése, létoka és missiója ugy is épen a kivitel biztosítása volt. Nem tartanók consequens dolognak megijedni fél, vagy mondjuk, egy milliónyi többlettől a hazai kivitel érdekeinek teljes biztosítása céljából akkor, midőn az e célra létesített vasuthálózat évenként 20—22 millió forintját emésztí fel az államkincstárnak; midőn tehát arról van szó: az eddigi

---

\*) Jegyzék az 1882. év folyamában a magyar kir. államvasutak összes vonalain érvényes általános szállítási díjmérséklésekről. Budapest, 1881. Légrády testvérek.

áldozatok teljes megtartásával semmi, vagy azok lényegtelen felemelésével teljes eredményt biztosítani.

„Az állami befolyás alatt levő vasuti hálózat egyöntetű kezelése esetében ezen célra esetleg a tarifa-mérséklések folytán bizonyos áldozatok fognak igényeltetni, — de általánosságban és nagyjából föl kell tenni, hogy az árleszállításból származó veszteségek egy része a szállított mennyiség növekedése által kárpótoltatnék, és ha ez elmaradna is, a jóval nagyobb közgazdasági haszon megérdemli, sőt követeli ezen áldozatot.“

Mint fenebb is mondók, forgalmi politikánk terén eddig is nevezetes javításokat konstatálhatunk s az ezelőtt felállított postulatumok egy része már meg van valósítva: így az államvasut-rendszer hatalmas kiterjesztése, a tiszavidéki vasut államivá tétele és meghosszabbítása a fővárosig; az osztrák államvasuttal létrejött rendkívül fontos és előnyös szerződés, mely elévülhetlen érdeme marad Ordódynak és Hyeroniminek; munkában a budapest-zimonyi vasut rendkívül fontos vonala; nem különben a buda-szőnyi vasut kiépítése, tervbe a felső Duna szabályozása stb. És magok a közlekedési vállalatok részéről is ujabban eddig nem tapasztalt érzelket észlelünk a forgalmi érdekek kielégítése tekintetében. Erre nézve igen-igen örvendetes közleményt olvastunk egyik napilapunkban,\*) mely szerint valamennyi közlekedési vállalatunk, nevezetesen vasutaink, tekintettel az ideibő termésre, minden lehetőet elkövettek, hogy az igényeknek kellőleg megfelelhessenek. Idegen társulatoktól, vagy

\*) Az „Ellenőr“ 1882. aug. 13. és 15. sz. „eredeti adatok alapján“.

kocsikölcsönzőktől beszerezték a szükséges vasuti járműveket, vagy némelyek saját kocsijaikat alakították át gabnaszállításra. Szükség volt ilyen intézkedésekre, mert „vasutaink normális évek igényei szerint vannak berendezve, az idén pedig rendkívüli követelményeknek kell megfelelniök”. Annál dicsérendőbb, hogy megtették; így remélhetőleg nem fognak ismétlődni a máskor tapasztalt fenakadások és zavarok. Annyival inkább remélhetjük ezt, mert a fővárosban alakult kocsikölcsönző társulat esztendőre ilyenkorra már rendelkezésre bocsáthatja tekintélyesnek ígérkező vasuti kocsi-parkját.

Különös figyelmet és elismerést érdemel azonban valamennyi között a Dunagőzhajózási társaság, mely eddigelé oly annyira ellentétbe helyezte forgalmi politikáját az ország érdekeivel. Az idők jele, hogy még e társaság is most alkalmazkodik és simul az ország érdekeihez és azokat figyelembe veszi. Erre nézve mondja az utóbb említettük forrás: „Kivitelünk szempontjából igen nagy jelentőségű az a cartell, melyet a Dunagőzhajózási társaság a helybeli igazgatóság indítványára kötött az osztrák észak-nyugoti vasutársasággal és az éjszak-nyugoti Elbahajózási társasággal. Ezen cartell értelmében közvetlen tarifák alkottattak a lisztszállításra nézve Budapestről az Elba menti német állomásokra és Hamburgba. Tudvalevő, hogy kormányunkat és kereskedelmünket a német kormány ellenséges vasuti politikája kényszeríté a fiumei irány felkarolására, mert a differenciális tarifák megszüntetése lehetlenné tette terményeinknek Németországon át való kivitelét. A Dunagőzhajózási társaság és a



nevezett vasutak között kötött cartell ismét lehetővé teszi azt, hogy terményeinket a Németországon át vezető rövidebb uton szállithassuk Angliába, Észak-Francziaországba stb., mert a szállitmányokat a Dunagőzhajózási társaság Korneuburgig viszi, a hol azok átrakatnak az észak-nyugoti vasuttársasági kocsikba s ezekből ismét Laubenál, az Elbe mellett, a készen álló hajókra. Közvetlen dijszabás egyelőre csak a lisztszállításra nézve alkottatott, de jelenleg munkában van s nem sokára közzé fog tétetni a gabonaneműek szállítására vonatkozó dijszabás is“.

Közlekedési vállalataink ezen magatartása már magában véve is nagy előny és haladást jelez, mely a jövő tekintetében a legjobb reményekre jogosít. Főleg a három hatalmas közös nagy vállalat, az osztrák állam- és déli vasuttársaság, meg a Dunagőzhajózási társaság, melyek ezelőtt a magyar közgazdasági érdekek nagy kárára államot képeztek az államban, annyira megadták magokat, hogy az első és utolsó a magyar érdekek álláspontjára helyezkedett. A déli vasut jó formán meg van törve s a Dunagőzhajózási társaság és a magyar kormány között vannak még rendezendő kérdések!

És most vessünk egy futó pillantást vízi-utainkra. Először is mi a folyamhajózást illeti, ennek mérveit a hivatalos adatok következőleg tüntetik fel:

1875-ben Magyarországon a folyamhajózás hossza 4280·02 kilométer volt. Szállítás: *a)* utas: 5.506,703; *b)* teher: 19.930,051 métermázsa.

1876-ban a folyamhajózás hossza 4181·52 kilométer. Szállítás: *a)* utas: 4.358,873; *b)* teher: 1.623,565 tonna.



1877-ben 4372·55 kilométer. Szállítás: *a*) utas: 4.505,261; *b*) teher: 1.489,854 tonna.

1878-ban 4372·55 kilométer. Szállítás: *a*) utas: 4.648,769; *b*) teher: 1.649,292 tonna.

1880-ban a hajózható hosszúság evezős hajóval és tutajjal: 4888·03 kilométer; gőzössel: 3039·34 kilométer (és pedig gőzössel a Dunán Dévénytől Ó-Orsováig 1076·31 kilométer, a Tiszán Tisza-Ujlaktól a Dunáig 767 kilométer, a Dráván Légrádtól a Dunáig 155 kilométer, a Száván az országhatártól a Dunáig 595·50 kilométer, a Kulpán Károlyvárostól a Száváig 2·30 kilométer, a Balaton taván egész hosszában 91·03 kilométer, a Ferenczcsatornán egész hosszában 238·20 kilométer, a Bégán Temesvártól a Tiszáig 114 kilométer hosszúságban).

E téren is nevezetes eredményeket birunk felmutatni, de a víziutak ugy közlekedési, mint öntözési tekintetben való felhasználása szintén még igen sok kívánni és tenni valót hagy fenn. Mig Széchenyi István gróf 1830-ban csak két gőzössel kezdte meg a hajózást, ma több, mint 250 gőzös és 4000 különböző hajó közvetíti vízi forgalmunkat s vannak gőzöseink, melyek 10—12 uszályt, azaz 50—60,000 mázsa terhet vontatnak, melyeknek szállítására 10 gőzmozdony és 300 vasuti kocsi kellene. Összes gőzöseink és hajóink felérnek 1000 gőzmozdonnyal és 80,000 vasuti kocsival. És mégis messze vagyunk még attól, hogy a vízfelhasználásának előnyei az egész országra kihatók legyenek. E kérdésnek leglelkesebb, legfáradhatlanabb mozgatója és propagatora, Türr István szavai hosszú idő óta elhangzanak a pusztában, pedig ha nagyobb mérvű víziutakkal, csatornákkal bírnánk, az

ezezen való szállítás ismert olcsósága egyfelől a vasutak tarifáit is lenyomná, más felől tetemes megtakarításokat nyújtana a gazdáknak a szállításnál, mi által a mezőgazdaság jövedelmezőbbé válnék, azon felül pedig ha öntözési czélokra is felhasználtatnék a víz, jelentékenyen fokozná a föld termőképességét. Szóval tömérdek előny és haszon származnék a magyar mezőgazdaságra. Hogy a víziszállítás előnyei tekintetében csak egy példát hozzunk fel, Türr István kimutatja, hogy 1878-ban a Ferencz-csatornán szállított 1.760,175 métermázsagabnanemű, melyért fizettetett Budapestig szállítás fejében 850,755 frt. 67 kr.; ugyan ezen teher-szállítmányért vasuton Budapestig a legrövidebb összeköttetést feltéve, 1.717,124 frt. 82 krt. kellett volna szállítás fejében fizetni, vagyis 866,369 frt. 15 krral többet, mint az említett víziuton. Tehát a víziut olcsósága mellett tényleg megtakarított szállítási díj: 866,369 frt. 15 kr.

A víziut olcsósága adja meg az amerikai versenynek az utolérhetlen fölényt. Mig például New-Yorktól Manheimig egy tonna gabnáért 34 márka fiztetik, addig Budapesttől Mannheimig 50·7 márka számíttatik ugyan azon mennyiség után; továbbá New-Yorktól Rotterdámg 25, Budapesttől Rotterdámg pedig 55·8 márka a szállítási díj egy tonna gabnáért! Mennyivel könnyebben versenyeznénk külföldön nyers terményeinkkel, mennyivel jövedelmezőbb volna a mezőgazdaság, ha ki lennének már mind építve ama víziutak, csatornák, melyek tervei nem egyszer fölmerültek, mint Torontálban az Aranka-csatorna; Aradtól H.-M.-Vásárhelyig a száraz-éri csatorna; a tiszalök-körösi csatorna, mely még VII. Károly alatt

terveztetett s kiszámíthatlan hasznára lenne a Hortobágy vidékének; Szatmárban a szamos-érvölgyi csatorna Gyomáig és mindenek felett a csongrád-budapesti!

Mindezek kiépítése a jövőnek van fentartva s meg vagyunk győződve, hogy közelebb-távolabbi jövőben rájuk, kiépítésükre kerül a sor. A vasutak eddig tulságos mértékben lettek felkarolva a víziutak róvására és figyelmen kívül hagyásával. Így pl. 1868-ban a vasutak és csatornák építésére fölvelt kölcsön kizárólag vasutakra fordított és a már akkor tervben volt csongrád-pesti és tiszalök-gyomai csatorna kiépítése elmaradt.

A kivitel szempontjából mindenek fölött a Duna bir kiváló fontossággal, mely nyugot felé viszi ki terményeinket, miért is a felső Duna szabályozása és a lánczlerakása kiválóan ajánlatos teendő volna. A mi pedig kivitelünket Fiume felé, magyar földön a magyar tengerhez illeti, a vušovár-samaczi csatorna s a Kulpának Károlyvárosig hajózhatóvá tétele bir legtöbb fontossággal. Hogy mily drágán szállítunk Fiuméba, mutatják a következő adatok:

Aradtól Fiuméig fizet

|                |       |                    |       |     |    |      |
|----------------|-------|--------------------|-------|-----|----|------|
| 100 métermázsa | gabna | . . .              | 223   | frt | 60 | krt  |
| "              | "     | liszt              | . . . | 223 | "  | 60 " |
| "              | "     | szesz vagy bor     | 248   | "   | 60 | "    |
| "              | "     | faragott fa, donga | 200   | "   | 50 | "    |
| "              | "     | szalonna           | . . . | 336 | "  | 50 " |
| "              | "     | zsiradék           | . . . | 297 | "  | 60 " |
| "              | "     | vas                | . . . | 261 | "  | 60 " |

Mind addig azonban közlekedési viszonyaink komoly javulásáról nem szólhatunk, míg a magyar Alföldön az év nagy részében a feneketlen „utak“ miatt közlekedni nem lehet s városok és

falvak hosszú időn át benrekednek az ősi sárban. Kiváltképen ezen viszonyok hátráltatták leginkább az Alföld kulturáját. Ennek lehet leginkább tulajdonítani, hogy az alföldi „városok“ jó részt csak nagy faluk. Szörnyű barbár állapot ez! E tekintetben minden úgy van itt, mint ezer év előtt. Ezen pedig okvetlen segíteni kell mielőbb. Elcsik az utépitési anyag és szállításának drágaságára nézve rendszerint felhozatni szokott mentség is, melylyel az ősi indolenciát takarni akarják. Van példa rá, hogy Gorové István, mint miniszter felszólítja az illető vasutat, hogy Szolnok közönségének nyújtson segédkezet az utcsinálásra nézve. A vasut, daczára, hogy N.-Váradtól Szolnokig 19 mértföldnyi távolság van, kijelentette, hogy a kő és kavics felét saját bányájából ajándékozza a közönségnek, a másik felét pedig önköltségen szállítja. El is hozatott az ingyen kavics s az eredmény az lett, hogy Szolnok közönsége nem vette át, hanem a vasutnak kellett azt eltakarítani! Hát ilyen indolencia mellett aztán hiába erőlködünk, mert ki nem lábolunk a barbár állapotokból.

Közlekedésről és különösen víziutakról szólva, hátra van még, hogy egy pillantást vessünk tengeri forgalmunkra, a magyar korona országai kikötőinek tengeri hajózására. A magyar-horvát tengerpart kikötőibe (Fiume, Zengg, Buccari, Portoré, Selze, Novi, Cirquenizza, S.-Giorgio, Stinizza, Jablanac és Carlopago)

a) érkezett:

| évben | hajó | tonna tartalommal | behozott érték frt. |
|-------|------|-------------------|---------------------|
| 1865. | 6275 | 143,938           | 7.386,929           |
| 1866. | 6098 | 142,148           | 9.561,569           |
| 1867. | 6042 | 118,085           | 8.067,257           |

| évben    | hajó | tonna tartalommal | behozott érték frt. |
|----------|------|-------------------|---------------------|
| 1868.    | 6974 | 142,777           | 8.582,727           |
| 1869.    | 3822 | 142,082           | 8.416,838.          |
| 1870.    | 3166 | 160,764           | 9.416,811           |
| 1871.    | 3254 | 171,372           | 12.091,849          |
| 1872.    | 3845 | 205,743           | 15.093,766          |
| 1873.    | 3868 | 197,329           | 16.392,847          |
| 1874.    | 3488 | 191,276           | 13.511,825          |
| 1875.    | 3512 | 205,318           | 11.887,684          |
| 1876.    | 3524 | 194,033           | 13.704,770          |
| 1877.    | 3519 | 190,865           | 10.179,126          |
| 1878.    | 3106 | 198,329           | 10.963,132          |
| 1879.    | 3263 | 280,140           | 10.812,984          |
| 1880. *) | 2682 | 342,643           | 7.851,655.          |

A magyar-horvát tengerpart kikötőiből

b) elindult:

| évben | hajó | tonna tartalommal | kivitt érték frt. |
|-------|------|-------------------|-------------------|
| 1865. | 6192 | 190,761           | 7.771,347         |
| 1866. | 6687 | 189,830           | 7.931,794         |
| 1867. | 6695 | 168,171           | 7.890,120         |
| 1868. | 7072 | 180,976           | 7.153,636         |
| 1869. | 4279 | 183,462           | 6.908,924         |
| 1870. | 3575 | 193,861           | 7.199,847         |
| 1871. | 3439 | 210,434           | 8.738,082         |
| 1872. | 3521 | 209,923           | 12.499,909        |
| 1873. | 3211 | 186,594           | 9.388,779         |
| 1874. | 3501 | 224,266           | 11.531,673        |
| 1875. | 3417 | 243,948           | 11.452,984        |
| 1876. | 3362 | 213,905           | 14.152,336        |

\*) Az 1880. évi „Magyar stat. évkönyv“-ből ezen fontos róvat a behozott és kivitt értéket illetőleg minden igaz ok nélkül teljesen hiányzik. Az 1880. évi adatokat magán uton szereztem meg, de azokból is hiányzik két kikötő forgalmának kimutatása, mert a magyar tengerészeti hatóság nem vette föl. Ez is hiv. statisztikánk jelességeihez tartozik.



| évben | hajó | tonna tartalommal | kivitt érték frt: |
|-------|------|-------------------|-------------------|
| 1877. | 3270 | 215,508           | 12.582,520        |
| 1878. | 3523 | 258,213           | 13.866,889        |
| 1879. | 3570 | 370,155           | 24.265,384        |
| 1880. | 2660 | 339,287           | 19.362,498.       |

A nevezett kikötők között természetesen legnagyobb jelentőségű Fiume, melynek kikötőjéből kivitt

|              |       |                               |
|--------------|-------|-------------------------------|
| 1871. évben. | . . . | 5.63 millió forint értékű árú |
| 1872.        | " . . | 6.97 " " " "                  |
| 1873.        | " . . | 6.45 " " " "                  |
| 1874.        | " . . | 8.39 " " " "                  |
| 1875.        | " . . | 8.68 " " " "                  |
| 1876.        | " . . | 10.97 " " " "                 |
| 1877.        | " . . | 10.08 " " " "                 |
| 1878.        | " . . | 12.37 " " " "                 |
| 1879.        | " . . | 22.70 " " " "                 |

Fiume kivitele tehát 8 év alatt megnégyesződött. E jelentékeny kiviteli gyarapodásban az első helyet a liszt foglalja el, mely volt — ugyan csak a fiumei kikötőn át —

|             |                    |
|-------------|--------------------|
| 1871. évben | 65,982 métermázsza |
| 1872.       | " 84,379 "         |
| 1873.       | " 96,277 "         |
| 1874.       | " 93,956 "         |
| 1875.       | " 100,362 "        |
| 1876.       | " 162,815 "        |
| 1877.       | " 174,440 "        |
| 1878.       | " 285,574 "        |
| 1879.       | " 698,733 "        |

Az utolsó évben kivitt lisztmennyiség métermázsáját 22 forintjával számítva, 15.372,126 frt. értéket képvisel, tehát a kikötők összes kivitelének több mint  $\frac{3}{5}$ -ét. Legyen még az is megjegyezve,

hogy liszt kivitelünk főleg a két utolsó esztendőben emelkedett a külföldi kikötőkbe (az előtt az osztrák-magyar kikötőkbe ment), úgy hogy 1878-ban 170,875 métermázsa, 1879-ben pedig 584,772 métermázsa, tehát az egész liszt kivitelnek mintegy  $\frac{6}{7}$  része ment a külföldi kikötőkbe.

Mindez eddig elé igen öröndetes jelenség, melyet azonban más, kedvezőtlen körülmények és tények nagyon ellensúlyoznak. Értjük a gabna-neműek kivitelének és behozatalának reánk nézve kedvezőtlen mérlegét. Ime a forgalomról szóló hivatalos adatok. Összes kikötőinkből volt a kivitel hektoliterekben:

|             | buza   | kukoricza |
|-------------|--------|-----------|
| 1871. évben | 4,929  | 47,214    |
| 1872. "     | 13,103 | 100,353   |
| 1873. "     | 15,230 | 58,747    |
| 1874. "     | 19,322 | 89,551    |
| 1875. "     | 18,023 | 49,965    |
| 1876. "     | 3,315  | 55,694    |
| 1877. "     | 32,645 | 23,763    |
| 1878. "     | 51,385 | 69,024    |
| 1879. "     | 89,977 | 159,583.  |

Kivittünk tehát e kilencz év alatt összesen 247,929 hektoliter búzát és 653,894 hektoliter kukoriczát. A buza hektoliterét 9 frtjával számítva, a 9 évi buzakivitel értéke: **2.151,361 frt.**, a kukoriczáé pedig **2.615,576 frt.**

Már most állítsunk ezzel szembe a behozatalt ugyan ezen idő alatt, ugyan ezen terményekben. A behozatal volt tengeri kikötőinken át hektoliterekben:

|             | buza    | kukoricza |
|-------------|---------|-----------|
| 1871. évben | 134,940 | 186,472   |
| 1872. "     | 134,958 | 326,501   |

|             | buza    | kukoricza |
|-------------|---------|-----------|
| 1873. évben | 196,307 | 293,870   |
| 1874. „     | 196,399 | 299,085   |
| 1875. „     | 191,789 | 173,330   |
| 1876. „     | 305,401 | 140,100   |
| 1877. „     | 128,360 | 674,777   |
| 1878. „     | 204,400 | 223,784   |
| 1879. „     | 221,751 | 132,936.  |

Behoztunk tehát e 9 év alatt 1.714,305 hektoliter búzát és 2.450,855 hektoliter kukoriczát, mit is a fenebbi számitás. alapján értékre átszámitva, a 9 évi buza behozatal **15.428,745 frt.**, a kukoricza pedig **9.803,420 frt.** értéket képvisel.

A behozatal ezen adatait és végeredményét összehasonlítva a kivitel fenebbi adataival és végösszegével, sajnosan fogjuk látni, mennyivel többet hozunk be a két gabnanemből, mint a mennyit kiviszünk tengeri kikötőinken át. És fájdalmas tudni, hogy azon Fiuménak kivitelre dolgozó malmait, melyre már annyit és oly bükezüen áldozott az ország, 1879-ben 221,751 hektoliter, vagyis 180,344 métermázsa dél orosz búzát öröltek meg! — Ilyenkor azzal szokták vigasztalni magokat némely közgazdák, hogy hiszen nem baj az, ha nyers terményt hozunk be, mikor azt gyártmány (a fiumei esetben: liszt) alakjában ismét kivisszük. Hát ezt mi nagyon sovány vigasznak tartjuk akkor, mikor magunknak is van gyártásra, őrlésre elég alkalmas nyers terményünk. Ott van Fiume hátamögött a nagy gabna termő magyar Kanaán; nem sokkal előnyösebb és hasznosabb lenne a magyar közgazdaságra, ha a fiumei malmok orosz buza helyett magyar búzát örölnének!? A fiumei malmok 1879-ben öröltek

180,344 métermázsa orosz és csak 18,000 métermázsa magyar búzát, tehát az egész örlött mennyiségnek csak  $\frac{1}{10}$  része volt magyar buza; — nyilván azért, mert a jóval nagyobb távolságról jövő orosz buza annak dacára olcsóbb a fiumei piacon, mint a magyar kenyértermény. A vagy nem-e bizonyítja ez is termelési és szállítási viszonyaink nyomoruságát?

E nem örvendetes jelenségek dacára, mint láttuk, Fiumei forgalma szépen növekszik s a kivített még jelentékenyen emelni van hivatva az 1882. évi XIII. t-cz., mely „a Fiume és a nyugot-európai kikötők közt fentartandó rendes gőzhajózási összeköttetésről” szól s az „Adria” magyar tengeri hajózási részvény-társaságot 150,000 frt. évi állami segély mellett évenként legalább 150 és legfőlebb 200 gőzhajózási járatot tartani kötelezi, oly formán, hogy essék:

|                   |                                        |                                      |
|-------------------|----------------------------------------|--------------------------------------|
| havonként 2 járat | Fiuméből                               | Liverpoolba,                         |
| ” 2 ”             | Liverpoolból                           | Fiuméba,                             |
| ” 1 ”             | Fiuméből                               | Glasgowba,                           |
| ” 1 ”             | Glasgowból                             | Fiuméba,                             |
| ” 1 ”             | Fiuméből                               | Londonba, vagy Hullba, vagy Leithbe, |
| ” 1 ”             | Londonból, vagy Hullból, vagy Leithből | Fiuméba,                             |
| ” 1 ”             | Fiuméből                               | Bordeauxba,                          |
| ” 1 ”             | Fiuméből                               | Marseillebe,                         |
| ” 1 ”             | Marseilleből                           | Fiuméba.                             |

17. Állattenyésztés. Az országos gazd. egyesület által e kérdésben 1880. évi január második felében tartott enquête-tárgyalások\*) konsta-

\*) II. Füzet. Az állattenyésztés kérdései. Előadó: Tormay Béla, Budapest, 1880.

tálták egyebek közt azt, hogy apaló az országban nincs elég s a hiány 5—6000-re tétetik; továbbá, hogy „a szarvasmarhalétszám az országban határozottan nem kielégítő; ha egyes helyeken szaporulat mutatkozik is, de általán véve az apadás, különösen jó gulyák fogyása, honnan apaállatok voltak szerezhetők, igen lényeges“. Általában statisztikánk hiányossága és rendszertelensége, az adatoknak nem egyöntetű módon való kezelése és feldolgozása, a miről külön munkát lehetne írni, igen érezhető e kérdésnél is, mert megnehezíti a teljes, alapos, beható tájékozottságot. Míg például 1870-ben a marhaállomány nem csak Magyarország-Erdély, hanem az egész magyar korona területéről megszámláltatott, 1880-ban a hasznos háziállatok létszáma csak Magyarország-Erdélyből van kimutatva egy sovány táblázatban, melynek végén egész lakónikusan az jegyeztetik meg, hogy „A sertések az 1880. évi számlálás alkalmával nem lettek felvéve (!)“. Tehát marhaállományunk ezen épen nem jelentéktelen kereskedelmi, fogyasztási és kiviteli cikkéről nem tudunk semmit. Továbbá az egyszer fölvetett chablonok és kategóriák sem tartatnak meg, hanem mindegyre változnak. Így az 1880. évi stat. évkönyv III. füzeté, mely a mezőgazdaságról szól, úgy az aratás, mint a szüret eredményeinek feltüntetésénél területi mértékül a hektárt használja, de a következő lapon a háziállatokat már nem hektárokhöz, hanem holdakhoz viszonyítja stb. Alapos, kimerítő statisztika nélkül nem csinálhatjuk meg bajaink diagnosisát s ez már magában felette nagy baj és akadály, melynek elhárításáról okvetlenül gondoskodnunk kell. Igen helyesen mutatja



ki egy újabb röpirat\*) nagy mérvű fogvatkozásait hivatalos statisztikánknak, melyben tömérdek fontos kérdésre hiában keresünk adatot és feleletet.

De vegyük elé a rendelkezésünkre álló hivatalos stat. adatokat s tegyünk összehasonlításokat a marhaállományra nézve 1870. és 1880. évek között. Lássuk. Volt 1870-ben:

---

\*) Földmívelésügyi feladataink és a mezőgazdasági egyletek kérdése. Irta: Elleméri Mihály. N.-Becskerek, 1882.

|                              | 16        | őszvér | szamár | szarvasmarha | juh        |
|------------------------------|-----------|--------|--------|--------------|------------|
| Magyarországon . . . . .     | 1.631,388 | 2258   | 26,295 | 3.569,534    | 11.919,739 |
| Erdélyben . . . . .          | 188,264   | 298    | 1,012  | 927,371      | 1.840,961  |
| együtt . . . . .             | 1.819,652 | 2556   | 27,307 | 4.496,905    | 13.760,700 |
| Fiume és kerületén . . . . . | 161       | —      | 14     | 485          | 690        |
| Horvát - Szlavonor. . . . .  | 130,444   | 524    | 894    | 336,069      | 340,106    |
| Határörvidék . . . . .       | 208,562   | 186    | 2,265  | 445,734      | 975,501    |
| mindössze . . . . .          | 2.158,819 | 3266   | 30,480 | 5.279,193    | 15.076,997 |

|                                    | kecske  | sertés    | méhkas   |
|------------------------------------|---------|-----------|----------|
| Magyarországon . . . . .           | 217,827 | 3.071,780 | 365,711  |
| Erdélyben . . . . .                | 191,415 | 501,751   | 122,718  |
| együtt . . . . .                   | 409,242 | 3.573,531 | 488,429  |
| Fiume és kerületén . . . . .       | 11      | 138       | 8        |
| Horvát - Szlavonországon . . . . . | 27,961  | 350,767   | 37,622   |
| Határörvidék . . . . .             | 135,737 | 518,843   | 91,348   |
| mindössze . . . . .                | 572,951 | 4.443,279 | 617,407. |

A lovak számához járul még: a honvédségnél levő 568 s a „katonaságnál“ levő 20,424 darab, összesen 20,999 darab, mi által a lovak fősszege: 2.179,811. És pedig:

|                                  | nehéz fajta | könnyű fajta | összesen    |
|----------------------------------|-------------|--------------|-------------|
| csödör . . .                     | 4,442       | 53,859       | = 58,301    |
| kancza . . .                     | 58,291      | 829,840      | = 888,131   |
| herélt . . .                     | 51,371      | 778,787      | = 830,158   |
| összesen . . .                   | 114,104     | 1.662,486    | = 1,776,590 |
| Ehhez 3 éven alóli csikó . . . . |             |              | 382,222     |
| a honv. és kat.-nál levő . . . . |             |              | 20,999      |
| főösszeg . . .                   |             |              | 2.179,811   |

A szarvasmarha létszámából levonva 73,243 bivalyt, marad: 5.205,950 darab. És pedig:

|                | magyar fajta | külföldi fajta | összesen    |
|----------------|--------------|----------------|-------------|
| bika . . .     | 21,119       | 11,564         | = 32,683    |
| tehén . . .    | 1.575,059    | 477,429        | = 2.052,488 |
| ökör . . .     | 1.140,247    | 251,420        | = 1.391,667 |
| borju . . .    | 1.355,777    | 373,335        | = 1.729,112 |
| összesen . . . | 4.092,202    | 1.113,748      | = 5.205,950 |

Mi a juhokat illeti, volt: nemesített fajta 4.582,375 darab; közönséges magyar fajta pedig 10.494,622 darab.

Már most e marhaállományból esett 1870-ben átlag:

| Magyarországon:         | ló  | szarvasmarha | juh  | sertés |
|-------------------------|-----|--------------|------|--------|
| 1 □mtfdre . . . .       | 437 | 953          | 3197 | 824    |
| 1000 lakosra . . .      | 146 | 319          | 1072 | 276    |
| Erdélyben:              |     |              |      |        |
| 1 □mtfdre . . . .       | 197 | 910          | 1928 | 525    |
| 1000 lakosra . . .      | 89  | 413          | 875  | 238    |
| Magy. korona területén: |     |              |      |        |
| 1 □mtfdre . . . .       | 385 | 929          | 2692 | 793    |
| 1000 lakosra . . .      | 140 | 337          | 977  | 288    |

Ezek az 1870. évi adatok. Állítsuk ezek mellé most az 1880. éveket. Az összes szarvasmarha-állomány következő:

|                          |           |        |
|--------------------------|-----------|--------|
| bika . . . . .           | 39,133    | darab  |
| tehén . . . . .          | 1.740,399 | "      |
| növendék-marha . . . . . | 1.636,312 | "      |
| jármos ökör . . . . .    | 976,880   | "      |
| hizó-marha . . . . .     | 111,261   | "      |
| bivaly . . . . .         | 93,558    | "      |
| összesen . . . . .       | 4.597,543 | darab. |

Esik egy □kilométerre 16.4 darab és 1000 lakosra 335 darab. — Fajok szerint:

magyar faj:

|                                 |           |       |
|---------------------------------|-----------|-------|
| bika . . . . .                  | 24,701    | darab |
| tehén . . . . .                 | 1.244,125 | "     |
| esik egy bikára tehén . . . . . | 50        | "     |

színes faj:

|                                 |         |       |
|---------------------------------|---------|-------|
| bika . . . . .                  | 14,432  | darab |
| tehén . . . . .                 | 496,274 | "     |
| esik egy bikára tehén . . . . . | 34      | "     |

A jármos ökrök faja és a szántóföldhöz való viszonyítása következő:

|                      |         |       |
|----------------------|---------|-------|
| magyar faj . . . . . | 858,668 | darab |
| színes faj . . . . . | 118,212 | "     |
| összesen . . . . .   | 976,880 | darab |

Lévén pedig az összes szántóföld 19.766,840 hold, esik egy pár jármos ökrökre 44.6 hold. — A juh-állomány tesz összesen 9.252,123 darabot. (Ebből magyar juh 3.218,359 darab, nemesített juh 6.033,764 darab.) — Kecske 236,352 darab. — A ló-állomány tesz 1.819,508 darabot. (Ebből csödör 96,643, kancza 808,567, herélt 635,178 és csikó 279,120 darab.) — A sertések száma,

mint már megjegyeztük, nem vétetett föl 1880-ban. Valamint a méhkasok száma sincs kimutatva.

Ha már most vizsgálat alá vesszük ez adatokat, el kell ismernünk általában, hogy marhaállományunk akár a területhez, akár a lakosok számához, akár pedig a szántóföldhez viszonyítva, — kevés.

Ha pedig (mindig a szoros értelemben vett Magyarországot véve alapul) összevetjük az 1880-ki marhaállományt az 1870-kivel, gyarapodás helyett némely esetben tetemes csökkenést tapasztalunk. Csupán a szarvasmarha-állomány szaporodott a tíz év alatt 100,638 darabbal; ellenben fogyott: a ló 144 darabbal, a kecske 232,890, a juh pedig már épen 4.508,577 darabbal.

Nem lehet tehát eléggé ismételni és hangsúlyozni, hogy az állattenyésztésre az eddiginél nagyobb gondot fordítsunk. Az állattenyésztés kérdései felett az orsz. gazd. egyesület által tartott enquête-tárgyalásokról készült s már idézett munkálatban a bizottsági jelentés erre nézve igen fontos irányeszméket és szakszerűen megjelölt teendőket foglal magában, miket érdemes volna minden gazdának komolyan fontolóra venni. Érdekes volna tudni, mennyivel szaporodott a 10 év alatt marhaállományunkban a külföldi faj, de ez a stat. adatokból nem tűnik ki, mert míg az 1870-ki adatok a magyar korona egész területére szólnak, az 1880-kiak csak a szoros értelemben vett Magyarországra vonatkoznak. Így is azonban a színes fajú bikáknál és teheneknél szaporodást lehet látni. Meg kell adni, hogy a kormány e téren megtett és megtesz minden lehetőt, de még nagyon tágnező nyílik a tevékenységre. Mindenek előtt



magában a mezőgazdaságban kell az állattenyésztés fejlesztését inicziálni. E tekintetben is némi eredményeket jegyezhetünk föl. Így 1870-ben a mesterséges kaszálók még csak 217,423 hektárt foglaltak el, 1880-ban már 364,708-at. Rét- és gypszéna 1870-ben 2.302,772 hektáron termett; 1880-ban már 2.740,229 hektáron; vagyis a kaszálók összesen elfoglaltak 1870-ben 2.520,195 hektárt, 1880-ban pedig 3.104,937 hektárt. Termett pedig az összes kaszálókon 1870-ben 39.8 millió métermázsa, 1880-ban már 44.9 millió métermázsa takarmány. Ezen művelési ág tovább fejlesztése, másfelől egyéb organikus intézkedések megtétele mellett, a melyek fejtegetése azonban e munka keretén kívül esik, de melyek tekintetében ujlag is utalunk az említett bizottsági jelentésre, juthatunk csak célhoz.

Egyéb iránt ugy látszik, hogy állattenyésztésünk hanyatlása közös más államok e nemű bajaival. Így Lambl, prágai tanár 1868-ban megjelent munkájában\*) összevetette 17 európai állam marhalétszámát s azon eredményre jutott, hogy a szarvasmarhá 11 államban 5.2 millióval fogyott (pl. egyedül Franciaországban 2.7 millióval); ellenben 6 állam területén 2.3 millióval szaporodott (pl. Oroszországban 1.8 millióval), de a 17 államban összevéve az apadás mégis harmadfél millióra megy.

A juhoknál ugyan ezen esetet konstatálja a szerző. 11 államban 15 millióval fogyott a

---

\*) Depecoration in Europa; volkswirtschaftlich-agronomische Studie. Von Dr. F. B. Lambl, Prof. der Landwirthschaft an der polytechnischen Hochschule, Prag, Verlag bei C. L. Hirschfeld, Leipzig.

juhállomány (köztük Franciaországban 8·7, Olaszországban 2 millióval stb.); 6 államban növekedett 8·3 millióval (pl. Oroszországban 4·3 millióval); de az egész létszám-csökkenés a juhoknál közel 7 millió. A sertések száma a 17 államban összesen 3 millióval fogyott. Csupán a lovaknál mutatkozik némi csekély szaporulat, összesen 1·1 millió darabbal a 17 államban s ebből is 900,000 Oroszországra egymagára esik.

Ugyanezen szerző kimutatja a marhalétszám relatív csökkenését is. E célra az élő súlyt fölveszi átlag az embernél 50, szarvasmarhánál 275 és a juhoknál 30 kilóval s ezen alapon kimutatja, hogy a lakosságra fejenként csökkent a marhalétszám Romániában 75 kilóval, Franciaországban 29, Ausztriában 23, Bajorországban 16, Magyarországon 14, Würtembergben 12, Szászországban 10, Olaszországban 6, Badenben 5 és Angliában 3 kilóval. Csupán Oroszország mutat egyenletes emelkedést az állat- és embersúlyban és Poroszországban mutatkozik a lakosságra fejenként az állatsúlynak 1 kiló emelkedése.

Ez más szavakkal azt jelenti, hogy Európa, a megfogyatkozott marhaállomány következtében, ha javulás nem áll be, mind inkább utalva lesz arra, hogy Amerikából importáljon állatot és húst. Egy okkal több arra nézve, hogy kettőzött gonddal lássunk állattenyésztésünk fejlesztéséhez.

**18. Borászat és gyümölcstermelés.**  
A hivatalos statisztikai adatok után a következő áttekintést nyújtjuk a szőlő- és bortermelésre nézve:

|                                              | 1874.     | 1875.     | 1876.      | 1877.     | 1878.     | 1879.     | 1880.     |
|----------------------------------------------|-----------|-----------|------------|-----------|-----------|-----------|-----------|
| Szőlőterület (hektár)                        | 358,001   | 358,796   | 360,266    | 360,046   | 361,724   | 362,229   | 362,233   |
| Bor (fehér, vörös, szürke, asszú) hektoliter | 1.998,083 | 6.260,258 | 1.858,034  | 3.534,041 | 8.075,833 | 6.314,343 | 2.426,799 |
| Termett átlag egy hektáron (hektoliter)      | 5.72      | 17.85     | 5.24       | 9.87      | 22.37     | 17.47     | 6.74      |
| Szőlő. Eladatott külföldre . . .             | } kilo    | 1.632,792 | 3.273,158  | 5.280,390 | 3.299,232 | 2.962,212 | 832,827   |
| Eladatott helyi fogyasztásra . . .           |           | 5.555,872 | 12.935,034 | 2.652,321 | 1.347,601 | 3.159,654 | 2.995,808 |
| összesen .                                   |           | 7.188,664 | 16.208,192 | 7.932,711 | 4.646,833 | 6.121,866 | 3.828,635 |

### Értéke:

|                                                    |            |            |            |            |            |            |            |
|----------------------------------------------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|------------|
| a termett összes bor-<br>nak osztr. ért. frt. .    | 29.599,388 | 47.379,282 | 15.469,410 | 28.147,755 | 41.850,123 | 36.259.244 | 21.013,826 |
| az eladott összes szőlő-<br>nek osztr. ért. frt. . | 768,907    | 1.198,507  | 903,951    | 573,812    | 594,206    | 296,586    | 404,089    |
| együtt .                                           | 30.368,295 | 48.577,789 | 16.373,361 | 28.721,567 | 42.444,329 | 36.555,830 | 21.417,915 |

Kitünik e táblázatból, hogy a szőlőterület a hét év alatt több mint 4000 hektárral növekedett; hogy tehát a szőlőművelés tért foglalt s arra mind több-több gondot fordítottunk. Mi a termést illeti, az időjárás és a phylloxera pusztításai következtében, mint a kenyérterményeknél, itt is nagy hullámozás tapasztalható és hektáronként 5.24 és 22.37 hektoliter mint legszélsőbb határok között mozog. Mind az által a hét évi termés-átlag 12.18 hektolitert tesz hektáronként, a mi bizony nem valami nagy hozam.

A közlött hivatalos adatokból nem tűnik ki, mennyi bort exportál Magyarország; e tekintetben tehát az új keletű forgalmi statisztika adataihoz kell folyamodnunk, hogy tájékozva legyünk az iránt, minő kiviteli értéket képvisel s minő jelentőséggel bír e termelési ág.

Nós ez adatok szerint 1881. júliustól 1882. június végeig terjedő egy év alatt Magyarország borkivitele volt hordókban és palaczkokban 897,267.55 métermázsa 14.528,000 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 734,333.16 métermázsa 10.861,147 frt. értékben és pedig hordóbor 726,963.71 métermázsa 10.574,832 frt. értékben és palaczkbor 7369.45 métermázsa 286,315 frt. értékben; a külföldre marad csupán 162,934.39 métermázsa 3.666,853 frt. értékben és pedig hordóbor 160.403.17 métermázsa 3.550.447 frt. és palaczkbor 2431.22 métermázsa 116,406 frt. értékben.)

Ugy de importálunk is bort s a borimport tett a mondott idő alatt hordóban és palaczkokban együtt 76,974.73 métermázst 1.278,781 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 66,740 métermázsa

1.035,051 frt. értékben és pedig hordóbor 65,207·90 métermázsa 930,075 frt. és palaczkbor 1532·10 métermázsa 104,976 frt. értékben; a külföldről behoztunk csupán 10,234·73 métermázst 243,730 frt. értékben és pedig hordóbort 9069·66 métermázst 125,055 frt. és palaczkbort 1165·07 métermázst 118,675 frt. értékben.) Tekintve viszonyainkat, ez elég nagy behozatalnak mondható, melyet bizvást nélkülözhetnénk is. A borbehozatal értékét levonva a kiviteléből, marad tiszta kiviteli összeg: 13,246.219 frt., mely összeget, tekintve, hogy a kimutatott 7 évi bortermelés értékének átlaga évenként 32,065·583 frtot tesz, kellő utánajárással tetemesen fokozhatnók.

Ausztria után a következő államok, illetőleg piacok fogyasztották borainkat ez évben: Svajcz 53,000, Németország 52,000, Bosznia-Hercegovina 16,000, Franciaország 10,000, Románia 9000, Oroszország 8000 stb. és Anglia csak mintegy 600 métermázst. Mint egyéb mezőgazdasági terményeknél, úgy a bornál is Ausztria legjobb fogyasztónk. Annál kevesebb bort vesz tőlünk Anglia, melynek gazdag piacát minden áron meg kellene nyernünk. Nagyobb termelőink és borkereskedőink erre különös figyelmet fordíthatnának, tekintve, hogy az „Adria“ által most már tökélyesbült direkt összeköttetésünk Angliával a tengeren, sőt tervben van az „Adriának“ jelentékeny tökével gyarapítása és üzletének kiterjesztése. Az angol borpiacot tudvalevőleg a portugál, spanyol és francia borok tartják elfoglalva, de Greger Miksa hazánkfia páratlan buzgalmának s nagymérvű erőfeszítéseinek sikerült mégis 1861. óta lépésről lépésre tért foglalni Angliában a magyar bor



számára, melyet az angolok jó ideig csak „gyógyszer” gyanánt használtak. Greger 1864-ben 15,594, 1865-ben 27,349, 1866-ban 52,564, 1868-ban 71,475 gallone bort importált Angliába (gallone à  $4\frac{2}{3}$  liter). Borimportja 1877-ben már 132,819 gallonera, tehát mintegy 6000 hektoliterre emelkedett. E nagyérdemű férfiúval összeköttetésben sokat lendíthetne borkivitelünkön egy oly társulat megalakulása, mely czélul tűzné ki, mind nagyobb és nagyobb mértékben meghodítani az angol piacot a magyar bornak, melyet Angliában már ismertetessé tett s melynek útját megtörte már Greger.

Teljes elismeréssel kell adóznunk ama buzgó és tevékeny intézkedésekért, melyeket a kormány a szőlőszet és borászat terén eddig tett. E tekintetben igen örvendetes jelenségekkel találkozunk Miklós Gyula borászati kormánybiztos jelentésében.\*) Az elhanyagolt termelési ág fejlesztése érdekében létrejött a borászati törzskönyv, „mely nemcsak a hazai gazda- és kereskedői körök, de, és főleg a külföld tájékoztatására lévén szánva, összes külföldi konszultatusaink útján az egész művelt világ borkereskedői közt szétszórattott”, — mely intézkedés folytán élénk érdeklődés támadt s a bor. kormánybiztossághoz számos megkeresés és tudakozódás érkezett. — Meg van teremve a magyar cognac-ipar, mennyiben a gyártás az ország különböző vidékein megindított (Budapesten, Kecskeméten, Verseczen, Gyönkön Tolnamegyében,

---

\*) Bárány Kemény Gábor földmiv., ipar- és keresk. m. kir. miniszter ur ő nmságához intézett tiszteletteljes jelentése Miklós Gyula borászati kormánybiztosnak, melyben 1880. évi május havától 1881. évi decz. hó végeig a borászat terén kifejtett működéséről jelentését beterjeszti. Budapest, 1882.

Szilágy-Krasznán, Aradon). — Létesült a bor értékesítése érdekében a központi pincze, hol a termelő a maga terményeit hamisítatlan mivoltukban bemutatathatja, a fogyasztó pedig a keresett cikket az eredeti forrásból kaphatja, mi által tehát a termelő és fogyasztó közvetlen érintkezésbe lép. A jelentés kiemeli, hogy daczára ez intézmény új voltának, a közp. pinczében 33 nagy termelő hordóborai kezeltetnek; többen újabb mennyiségek beküldését jelentették be s a palaczkpincze és a mustaborok dús választékát képes felmutatni, — több százra menő termelő részéről. — A fontosabb borvidékeken mintaszüretek tartattak, hogy az okszerű szüretelés módozatai a közönséggel megismertessenek. — A vándortanárok nagy tevékenységet fejtettek ki s működésökben a következő pontozatokra fordították figyelmöket:

I. A szőlőszetre nézve: 1. a szőlőfajok osztályozása és ismertetése; 2. új szőlőtelepítvények berendezése a czélszerű közlekedési ut és vízvezetékekre való figyelemmel; 3. a szőlőszaporítás és nemesítési módjainak ismertetése; 4. a szőlőművelés rendes évi munkálatai; 5. a szőlő ellenségeinek s betegségeinek ismertetése és elhárítása.

II. A borászatra nézve: 1. szüretelés; 2. a mustjavítás módjainak ismertetése; 3. erjesztés; 4. a bor ászokolása és palaczkozása; 5. a bor betegségeinek ismertetése és gyógyítása; 6. a szőlő és bor mellékterményeinek értékesítése; 7. a cognac-gyártás.

A már meglevő vinczellérképezdek mellett megajánlva a kívánt hozzájárulást, hasonló intézetek felállítását kérelmezték: Beregszász,

Esztergom, Fehértemplom, Pécs, Pozsony, Szerednye és Versecz. — A S.-A.-Ujhelyen tartott borászati értekezleten nagy fontosságú határozat hozatott. Ugyanis egyhangulag kimondatott a tokaj-hegyaljai borok értékesítése és piacra hozása céljából egy több millió alap-tőkével rendelkező társulat megalakulásának szüksége. E célból ki is küldetett egy végrehajtó bizottság, az élén Andrássy Manó gróffal és Viczmándy Ödönnel. (Követésre méltó példa az ország más jelentékeny bortermelő vidékeire.) Stb. stb.

A szőlőültvényeket veszélylyel fenyegető phylloxera és más kártékony rovarok elleni védekezés tekintetében is az országos phylloxera-kísérleti állomás, nem különben a farkasdi, szendrői és istvántelki kísérleti telepek felállítása, berendezése és működésbe hozatala és más intézkedések által sok történt ez irányban. \*)

Mindezek igen örvendetes mozzanatot képeznek s haladást jeleznek a magyar szőlőszet és borászat terén. De van aztán az éremnek más oldala is. Így például az ország szőlőszet és borászat tekintetében 5 kerületre van osztva. (Dunán innen és túl, Tiszán innen és túl s a Királyhágón túl.) E roppant kerületek mindenikében egy-egy vándortanár működik s így esik a 362,233 hektárnyi szőlő-területből egy-egy vándortanárra, szerte-szét szórva, egymástól messze vidékeken 72,446 hektár! Hogy ekkora területen egy ember komolyan

---

\*) I. dr. Horváth Géza, az orsz. phylloxera-kísérleti állomás főnökének jelentését báró Kemény Gábor miniszterhez. I. évfolyam. 1881. Budapest, 1882.

működhessék; hogy működése kihasson minden termelőre (mert ez volna a cél); hogy a szőlőszet és borászat minden részlet kérdését az összes termelőkkel megismertethesse s hogy képes legyen mindegyre ellenőrizni, hogy vajjon az általa elhintett magvak megfogamzottak-e s ha nem, újra kezdeni a munkát, mindegyre, mindütt jelen lenni, felvilágosítani, oktatni, vezetni, buzdítani, — az határos a lehetetlenséggel. Azt nem bírja meg egy ember, ha megfeszül sem; nem bírja meg, ha még oly lelkes, páratlanul buzgó és kiválóan szakértő is a kormánybiztos. Az eddigi erők létszámával, még oly fokozott ügy buzgalom mellett is csak részleges eredményeket fogunk elérhetni; de olyan tevékenységet, mely egy általános, hatalmas reform jellegével bírjon, mely áthassa az egész országot, annak összes szőlő- és bortermelő közönségét, nem várhatunk. Ehhez — egyéb intézkedésektől eltekintve, hogy csak e témánál maradjunk — az kellene, hogy legalább is megötszöröztessék a vándortanárok száma az említett kerületekben.

Az idézett jelentés azt az impressiót teszi reánk, hogy a vándortanárok főleg és tulnyomóan a nagy termelők szőlői- és pinczéiben foglalatosságnak leginkább; egy-egy nagy termelőnél többször, ismételten megfordulnak, de a néppel magával, s a kistermelőkkel aránylag keveset törődnek. Ez pedig nem jól van így. A nagy termelő, intelligens közönség már annál fogva is, hogy intelligens, könnyebben alkalmazkodik, sajátítja el a tudomány vívmányait e téren is; maga is inkább rendelkezik a szükséges szakképzett személyzettel és így könnyebben tér át az okszerű művelésre és kezelésre. Az alsóbb termelő- és néposztály az,



mely legcsökönösebben ragaszkodik a megszokott művelési módokhoz. Ennél kellene tehát leginkább hatni a szakszerű ismeretek és belátás terjesztésével, mert az is első rangú nemzetgazdasági és állami érdek, hogy az alsóbb osztályok megtaníttassanak arra és felvilágosíttassanak az iránt, hogyan huzhatnak nagyobb jövedelmet földjükből.

Milyen kitünő gyakorlati érzékről tesz tanúságot például a v a s - m e g y e i gazd. egyesület által hirdetett pályázat egy gazdasági vándortanítói állomásra! Ez állomással 900 frt. fizetés és 300 frt. uti általány élvezete van egybekapcsolva s ezen javadalmazásért a vándortanító köteles az állattenyésztés és növénytermelés köréből vett, s a kis gazdák tájékoztatására, oktatására alkalmas gyakorlati előadásokat tartani, s ezek eredményéről az egyesület elnökéhez írásbeli jelentést tenni.

Ha egyébert nem, legalább az adóképesség fokozása érdekében is kellene ez irányban erélyesen hatni.

Hogy az állam kincstárnak mekkora érdeke van a bortermelésnél, arra nézve álljanak itt a következő hivatalos stat. adatok. Az állam tényleg bevett a boradóból:

|          |       |           |       |
|----------|-------|-----------|-------|
| 1874-ben | . . . | 2.639,124 | frtot |
| 1875-ben | . . . | 2.707,598 | "     |
| 1876-ban | . . . | 2.937,979 | "     |
| 1877-ben | . . . | 2.918,719 | "     |
| 1878-ban | . . . | 2.874,903 | "     |
| 1879-ben | . . . | 3.090,639 | "     |
| 1880-ban | . . . | 3.323,849 | "     |

A jelentésből is kitűnik, hogy az alsóbb osztály igen csekély érdeklődést tanúsít a vándortanári



működés iránt és nagy az indolencia. Ezt az érdeklődést fokozni s az indolenciát megtörni, volna tehát a feladat. De ehhez, mint mondók, nagyobb számú szakerő szükséges.

Nagy vád terheli e tekintetben a hatóságokat is. E sorok írójának személyes tudomása van arról, hogy egyebek közt egy nagy és híres alföldi város, melynek határában 8000 hold szőlő van, minő magatartást tanusít e kérdésben. A vándortanár felkérte a város „érdemes” polgármesterét, hogy hasson közre, miszerint a tartandó szakelőadásra az érdekeltek minél számosabban jelenjenek meg. A polgármester azt felelé a vándortanárnak, hogy a nép úgy sem érdeklődik az ügy iránt; ha meg is hallgatja az előadást, megszokott művelési módjától nem tágit; aztán nehéz is az embereket összehozni. Menjen hát a vándortanár istenhírével, más, hálásabb vidékekre. Az elutasított vándortanár keserű kifakadásokba tört ki az értelmetlenség fölött, mely a legsajátabb érdekek felismerésére is képtelen. Szakasztott mása ez a fenebb említett szólnoki esetnek, midőn a t. közönség a vasut által utcsinálás céljából szállított ingyen kavicst nem szállította el. És ilyen eset számtalan fordul elő.

Azonkívül maga az idézett jelentés is tömérdek hiányra és hibára mutat rá, úgy a szőlőművelés-, mint a pinczekezelésnél. Így pl. a dunáninneni kerületben a következők emeltetnek ki: „Számtalan összekevert faj, mely úgy a metszésre, mint a szüretelésre, valamint a termés mennyisége- és minőségére is káros befolyással van; a sok fajnak egyenlő művelési mód szerinti metszése; a tökefej-képzésre kevés gond fordítottatik; a földjavítás

elhanyagolása; az ültetvények sűrű állása, mi úgy a tápanyag-felvétel, mint a nap meleg behatásának nagy hátrányára szolgál. — A pinczekezelést illetőleg ezen kerületben nagyobb pincze, melyben tökéletesen berendezett és az újabb elveknek megfelelő borkezelést találnánk, igen kevés van. Nem számítva a főváros területét és Kőbányát, talán 5—6 pinczénél nincs több, mely említést érdemelne.“

Különösen nagy baj, hogy termelőink jelentékeny része nemcsak egyes kerületekben, de általában nem törekszik a boregyenlősítésére, a mi károsan hat vissza a borkereskedésre, nevezetesen a kivitelre. A b. kormánybiztos jelentésének egy passusa erre nézve így szól: „A borkereskedés a dunáninneni kerületben a főváros területét és Pozsonyt kivéve, igen korlátolt. A mi a vidékekről külkereskedésbe jut, az 4—5 kézen megy keresztül, a haszon tehát kisiklik a termesztő kezéből és hogy nagy vevők közvetlen meg nem keresik az itteni nevezetesebb bortermő helyeket, vagy csak ritkán keresik meg, annak oka leginkább abban rejlik, mert egyenlő bort egy-egy pinczében 3—4 hordóval sem találni, annál nagyobbak az eltérések a szomszédok borai között; a mi természetes, mert a termesztők csak a relatív jóságra törekszenek, de arra nem gondolnak, hogy a bornak jellegét kifejtsék“ — stb.

Ugyancsak ide vonatkozólag mondja az orsz. magyar gazd. egyesület enquete-bizottsága:\*)

---

\*) Az orsz. magyar gazd. egyesület által gazdasági bajaink ki-  
puhatolása és orvoslása érdekében tartott enquete-tárgyalások, III. füzet.  
Szőlőmivelés és borászat. Előadók: Korizmics László és Molnár István.

„A magyar bor rendes világkereskedelmi árucikk eddig azért nem lehetett, mert nincsenek az egyes vidékeken folytonosan egyenlő jellegű boraink; ellenkezőleg minden hegyoldal, sőt minden egyes birtokos szőlője igen eltérő jellegű bort szolgáltat minden évben. Ha borászatunkon gyökeresen akarunk segíteni, a szőlőfajták megválasztásán s a már egyszer kiválasztott fajták általános ültetésén és terjesztésén kell a dolgot elkezdenünk; mindaddig, míg ezt nem tesszük, borkivitelünk jelen pangó helyzetéből nem fog állandóan kiemelkedhetni“.

Tehát őszinte és teljes elismerésünk mellett mindazon dicséretre méltó intézkedések iránt, melyek gazdasági életünk minden terén s minden ágában úgy a kormány, mint egyes testületek által a gazdasági érdekek előmozdítására különösen újabb időben tétettek, mégis sok teendő van még hátra, a mit nem lehet eléggé és elégszer hangsúlyozni — a közönség előtt. Borászati, szőlőszeti kiállítás, gyümölcs- és konyhakertészeti kiállítás, méhészeti és halászati kiállítás, állatkiállítás, tenyészállat-vásár, ekeverseny — mind ez mutatja, hogy gazdasági életünkben eddig szokatlan pezsgő tevékenység kapott lábra. Adná isten, hogy hova-tovább mind jobban fokozódjék s ez áramlatba bevonassanak azon körök is, melyek eddig a haladás iránt igen csekély, vagy épen semmi érdeklődést és érzéket nem tanúsítottak.

És szóljunk most valamit a gyümölcs-termelésről. Hogy ez iránt tájékozhatassuk magunkat, forrás és utmutató gyanánt használjuk az 1881-ben Budapesten tartott gyümölcskiállítás

kathalógusát.\*) Kiállított 246 faj alma és 205 faj körte. Kivitelre és eladásra alkalmas körte- és almafajok termelőiként vannak feltüntetve: 1. Tisza László (Mező-Nagy-Csán, Torda-Aranyos megyében; gyümölcsstelepének nagysága 30 hold; termőfák száma 3000 darab, a telep alakított 1854. óta; eladási maximum egy évben 50,000 kiló, eladási minimum egy évben 200 kiló. Piacza: Kolozsvár, Budapest, Bécs). — 2. Kiss Bálint (l. alább. Eladási maximum egy évben 8000 kiló; eladási minimum egy évben 250 kiló; métermázsánként 10—14 frton a tövisi vasuti állomásnál az ország különböző vidékeire). — 3. A n.-enyedi gyümölcsészeti egyesület (l. alább. Eladási maximum egy évben: 400 hektoliter Batul, 1000 hektoliter Gyógyi, 500 hektoliter Pónyik. Eladási minimum egy évben mindegyikből 100 hektoliter az ország különböző vidékeire (Kolozsvár, Arad, Budapest, H.-M.-Vásárhely, Debreczen, Esztergom stb.), a Batul és Pónyik 6—8, a Gyógyi 4—6 frton kel hektoliterként). — 4. Horváth Márton (l. alább. Elad 20—50,000 kilót évenként Romániába, főleg Bukarestbe, kilónként általában 35 kron).

Kitűnő almafajnak van qualifikálva 10, jelesnek 79; kitűnő körtefajnak qualifikáltak 9, jelesnek 74. — A kiállítók összes száma volt 143 (de ebből 26 nem magyarországi).

Tájékoztatásul és még inkább buzdítás képen álljanak itt azon magyar termelők nevei, kiknél

---

\*) Az orsz. magyar gazdasági egyesület által báró Kemény Gábor földmívelési miniszter ur ő nagyméltóságának védnöksége alatt Budapesten 1881. október hó 15-ikétől 18-ikáig bezárólag megtartott gyümölcs- és konyhakertészeti kiállítás kathalógusa. Budapest, 1881. Wilkens és fia nyomása.



a katalógus a szükséges statisztikai adatokat is közli:

Kubinyi Kálmán, Isztebne, Árva megye. A gyümölcs-telep nagysága  $2\frac{1}{2}$  hold 172 db. termőfával.

Czoch Pál, Árva megye. A gyümölcs-telep 100 □öl 60 db. termőfával. Alakított 1839-ben.

Debreczeni kertészeti egyesület, Debreczen. A gyümölcs-telep nagysága 26 hold 600 db. termőfával. Alakított 1861-ben.

Kiss Bálint, Csáklya, Alsófehérmegye. A gyümölcs-telep nagysága 26 hold 250 db. termőfával. Alakított 1815-ben.

Nagy-enyedi gyümölcsészeti egyesület, Nagy-Enyed, Alsófehérmegye. A gyümölcs-telepek nagysága 90 hold 1100 db. termőfával. A gyümölcs-telepek kora 30—60 év.

Horváth Márton, Krizba, Brassó megye. A gyümölcs-telep nagysága 11 hold 2000 db. termőfával. Alakított 1861-ben.

Torda-aranyosi gazdasági egyesület, Torda-Aranyos. A gyümölcs-telep nagysága  $4\frac{1}{2}$  hold 500 db. termőfával. Alakított 1873-ban.

Károlyi Sándor gróf, Koppánd, Torda. A gyümölcs-telep nagysága 4 hold 300 db. termőfával.

Gajdossik Ráfael, Új-Bánya, Bars megye. A gyümölcs-telep nagysága 3 hold 1140 db. termőfával.

Koperniczky József, Új-Bánya. A gyümölcs-telep nagysága 2 hold 713 db. termőfával. Alakított 1850-ben.

Petykó Elek, Új-Bánya. A gyümölcs-telep nagysága 2 hold 500 db. termőfával.

Báró Bánffy Elek, Bagos. A gyümölcs-telep nagysága 4 hold 250 db. termőfával. Alakított 1860-ban.

Balogh Ágost, Felső-Kocskocz, Trencsén megye. A gyümölcs-telep nagysága 6 hold 300 □öl 6900 db. termőfával.

Bartos Gyula, G.-Hodos. A gyümölcs-telep nagysága 1 hold 100 db. termőfával.

Berzeviczy Ödön és Pál, Berzevicze, Sáros megye. A gyümölcs-telep nagysága 10 kat. hold 500 db. termőfával. Alakított 1874-ben.



Birly Lajos, Nagy-Bilitz, Nyitra megye. A gyümölcsstelep nagysága 2 hold 250 db. termőfával. Alakított 1860-ban.

Bosnyák Lajos, Lócse, Szepes megye. A gyümölcsstelep nagysága 3800 □öl 7–800 db. termőfával.

Csapó Kálmán, Pusztá-Bogárd, Veszprém megye. A gyümölcsstelep nagysága 13 hold 900 db. termőfával. Alakított 1863-ban.

Ebergényi Sándor, Felső-Bük, Sopron megye. A gyümölcsstelep nagysága 3 hold 300 db. termőfával. Alakított 1840-ben.

Gr. Eszterházy Antal, Szempcz, Pozsony megye. A gyümölcsstelep nagysága 11 hold 300 db. termőfával. Alakított 1877-ben.

Földváry Mihály, Tass, Pest megye. A gyümölcsstelep nagysága 2600 □öl 450 db. termőfával. Alakított 1866-ban.

Goeser Vitusz, Zombor, Bács megye. A telep nagysága 6 hold 400 db. termőfával. Alakított 1870-ben.

Guzmán Dénes, Misztotfalu, Szatmár megye. A gyümölcsstelep nagysága 17 hold 140 db. termőfával.

Hajos József, Dömsöd, Pest megye. A gyümölcsstelep nagysága 20 hold 1200 db. termőfával. Alakított 1856-ban.

Katcz Mihály, Piricse, Szabolcs megye. A telep nagysága 4 hold 200 db. termőfával. Alakított 1860-ban.

Gr. Keglevich István, Kis-Tapolcsány, Bars megye. A telep nagysága 14 hold 1300 db. termőfával. Alakított 1870–75-ben.

Kovács Károly, Szürthe, Ung megye. A gyümölcsstelep nagysága 6 hold 240 db. termőfával. Alakított 1850-ben.

Krchnyák Márton, Bilicz, Nyitra megye. A telep nagysága 4 hold 9600 db. termőfával. Alakított 1860-ban.

A m. - óvári m. k. gazdasági akadémia botanikus kertje. A gyümölcsstelep nagysága  $2\frac{3}{4}$  hold 180 termőfával. Alakított 1850-ben.

Majthényi László, Roszkosi pusztá, Bars megye. A telep nagysága 320 hold 18,842 db. termőfával. Alakított 1824-ben.

Malachovszky László, Szabadka, Bácsmegye. A gyümölcs-telep nagysága 600 □öl 5206 db. termőfával. Alakított 1869-ben.

Mednyánszky Sándor, Medne, Trencsénmegye. A határozatlan nagyságu gyümölcs-telepen 15,000 db. termőfa van. Alakított 1840-ben.

Mihályi Péter, Szarvaszó, Máramarosmegye. A gyümölcs-telep nagysága 20 hold 1100 db. termőfával.

Muraközy László, Kecskemét, Pestmegye. A gyümölcs-telep nagysága 5½ kat. hold 500 db. termőfával. Alakított 1830—1860. évben.

Reichsthaler János, Pozsony. A telep nagysága 4 hold 4000 termőfával.

Rónay Albert, Alsó-Hrabocz, Zemplénmegye. A gyümölcs-telep nagysága 5 kat. hold 600 db. termőfával.

Somogyi Gyula, Kis-Várda, Szabolcsmegye. A gyümölcs-telep nagysága 45 kat. hold 800 db. termőfával. Alakított 1830-ben.

Steinhübel György, Németprona, Nyitra megye. A telep nagysága 1½ hold 200 db. termőfával.

Gr. Sztáray Antal, Nagy-Mihály, Zemplénmegye. A gyümölcs-telep nagysága 10 hold 500 db. termőfával. Alakított a század elején.

Gr. Zamoyszký József, Felső-Motesicz, Trencsénmegye. A gyümölcs-telep nagysága 15 hold 260 db. termőfával.

Gr. Zichy Ferencz, Diószeg, Biharmegye. A telep 4 hold nagyságu 1000 db. termőfával. Alakított 1873-ban.

Gr. Zichy Jenő, Szt.-Mihály, Fehérmegye. A gyümölcs-telep nagysága 2 hold 200 db. termőfával. Alakított 1830-ban.

Ha végig tekintünk ezen adatokon, azt tapasztaljuk, hogy a gyümölcs-telepek alakítása jobbra újabb keletű; régibb időből igen kevés származik. Szembetűnő továbbá a nagy aránytalanság a holdak és a termőfák száma között. Néhol 10 holdan annyi gyümölcsfa, mint máshol 2 holdan; néhol 3 holdan annyi, mint máshol 90 holdan. Összesen mintegy 675 holdan 78,597 gyümölcsfa. Természetes, ez nem mind az, a mit Magyarország

e nemben felmutatni képes. De bizonyos, hogy ez a legjava. Ez pedig nem sok.

Hogy mennyi kiviteli értéket képvisel Magyarországon a gyümölcs (nem értve ide a friss szőlőt), mutatják a forgalmi statisztika adatai, melyek szerint kivitetett Magyarországból 1881. júliustól kezdve 1882. június végeig terjedő egy év alatt összesen 722,005 frt. értékű gyümölcs. (Ebből esik Ausztriára 637,467 frt., más országokra 84,538 frt.). De nem eddig van. Mi nem csak kiviszünk, de még be is hozunk gyümölcsöt; még pedig a mondott év alatt a gyümölcs behozatalért kiadtunk 255,148 frtot! (Ebből esik Ausztriára 243,718 frt., más országokra 11,430 frt.). Más szavakkal Magyarország a gyümölcsből az említett év alatt nem vett be többet 466,857 frtnál. — Ki mondhatná, hogy ebben elértük netovábbját az ország gyümölcs kiviteli képességének!? Ellenkezőleg, — megtízszerezhetnők e nevetséges mennyiségű bevételt!

Itt is a vándortanítók jelentékeny számban alkalmazása, illetőleg szaporítása mutatkozik legcélra vezetőbbnek s egy uttal legsürgősebb teendőnek. Szerencsére biztos jeleink vannak arra nézve, hogy a viszonyaink közt nagy fontosságú vándortanítói intézmény tovább fejlesztését tartja szem előtt a földművelési miniszter is, kinek nevéhez gazdasági életünk sok ágában már is nevezetes föllendülés fűződik. Erre vall az, hogy Érdiószegen vándortanítók számára tanfolyam nyitattott és erre az is, hogy Szabolcs- és Hajdumegyeék területére a fatenyésztés és gyümölcsészet érdekeinek előmozdítására legujabban a b.-füredi gyümölcsészeti egyesület titkára lön alkalmazva

vándortanítóként. — A mennyire égető szükség ez intézmény fejlesztése, ép oly hálára kötelezi a nemzetet, ha a kormány minél nagyobb erélyt fejt ki ez irányban.

**19. Pénzügyi viszonyok.** Vegyük először is az ingatlanokra nehezedő terheket szemügyre. E tekintetben a hitelintézetek (bankok, takarékpénztárak, szövetkezetek, földhitelintézetek s az osztrák-magyar bank jelzálogi osztálya) statisztikája azt mutatja, hogy évről-évre nagyobbodnak az ingatlanokra betáblázott jelzálog-kölcsönök. És pedig tettek ezek:

|                       |             |       |
|-----------------------|-------------|-------|
| 1874. évben . . . . . | 184.627,432 | frtot |
| 1875. „ . . . . .     | 205.442,938 | „     |
| 1876. „ . . . . .     | 216.128,141 | „     |
| 1877. „ . . . . .     | 221.723,002 | „     |
| 1878. „ . . . . .     | 226.871,764 | „     |
| 1879. „ . . . . .     | 234.957,068 | „     |
| 1880. „ . . . . .     | 244.223,012 | „     |

Ha másfelől a telekkönyvi birtoktestek jelzálogi terheinek ügy- és értékforgalmáról szóló statisztikát vesszük kezünkbe, több év adatainak egymásmellé állításából és összevetéséből mindenek előtt szembetűnik a birtokokban történt minden nemű változások eseteinek tetemes szaporodása. Ezen esetek száma 1875-ben még csak 497,342 volt s 1880-ban már 641,121-re emelkedett. Pénzértékben kifejezve a változások eseteinek száma tett 1875-ben 404.728,635 frtot; 1880-ban 497.502,087 frtot.

Kedvezőtlenek továbbá a végrehajtásokra vonatkozó adatok is. Végrehajtás által a birtokban történt változás eseteinek száma 1875-ben 9606

volt (10.713,511 frt. értékkel); 1880-ban már 19,748 (17.421,559 frt. értékkel).

A szerződések általi változások eseteinek száma 1875-ben még csak 138,088 volt. (108.105,371 frt. értékkel) s 1880-ban már 190,406-ra emelkedett (117.928,313 frt. értékkel).

A haláleset következtében beállott birtokváltozások eseteinek száma 1875-ben 45,874 volt (47.677,662 forint értékkel), 1880-ban 63,782 (81.312,127 frt. értékkel).

Kevésbé kedvezőtlenek a terheknél előforduló változások. Ugyanis új terhek keletkezése folytán 1875-ben történt 211.558 változás a birtokban s e változások száma 1880-ban fölemelkedett 234,461-re. E változások eseteinek száma szaporodott tehát, de azok pénzértéke fogyó irányzatot vett. Ugyanis az új terhek keletkezése folytán történt birtokváltozások pénzértéke volt:

|                       |                  |
|-----------------------|------------------|
| 1875. évben . . . . . | 149.911,689 frt. |
| 1876. „ . . . . .     | 148.144,856 „    |
| 1877. „ . . . . .     | 144.332,585 „    |
| 1878. „ . . . . .     | 135.751,850 „    |
| 1879. „ . . . . .     | 142.276,366 „    |
| 1880. „ . . . . .     | 149.269,984 „    |

Még sokkal öröndetesebbek ezeknél a terhektől való felszabadulás esetei és azok pénzértéke. Az irányzat mind kettőnél emelkedő. A terhektől való felszabadulás eseteinek száma 1875-ben 61,815, 1880-ban pedig 95,596 volt. Ezek pénzértéke tett:

|                       |                  |
|-----------------------|------------------|
| 1875. évben . . . . . | 61.678,057 frtot |
| 1876. „ . . . . .     | 75.007,695 „     |



|                     |             |       |
|---------------------|-------------|-------|
| 1877. évben . . . . | 72.649,991  | frtot |
| 1878. „ . . . .     | 83.876,404  | „     |
| 1879. „ . . . .     | 80.699,778  | „     |
| 1880. „ . . . .     | 107.728,385 | „     |

Ugy hogy a terhektől való felszabadulások pénzértéke a hat év alatt majdnem megkétszereződött. És ha e felszabadulások pénzértékét levonjuk az új terhek pénzértékéből, azt látjuk, hogy míg 1875-ben még 88·2 millió forintnyi új teher nyomta a magyar telekkönyvi birtoktesteket, e teher 1880-ban már 41·5 millióra szállt alá.

Sajnálattal nélkülözzük e nemű statisztikánknál a fölvilágosítást több felmerülő kérdésre. Nevezetesen, hogyan oszlanak meg a jelzálog terhek a kis és nagy birtok között; továbbá a végrehajtásoknál hány birtoktest fedezte és hány nem a terheket. E hiányosságokra alaposan mutatott rá kevéssel halála előtt Konk egyetemi tanár is a magyar akadémia nemzetgazdasági és stat. bizottságában e kérdés felett tartott értekezésében.

Adózási tekintetben lássuk, minő helyet foglal el államköltség-vetésünkben a földadó. E végből közöljük itt 1874-től kezdve a rendes bevételeket és rendes kiadásokat, ide sorakoztatva a földadót s a földteher mentesítési járulékot mindenik összegnél a három utolsó szám elhagyásával:

|                                    | 1874.                           | 1875.   | 1876.   | 1877.   | 1878.   | 1879.   | 1880.   |
|------------------------------------|---------------------------------|---------|---------|---------|---------|---------|---------|
|                                    | e z e r f o r i n t o k b a n : |         |         |         |         |         |         |
| Rendes bevétel .                   | 182,963                         | 187,967 | 203,304 | 213,721 | 217,517 | 247,138 | 244,822 |
| Földadó . . . .                    | 26.476                          | 26,384  | 26,752  | 26,254  | 26,073  | 25,566  | 26,086  |
| Ehhez földteher<br>ment. járulék . | 10,508                          | 10,389  | 10,554  | 10,362  | 10,313  | 10,192  | 10,079  |
| A 2 utóbbi összeg<br>együtt .      | 36,984                          | 36,773  | 37,306  | 36,616  | 36,386  | 35,758  | 36,165  |
| Rendes kiadás .                    | 202,801                         | 207,231 | 212,511 | 237,148 | 240,075 | 264,664 | 272,981 |

131

Mi az államvagy on állad ékát illeti, ez volt:

|                 |                                  |               |      |
|-----------------|----------------------------------|---------------|------|
| 1874. év végén: | államvagy on . . . . .           | 792.611,500   | frt. |
| " " "           | összes állami tartozások . . . . | 548.415,012   | "    |
|                 |                                  | + 244.196,488 | frt. |
| 1880. " "       | államvagy on . . . . .           | 1201.664,666  | frt. |
| " " "           | összes állami tartozások . . . . | 1093.833,927  | "    |
|                 |                                  | + 107.830,739 | frt. |

Nem akarván ez alkalommal hosszúra terjeszkedni, csak ezen legjellemzőbb s leg tájékoztatóbb adatok csoportosítására szorítkozunk.

**20. Az őstermeléssel foglalkozó népesség.** Semmi sem alkalmasabb tájékoztató fényt deríteni mezőgazdasági viszonyainkra, mint az 1870. és 1880. években a föld- és erdőmiveléssel foglalkozók számának összevetése. Az 1870. évi hivatalos stat. közleményekben erre nézve kimerítő adatokat találunk, míg az 1880. évi stat. évkönyv e fontos kérdésről, népünk foglalkozásáról egy árva betűt, egyetlen-egy számot sem közöl, a mi ismét statisztikánk jelességét dicséri. Szerencsére dr. Jekelfalussy József (min. titkár az orsz. statisztikai hivatalban) az akadémia nemzetgazd. és stat. bizottsága körében egy értekezést\*) tartott, mely nélkül e viszonyok állásáról 1880-ban semmit sem tudnánk. E forrás szerint volt 1880-ban a föld- és erdőmivelésnél:

|                    |            | %-ban   |
|--------------------|------------|---------|
| birtokos . . . .   | 1.133,086. | 30.89   |
| haszonbérlo . .    | 22,236     | 0.61    |
| tiszt . . . . .    | 10,923     | 0.29    |
| évi szolga . . .   | 518,514    | 14.13   |
| munkás és zsellér  | 783,748    | 21.36   |
| családi kisegítő . | 1,200,610  | 32.72   |
| összesen .         | 3.669,117  | 100.00. |

E kimutatást a következő kommentárral kíséri az értekező:

„E kimutatásból kitűnik, hogy az összes népességnek 26.74%-ka őstermeléssel foglalkozik, minden esetre tehát elég tekintélyes szám arra, hogy kormány és törvényhozás kiváló gondot

\*) Népünk hivatása és foglalkozása az 1880-ban végrehajtott számlálás szerint. Budapest, a magyar tud. akadémia könyvkiadóhivatala, 1882.

forditsanak ezen osztály érdekeinek megvédésére, mit annál is inkább vélünk hangsúlyozhatni, mert szomoruan tapasztaljuk, hogy számuk tetemesen apad, lévén ugyanis 1870-ben ezek száma 4.417,574, vagyis az összes népességnek 32.57%-ka. E nagymérvű, szinte megdöbbentő apadás és pedig annak kell azt jeleznünk, mert az östermelők száma tíz év alatt 748,457 egyénnel, vagyis közel 23%-kal apadt, alig találja másban szomorú okát, mint azon sajnos körülményben, hogy a kivándorlók és távollevők nagy tömegét épen a földmivelő osztály szolgáltatja. Intő példa arra, hogy elérkezettnek látszik az idő, a telepítés ügyét erélyesen felkarolni és minden erővel oda törekedni, hogy amugy is gyér népességünk ne kényszerüljön, megélhetését e hazán kívül keresni.

A földbirtok szerfölötti feldarabolását mutatja a birtokosok nagy száma is, képezwén ugyanis közel harmadrészét (30.89%) az e csoport alatt kimutatott népességnek. — A munkások számát sem tarthatjuk kielégítőnek, mert ha az évi szolgálkat, munkásokat és családtagokat is együvé vesszük, alig esik két egyén ezekből egy-egy birtokosra és alig egy egyén öt hold szántóföldre, amely arányt helyesnek tartani nem lehet.

De még jobban kitűnik az östermeléssel foglalkozó népesség jelentősége és fontossága, ha számításba vesszük a következő körülményeket.

Magyarország (azaz Magyarország-Erdély) összes népessége (1880-ban) 13.728,622 lélek. Ebből foglalkozás nélküli 2.781,181; marad, tehát bizonyos, meghatározott foglalkozás után élő 10.947,441 egyén és ebből közel egy harmad, vagyis 3.669,117 östermeléssel foglalkozik.

Annak, hogy az őstermeléssel foglalkozók száma 1870-hez képest 10 év alatt nem kevesebb, mint 748,457-tel csökkent, némi magyarázatját találjuk abban, hogy a személyes testi szolgálatot teljesítők száma 259,044-gyel szaporodott (1870-ben volt 1.107,628; — 1880-ban 1.366,672); az ipar, kereskedés és forgalomnál elfoglaltak száma pedig szaporodott 124,580-nal (1870-ben volt 784,378; — 1880-ban 908,958). E szerint e foglalkozási ágak művelőinek száma gyarapodott összesen 383,624 egyénnel. Föl lehet tenni, hogy ezen gyarapodás az őstermeléssel foglalkozók 748,457 főnyi csökkenéséből származik. És pedig, mint láttuk, a nagyobb rész talán kis birtokától megfosztva, a mire több vidéken sok példa van s a mi elég kedvezőtlen jelenség, személyes testi szolgálatra adta magát, a kisebb rész pedig az iparnál keresett jövedelmezőbb foglalkozást, a mi már örvendetesebb momentum. De még ekkor is 364,833 egyén marad, kikkel az őstermeléssel foglalkozók száma megcsappant. Ez a több, mint negyed fél százezernyi tömeg lehet az, mely a kivándorlók és távollevők kontingensét adja.

**21. Külkereskedelem.** Igen szeretnénk itt is egy több évről szóló kimutatást csoportosítani, mely Magyarország külkereskedelme-, be- és kiviteléről teljes átnézetet és tájékozást nyújtana, de mert forgalmi statisztikánk egészen fiatal intézmény, csak az utolsó év adataira szorítkozhatunk. Terjed pedig ezen év 1881. juliustól 1882. junius végeig. Adatainkat a mezőgazdasági termények forgalmára való különös tekintettel csoportosítjuk, hogy kitűnjék, mekkora része és jelentősége van Magyarország külkereskedelmében a mezőgazdaságnak.



## Összes kivitel.\*)

| A u s z t r i a.         |                | Más országok. |                | Összesen.     |                |
|--------------------------|----------------|---------------|----------------|---------------|----------------|
| Mennyiség                | Érték frtokban | Mennyiség     | Érték frtokban | Mennyiség     | Érték frtokban |
| darab . . . 2.704,955    | } 228.413,915  | 238,017       | } 108.996,495  | 2.952,032     | } 337.410,410  |
| métermázsa 16.238,693·76 |                | 7.937,860·53  |                | 24.176,554·29 |                |

## Összes behozatal.\*)

| Mennyiség                 | Érték frtokban | Mennyiség    | Érték frtokban | Mennyiség     | Érték frtokban |
|---------------------------|----------------|--------------|----------------|---------------|----------------|
| darab . . . 51,435        | } 216.950,662  | 153,592      | } 58.487,467   | 205,027       | } 275.438,129  |
| métermázsa . 8.022,655·17 |                | 3.959,962·74 |                | 11.982,527·91 |                |

Nagyobb volt tehát kivitelünk értékben 61.972,281 forinttal, darabszámban 2.747,005 darabbal és métermázskáiban 12.194,026·38 métermázzával, mint behozatalunk.

\*) Az érték alatt itt bejelentett érték és nem keresk. érték értendő. Ha ez utóbbi vétetnék alapul, akkor, mint Keleti K. kimutatta (l. „Nemzetgazd. Szemle“ 1882. V. füzetét), behozatalunk jóval nagyobb lenne kivitelünkénél.

De más tekintetben is tanulságos e táblázat nagyon. Mindenek előtt mutatja az osztrák piac nagy fontosságát reánk nézve. Ugyanis összes kivitelünknek több mint kétharmada Ausztriába megy. És viszont összes behozatalunk több mint háromnegyedrésze Ausztriából származik. Továbbá Ausztriával szemben kereskedelmi mérlegünk 11.463,253 frtal, a más országokkal, vagyis a külfölddel szemben pedig 50.509,028 forinttal aktív.

És most lássuk, minő szerepet játszanak Magyarország összes kivitelében az őstermelési cikkek, vagy nyers anyagok.

#### K i v i t e l :

|                                  |             |      |
|----------------------------------|-------------|------|
| 1. Kerti és mezei termények .    | 132.042,682 | frt. |
| 2. Állatok és állati termények . | 65.837,701  | "    |
| 3. Nyers gyapju . . . . .        | 21.340,259  | "    |
| 4. Bor . . . . .                 | 14.528,000  | "    |
| 5. Donga . . . . .               | 10.506,346  | "    |
| 6. Nyers dohány . . . . .        | 7.007,762   | "    |
| 7. Fűrészelt faáru . . . . .     | 3.666,821   | "    |
| 8. Kemény épület- és műfa . .    | 3.083,492   | "    |
| 9. Disznózsir . . . . .          | 2.064,449   | "    |
| 10. Repczeolaj . . . . .         | 1.136,267   | "    |
| 11. Ásványvíz . . . . .          | 941.168     | "    |
| 12. Puha épület- és műfa . . .   | 900,959     | "    |
| 13. Szalonna . . . . .           | 848,151     | "    |
| 14. Kender . . . . .             | 488,525     | "    |
| 15. Tüzifa . . . . .             | 425,812     | "    |
| 16. Kőszén . . . . .             | 417,907     | "    |
| 17. Konyhasó . . . . .           | 205,944     | "    |
| 18. Olvasztott zsir . . . . .    | 119,533     | "    |
| 19. Len . . . . .                | 23,410      | "    |

összesen . 265.584,990 frt.

Tehát Magyarország 337.410,410 ftra menő kiviteléből 265.584,990 frt. közvetlenül, vagy közvetve az őstermelés, vagy mezőgazdaság köréből kerül ki. És itt még a zsiradékok és zsiros olajok, italok és eledelek, tüzelő és építő anyagok, szövő és kötő anyagok stb. csoportjából számos apróbb árucikkek nincsenek felvéve, melyek szintén szorosabb-tágabb kapcsolatban állnak az őstermeléssel és melyek értékével együtt gazdaságunk ezen ágából a kivitel megközelíti a 270 milliót, úgy hogy tulajdonképeni iparcikkek kivitelére csak mintegy 67 millió frt. marad. Illusztrációja ez is az általánosan ismert tényállásnak, hogy Magyarország kiválóan agrikulturország; hogy ipara, dacára az e téren is történt gyarapodásnak, még mindig csekély. Nagy kincs rejlik tehát a magyar földben és nagy töke, melynek fokozása első rangú országos érdek. Ennek egyik módja, az iparnak annyiszor hangoztatott emelése, mint mely a mezőgazdasági terményeknek is legjobb és legbiztosabb fogyasztója.

Az agrikulturális egyoldaluságból teljes erővel ki kell lépünk! Mi lesz a magyar birtokosságból és a magyar gazdákból, ha az amerikai nyers termények — a mire e munka folyamán mondtak szerint nagy kilátás van — mind jobban elfoglalandják a nyugot európai piacokat és kiszorítanak minket az osztrák piacról is? Mi lesz belőlük, ha nem rendelkezünk életképes iparral, mely belfogyasztás által kárpótolja őket a megcsökkenni fogott kivitelért? Meg fognak fúlni a saját zsirjokban.

De hogyan állunk őstermelési cikkeink forgalmával is? Dacára, hogy agrikulturország

vagyunk; daczára, hogy ugyszólva csak azok termelésére és az azokból való jövedelemre vagyunk utalva, e cikkekből, mintha mi volnánk első rangu iparos állam, aránylag megszégysenítően tetemes értéket hozunk be Ausztriából és a külföldről. Lássuk tehát a kimutatott östermelési cikkekből a behozatalt.

### Behozatal:

|                                 | Ausztriából    | Más országokból |
|---------------------------------|----------------|-----------------|
| 1. Kerti és mezei termények. .  | 5.397,966 frt. | 20.615,784 frt. |
| 2. Állatok és áll. termények. . | 5.507,967 „    | 9.299,982 „     |
| 3. Nyers gyapju .               | 271,032 frt.   | 1.726,187 frt.  |
| 4. Bor . . . .                  | 1.035,051 „    | 243,730 „       |
| 5. Donga . . .                  | 37,409 „       | 3,155 „         |
| 6. Nyers dohány .               | 1.100,442 „    | 1.776,978 „     |
| 7. Fűrészeltfaáru .             | 1.280,507 „    | 3,140 „         |
| 8. Kemény épület- és műfa .     | 73,218 „       | 15,310 „        |
| 9. Disznózsir . .               | 345,462 „      | 6,135 „         |
| 10. Repczeolaj . .              | 112,738 „      | 1,321 „         |
| 11. Ásványvíz . .               | 335,322 „      | 83,072 „        |
| 12. Puha épület- és műfa . .    | 462,752 „      | 1,753 „         |
| 13. Szalonna . .                | 46,746 „       | 5,952 „         |
| 14. Kender . . .                | 133,258 „      | 27,841 „        |
| 15. Tüzifa . . .                | 22,964 „       | 13,991 „        |
| 16. Kőszén . . .                | 2.207,614 „    | 2.973,226 „     |
| 17. Konyhasó . .                | 741,667 „      | 6,058 „         |
| 18. Olvasztott zsir .           | 48,865 „       | 122 „           |
| 19. Len . . . .                 | 6,781 „        | 90 „            |

összesen . 18.960,147 frt. 36.803,827 frt.

A két összeg együtt: 55.763,974 frt.!! Ha ebből egy részt a transito-árakra számítunk is,

még mindig igen tetemes összeget ad ki Magyarország, a nyers termelő állam nyersterményekre! Még azon körülményben sem találunk nagy vigaszt, hogy egyes, behozott nyers termények nálunk ipari célokra dolgoztatnak föl; hogy tehát a kelet felől jövő gabnanemek egy része szesz- vagy lisztgyártásra fordítatik, vagy hogy a behozott sertések egy része nálunk jobban kihizlalva, exportra kerül. Mert igaz, hogy ez által nyer valamit a magyar ipar és kereskedelem, de mit bizonyít ez másfelől? Azt, hogy drágán termelünk, hogy tehát a nevezett iparágak külföldi nyers anyagokat kénytelenek igénybe venni, holott azokat a magyar föld is szolgáltatná. Hát ha még tekintetbe vesszük, hogy e behozott árucikkek nagy része nem ipari, hanem tisztán belfogyasztási célokra használtatik!

Az itt közlött és csoportosított adatok különben egyenként és összesen elég világosan rámutatnak arra, mit kelljen tennünk és nem tennünk. Vajha ne hiába mutatnának rá!

A reánk nézve legfontosabb tételt, a kerti és mezei termények vámcsoportját, melyből a kivitel és behozatal csak együttesen és egészében közöltük, specifikálva, a következőket látjuk:

a) **Buza.** Kivitel: 2.853,720.76 métermázsa 34.188,245 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 2.477,964.97 métermázsa 29.533,930 frt. értékben, a külföldre 375,755.79 métermázsa 4.654,315 frt. értékben.)

Behozatal: 571,706.25 métermázsa 5.866,541 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 15,159.23 métermázsa 173,199 frt. értékben, a külföldre 556,547.02 métermázsa 5.693,342 frt. értékben.)



- b) **Kétszeres.** Kivitel: 4615·99 métermázsa **38.372** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 4615·23 métermázsa 38,367 frt. értékben, a külföldre 0·76 métermázsa 5 frt. értékben.)  
Behozatal: 7674·98 métermázsa **67,671** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 226·80 métermázsa, 2,807 frt. értékben, a külföldre 7448·18 métermázsa 64,864 frt. értékben. — E czikkból tehát nagyobb a behozatalunk, mint a kivitelünk!)
- c) **Rozs.** Kivitel: 715,687·42 métermázsa **6.654,070** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 605,221·18 mmázsa, 5.679,880 frt. értékben, a külföldre 110,466·24 métermázsa 974,190 frt. értékben.)  
Behozatal: 34,423·92 mmázsa **282,768** forint értékben. (Ebből esik Ausztriára 2889·77 métermázsa 26,688 frt. értékben, a külföldre 31,534·15 métermázsa 256,080 frt. értékben.)
- d) **Árpa.** Kivitel: 1.457,637·99 métermázsa **13.293,289** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 1.084,421·35 mmázsa 9.811,835 frt. értékben, a külföldre 373,216·64 métermázsa 3.481,454 frt. értékben.)  
Behozatal: 265,349·25 métermázsa **1.785,761** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 10,970·44 métermázsa 86,120 frt. értékben, a külföldre 254,378·81 métermázsa 1.699,641 frt. értékben.)
- e) **Kukoricza.** Kivitel: 993,878·42 métermázsa **7,280,606** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 874,389·58 mmázsa 6.402,667 frt. értékben, a külföldre 119,488·84 métermázsa 877,939 frt. értékben.)

Behozatal: 982,562·31 métermázsa  
**6.453,179** frt. értékben (!) (Ebből esik Ausztriára 29,703·73 mmázsa 212,751 frt. értékben, a külföldre 952,858·58 métermázsa 6.240,428 frt. értékben.)

- f) Zab. Kivitel: 655,290·03 métermázsa  
**5.162,182** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 637,135·61 métermázsa 5.041,354 frt. értékben, a külföldre 18,154·42 métermázsa 120,628 frt. értékben.)

Behozatal: 324,412·48 métermázsa  
**2.019,503** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 5,501·67 métermázsa 42,488 frt. értékben, a külföldre 318,910·81 métermázsa 1.977,015 frt. értékben.)

- g) Liszt. Kivitel: 2.279,833·88 métermázsa  
**43.940,534** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 1.233,609·83 métermázsa 23.388,999 frt. értékben, a külföldre 1.046,224·05 métermázsa 20.551,535 frt. értékben.)

Behozatal: 113,796·26 métermázsa  
**1.610,983** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 111,945·32 métermázsa 1.582.691 frt. értékben, a külföldre 1,850·94 métermázsa 28,292 frt. értékben.)

- h) Repcze. Kivitel: 658,131·03 métermázsa  
**7.923,994** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 224,021·24 métermázsa 2.732,884 frt. értékben, a külföldre 434,109·79 métermázsa 5.191,110 frt. értékben.)

Behozatal: 6319·53 métermázsa **73,599** frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 4313·40 métermázsa 50,525 frt. értékben, a külföldre 2006·13 métermázsa 23,074 frt. értékben.)

- i) Burgonya. Kivitel: 34,548·74 métermázsza 98,641 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 26,676·19 mmázsza 71,271 frt. értékben, a külföldre 7872·55 mmázsza 27,370 frt. értékben.)

Behozatal: 21,695·15 métermázsza 83,245 frt. értékben. Itt tehát a behozatal majdnem akkora, mint a kivitel! (Ebből esik Ausztriára 21,331·16 métermázsza 80,657 frt. értékben, a külföldre 363·99 métermázsza 2588 frt. értékben.)

Ezek a kerti és mezei termények csoportjának nevezetesebb tételei.

Lássunk most néhány tételt az állatok és állati termények csoportjából.

- a) Ökör. Kivitel: 71,466 darab 13.799,264 frt. értékben. (Az egész kivitel Ausztriába ment.)

Behozatal: 12,105 db. 1.215,775 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 638 db. 66,855 frt. értékben, a külföldre 11,467 db. 1.148,920 frt. értékben.)

- b) Tehén. Kivitel: 1715 db. 198,253 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 1687 db. 195,253 frt. értékben, a külföldre 28 db. 3000 frt. értékben)

Behozatal: 2642 db. 279,905 frt. értékben. Itt tehát ismét nagyobb a behozatal, mint a kivitel, a mit enyhít némileg az a körülmény, hogy jobb fajta tenyészanyagot hozunk be. (Ebből esik Ausztriára 2467 db. 264,593 frt. értékben, a külföldre 155 db. 15,312 frt. értékben.)

- c) Ló. Kivitel: 9399 db. 3.834,990 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 7478 db.

3.198,584 frt. értékben, a külföldre 1921 db. 635,406 frt. értékben.)

Behozatal: 551 db. 607,899 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 489 db. 581,399 frt. értékben, a külföldre 62 db. 26,500 frt. értékben.)

d) Sertés. Kivitel: 876,764 db. 30.016,683 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 666,146 db. 18,011,947 frt. értékben, a külföldre 210,618 db. 12.004,736 frt. értékben.)

Behozatal: 138,532 db. 6.124,080 frt. értékben. (Ebből esik Ausztriára 1097 db. 10,654 frt. értékben, a külföldre 137,435 db. 6.113,426 frt. értékben.)

Külkereskedelmünk ezen itt feltüntetett, mozzanatait látva, igazat kell adnunk gróf Zichy Jenőnek,\*) midőn ezeket mondja:

» . . . elmondhatnám örleményeinkről, hogy a külföldi versenyt teljesen ki kell zárni s külföldön új piacokat nyitni, a melyeken az amerikai versenyyel szemben az üzleti összeköttetések folytán előnyben legyünk; a fris gyümölcsről, hogy megszégyenítő látni azt a főváros kirakataiban, s olvasni a statisztikai kimutatásokban, hogy oly terményekért is óriási összeggel adózunk a külföldnek, a melyekből más államok import listájának élén szerepelhetnének; az állati terményekről, hogy az amerikai zsirnak, osztrák vajnak, tiroli sajtnak stb. tömeges behozatala élhetetlenségünknek szomorú bizonyítéka; hogy a tömeges repcze export s a repczeolajnak behozatala a magyar üzleti szellem primitív niveaujának kifolyása<sup>6</sup> stb.

\* \* \*

Ennyit a magyar mezőgazdaságról. Nem ölelünk fel mindent, a mi szorosan ide tartozik. Nem

---

\*) Magyarország fizetési és kereskedelmi mérlege. — Budapest, 1882.

szóltunk az erdészetről s a mezőgazdaság némely mellékágairól, azért, mert e munkára első sorban az amerikai verseny mind fenyegetőbb föllépése adván az impulsust, csak azokra kívántunk — ez uttal — szorítkozni, melyek e verseny tekintetében kiváló fontossággal bírnak. De a mit felöleltünk, igyekeztünk abból egy, ha nem is művészileg bevégzett tökélyű képet, a mi a tárgy terjedelme és fontosságához képest kivált egy kisebb munka keretében nem is lehetséges, de a lehető legjobb adatok és források segélyével minden esetre megközelítő, lehetőleg hű, hasznavehető organikus egésznek adni. Hogy mennyiben sikerült ez, azt az olvasó ítéletére bizzuk; és ezzel átadjuk e munkát a nyilvánosságnak. Valeat, quantum valere potest.

Mielőtt azonban ezt tennők, álljanak itt egy német író\*) észleletei, ki sok évig Amerikában, a helyszinén tanulmányozta a viszonyokat. Semler munkája majdnem az egyedüli és kiváló helyet foglal el abban a tekintetben, hogy — másokkal ellentétben — erősen vitatja, miszerint az amerikaiak nem annyira a természeti előnyöknek és csekély adótehernek, mint sokkal inkább a magok életre valóságának köszönhetik a hatalmas lendületet, melyről gazdasági életök oly meglepő bizonyosságot tesz minden téren. Jó lesz ezen 20 pontba foglalt észleleteket minálunk is minél komolyabb megfontolás tárgyává tenni. Semler az amerikaiak következő, önalkotta tényezőknél tulajdonítja a nagy Unió gazdasági fölvirágzását:

---

\*) Die wahre Bedeutung und die wirklichen Ursachen der nord-amerikanischen Concurrenz in der landwirthschaftlichen Production. Von Heinr. Semler in San-Francisco. — Wismar, 1881. — I., 228—229. l.



1. A javak arrondírozása és a farmépületek czélszerű fekvése.

2. Minden gazdasági műveletnél a gépek erélyes használata, alkalmazása.

3. A kitűnő kis munkaeszközök, szerszámok a házi és mezei munkánál.

4. Az épületek, lakások, istállók és csűrök gyakorlati berendezése.

5. A munkások ügyessége, megbízhatósága és kitartása.

6. A naponta háromszori étkezéssel való megelégedés.

7. A folytonos törekvés és tusakodás a felett, miként lehetne időt és erőt megkimélni.

8. A munkafelosztás és csak egy specialis termelési ág művelése.

9. A tetterő, vállalkozási kedv és a zavartalan, gyermekileg derült remény a jobb jövő iránt

10. A politikai szabadság és ennek szülötte: az önkormányzat, mely oly férfiakat nevel, kik hozzá vannak szokva, magukon segíteni.

11. A zálog- és a telektörvény.

12. A magas tisztelet és nagy rokonszenv, melylyel az összes néposztályok a mezőgazdasági ipar iránt viseltetnek és abban folytonosan új életet keltenek.

13. Az egyesületi ügy és szellem, mely gyakorlati tevékenységre van irányozva.

14. A kereskedelem és az ahoz tartozó intézmények jó szervezete, mint az elevatorok, refrigeratorok, terménybörzék, közös tárházak, szállítási intézetek stb.

15. Az üzleti érzék és üzleti ügyesség.

16. A farmerek és kereskedők harmonikus összeműködése, és a hatalmas támogatás, melyet ez utóbbiak a mezőgazdaságnak nyújtanak.

17. Az olcsó vasuti szállítások és új vasutak építése mezőgazdasági területek megnyitására.

18. A nagy figyelem, melyet a sajtó a mezőgazdasági iparnak szentel és abbeli folytonos törekvése, hogy a farmereket a haladás útján előbbre nógassa.

19. Az osztálygyűlölet hiánya, minden néposztálynak egymással való benső érintkezése, mi által a népművelődés nagyban előmozdittatik, nevezetesen a kis farmerosztály az ismeret és értelmiség nagy tökéjét nyeri.

20. A korlátok hiánya a farmerosztály körén belül, mely egészében élvezzi a felsorolt előnyöket.